

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ BİLİM DALI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

KÜRESEL İKLİM KRİZİ VE TÜRKİYE

Ahmet DÖRTBUDAK

ŞANLIURFA 2022

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ BİLİM DALI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

KÜRESEL İKLİM KRİZİ VE TÜRKİYE

Ahmet DÖRTBUDAK

Danışman

Prof. Dr. Abdullah ÇELİK

ŞANLIURFA 2022

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Abdullah ÇELİK danışmanlığında Ahmet DÖRTBUDAK'ın hazırladığı "Küresel İklim Krizi ve Türkiye**"** konulu bu çalışma 24/11/2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

☐**X** Oybirliğiyle / ☐ Oy çokluğu ile

		İmza
Danışman	: Prof. Dr. Abdullah ÇELİK	……..
Üye	: Prof. Dr. Mithat Arman KARASU	……..
Üye	: Prof. Dr. İbrahim Ethem TAŞ	……..

Bu tezin Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalında yapıldığını ve enstitümüz kurallarına göre düzenlendiğini onaylarım.

Prof. Dr. Şevket ÖKTEN
Enstitü Müdürü

Bu çalışma: ……. Tarafından Desteklenmiştir.

Proje No : ……

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

	T.C. HARRAN ÜNİVERSİTESİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS ORİJİNALLİK RAPORU ve BEYAN FORMU	Doküman No : HRÜ-KYS-FRM-015 Yayın Tarihi : ..../..../.20... Revizyon No : RevizyonTarihi : Sayfa No : 1 / 1

ÖĞRENCİNİN	
Öğrenci No	195232006
Adı / Soyadı	Ahmet DÖRTBUDAK
Ana Bilim Dalı/Programı	Kamu Yönetimi / Tezli Yüksek Lisans
Tez Konusu	Küresel İklim Krizi ve Türkiye

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen yüksek lisans tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 92 sayfalık kısmına ilişkin, 09/12/2022 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı %.13'dir. Ayrıca yüksek lisans tez çalışması hiçbir blok kopyalama içermemektedir.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kabul/Onay ve Bildirim Sayfaları hariç,
2- Kaynakça hariç
3- Alıntılar hariç/dâhil
4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Harran Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesini ve Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez çalışması Orijinallik Raporu alınması ve kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

…/…2022

Ahmet DÖRTBUDAK

İmzası

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım.
Prof. Dr. Abdullah ÇELİK

ÖZET

KÜRESEL İKLİM KRİZİ VE TÜRKİYE

DÖRTBUDAK, Ahmet

Yüksek Lisans Tezi

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Abdullah Çelik

Aralık, 2022, 78 sayfa

Sanayi devriminden sonraki süreç içerisinde yaşanan hızlı nüfus artışı, kentleşme, ormansızlaşma, kaynakların hızlı tüketimi, fosil yakıt kaynaklarının kullanımı ve atmosfere salınan kirletici endüstriyel gazların etkisiyle, atmosferin kimyası değişmektedir. Bu minvalde atmosferde sera gazları olarak adlandırdığımız gazlar birikmekte ve buna bağlı olarak yaşanan sera etkisiyle yer kürenin sıcaklığının arttığı görülmektedir. Küresel ısınmayla birlikte yaşanan iklim değişikliğinin olası olumsuz etkileri canlı çeşitliliği, tarım, temiz su kaynakları ve insan sağlığı üzerinde görülecektir. Bunların dışında küresel ölçekte yaşanması muhtemel birçok siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik olumsuzluklar beklenmektedir. Bu minvalde nihai olarak iklim krizi olarak tanımlayabileceğimiz süreç başlamıştır. Küresel iklim krizi, insan kaynaklı diğer küresel çevre sorunlarından farklı olarak çevresel, ekonomik, sosyal ve politik yansımaları olan karmaşık bir sorundur. Bu bağlamda üzerine politika geliştirilmesi noktasında diğer konulara göre ciddi farklılıklar söz konusudur. Bu nedenle, farklı yönetişim organları arasındaki etkileşimler ağı, küresel iklim değişikliğine karşı mücadelede hem avantajlı hem de dezavantajlı politika çıkarımları olan karmaşık bir işbirliği formları oluşturmuştur. Bu oluşumlar ise ulusal ve uluslararası düzeylerde ortaya çıkmıştır.

İklim krizinin olası etkilerine karşı uluslararası düzeyde birçok girişimde bulunulmuştur. Yapılan çalışmalar geçmişten günümüze devam ederek gelmiştir. Ancak yaşanan ve yaşanması muhtemel tüm olumsuzluklara rağmen, uluslararası çalışmalar yapılsa da küresel bir konsensüsün oluştuğu ve tam anlamıyla uygulandığı söylenemez. Küresel iş birliğinin önünde bazen politikacılar bazen doğrudan

devletlerin ulusal çıkarları durmaktadır. İklim adaletinin sağlanamaması da süreci zaman zaman içinden çıkılmaz hale getirmektedir. Türkiye, ulusal ekonomik öncelikleri ile iklim değişikliği rejimindeki konumu arasındaki dengeyi korumaya çalışan, orta gelirli, gelişmekte olan bir ülke olarak, bugüne kadar tereddütlü bir aktör olarak görülebilir. Bu nedenle konumunun belirlenmesi de büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada, küresel iklim krizi rejim kompleksi hakkındaki çalışmalara katkıda bulunulması amacıyla iklim değişikliği kavramına, iklim krizi konusunda yürütülen çalışmalara ve Türkiye'nin iklim krizi politikalarında önemli bir kolaylaştırıcı rol oynayabilecek konularının incelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İklim Krizi, AB İklim Politikası, BMİDÇS, Türkiye İklim Krizi, İklim Değişikliği

ABSTRACT

GLOBAL CLIMATE CRISIS AND TURKIYE

DORTBUDAK, Ahmet

Master's Thesis

Department of Public Administration

Advisor: Prof. Dr. Abdullah Çelik

December, 2022, 78 pages

The chemistry of the atmosphere changes with the effect of rapid population growth, urbanization, deforestation, rapid consumption of resources, use of fossil fuel resources and polluting industrial gases released into the atmosphere during the process after the industrial revolution. In this regard, the gases that we call greenhouse gases accumulate in the atmosphere and accordingly, the temperature of the earth sphere increases with the greenhouse effect experienced. Possible negative effects of climate change with global warming will be seen on diversity of life, agriculture, clean water resources and human health. Apart from these, many political, social, cultural and economic problems are expected. In this context, the process that we can define as the climate crisis has started. The global climate crisis is a different problem from other human-induced global environmental problems and has different sub-dimensions. These sub-dimensions are; environmental, economic, social and political sub-dimensions. In this context, there are serious differences in terms of policy development compared to other issues. Therefore, the network of interactions between different governance bodies has created complex platforms of cooperation in the fight against global climate change. These formations have emerged at the national and international levels.

Many attempts have been made at international level against the possible effects of climate crisis. The studies have been carried on from the past to the present. However, despite all the negativities experienced and likely to be experienced, it cannot be said that a global consensus has been formed and fully implemented even if international studies have been carried out. Sometimes,

politicians and direct states' national interests stand in the way of global cooperation. Failure to achieve climate justice also makes the process unplayable from time to time. Türkiye is a middle-income, developing country trying to maintain the balance between its national economic priorities and its position in the climate change regime. It is open to discussion to say that he has taken clear steps in his approach until today. Therefore, determining his position is of great importance. In this study, the focus is on the studies on climate crisis in order to contribute to the studies on the global climate change regime complex. Thus, it is aimed to examine the issues that can play an important facilitating role in Türkiye's climate crisis.

Keywords: Climate Crisis, EU Climate Policy, UNFCCC, Türkiye Climate Crisis, Climate Change

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI II

ORİJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ III

ÖZET IV

ABSTRACT VI

İÇİNDEKİLER VIII

KISALTMALAR X

ŞEKİLLER LİSTESİ XI

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE SONUÇLARI

1.1. KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ 5

1.1.1. Dünyada Hava Kirliliğinin Artması 6

1.1.2. İklim Değişikliğinin Nedenleri 8

1.1.2.1. Doğal Etkenler 8

1.1.2.1.1. Güneş'in Etkisi 8

1.1.2.1.2. Dünyanın Prezisyon Hareketi 9

1.1.2.2. Beşeri Etkenler 9

1.1.2.2.1. Küresel Isınma ve Sera Etkisi 9

1.1.2.2.2. Artan Sanayi Üretimi 12

1.1.3. İklim Değişikliğinin Mevcut ve Olası Sonuçları 14

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESEL İKLİM KRİZİ İLE MÜCADELE VE YASAL ÇALIŞMALAR

2.1. KÜRESEL İKLİM KRİZİ İLE MÜCADELE 18

2.1.1. Küresel İklim Krizi Politikasının Geliştirilmesi 19

2.1.1.1. Bilimsel Farkındalık Dönemi 20

2.1.1.2. Erken Dönem Uluslararası Atılımlar 1985-1990 23

2.1.1.3. Rio Konferansı, BMİDÇS Müzakereleri ve Kyoto Protokolü 24

2.1.1.4. Paris Antlaşması ve Sonrasındaki Dönem 28
2.1.2. Küresel İşbirliği Yolundaki Engeller 29
2.1.3. Avrupa Birliği İklim Değişikliği Yasal Çerçevesi 34
2.1.3.1. Uluslararası Çevre Politikası Yapımında Avrupa Birliği 38
2.1.3.2. AB'nin Küresel Çevre Politikasına Etkisi 38
2.1.3.2.1. AB Normatif Yapısının Etkisi 39
2.1.3.2.2. Ekonomik ve Siyasi Şartlılık İlkesi 39
2.1.3.2.3. AB'nin Yüksek Yasal Standartlarının ve Politikalarının Yaygınlaştırılması 40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE KÜRESEL İKLİM KRİZİ

3.1. KÜRESEL İKLİM KRİZİ REJİM KOMPLEKSİ İÇİNDE TÜRKİYE 41
3.1.1. İklim Değişikliğinin Türkiye Üzerindeki Etkileri 42
3.1.2. İklim Değisikliği Eylem Planı 45
3.1.3. İklim Krizi Rejimi 46
3.1.4. Genişleyen İklim Yönetişimi 50
3.1.5. Türkiye'yi İklim Krizi Rejimi Kompleksinde Konumlandırmak 51
3.1.5.1. Türkiye ve Mini Taraflı Diyalog Forumları: G-20 ve MIKTA 55
3.1.5.2. Türkiye ve Bölgesel Kuruluşlar: KEİ, ECO ve D-8 58
3.1.5.3. Türkiye ve AB Çevre Alanındaki İlişkiler 60
SONUÇ 63
KAYNAKÇA 67

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
BMİDÇS	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
BRICS	Brasil, Russia, India, China, South Africa
CER	Certification Emissions Reduction
COP	Coefficient Of Performance
ERU	Emission Reduction Unit
GCF	Yeşil İklim Fonu
INDC	Intended Nationaly Determined Contribution
IPCC	Intergovernmental Panel on Climate Change
İDEP	İklim Değişikliği Strateji Belgesi
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
PPP	Parts Per Million
UNEP	United Nation Environment Programme
WCED	World Commission on Enviroment and Development
WMO	World Meteorological Organization

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Yıllara Göre CO2 Emisyon Miktarları (1750-2021) 13

GİRİŞ

1970'lerden itibaren, sanayileşme sürecinin çevresel zararlarının ortaya çıkması, ozon tabakasının inceldiğinin ifade edilmesi, ormanların ciddi tahribatı, asit yağmurlarının görülmesi dikkatlerin çevreye ve çevre sorunlarına çekilmesine neden olmuştur (Başoğlu, 2014). Özellikle Soğuk Savaşın ardından bireysel, devlet ya da uluslararası sistem açısından, güvenlik algısında değişmeler yaşanmıştır. Siyasi ve askeri tehditler dışında ekonomik, sosyal ve çevresel etmenlerde güvenliğin konusu olarak algılanmaya başlanmıştır. Falk, çevre ve güvenlik kavramlarını birlikte değerlendirip, çevresel değişimin bir güvenlik meselesi olduğunu belirten ilk araştırmacılardandır (Sağsen ve Karaaslan, 2015).

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun (WCED) 1987 Brundtland Raporu, çevre kavramının güvenlik ile olan ilişkisini sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir unsuru olarak belirtmesinin akabinde gelişerek günümüze ulaşmıştır (Dalby, 2008). Çevre kavramının güvenlik ile olan ilişkisi, Kopenhag Okulu'nun 'güvenlikleştirme' ve 'sektörel analiz' kavramlarını baz alan çalışmaları ile ivme kazanmıştır. Kopenhag Okulu, güvenliğin devlet içi ve devlet dışı aktörleri de kapsaması gerektiğini ifade ederek güvenliğin kapsamını genişletmiştir. Çevresel güvenlik kavramı da bu bağlamda incelenen alanlardan biri olmuştur (Vural, 2018).

Çevresel güvenlik kavramı bünyesinde birçok alt başlık ve inceleme alanı mevcuttur. Bunlardan biri de küresel iklim krizidir. İklim sistemi, dünyanın var olduğu ilk zamanlardan bu yana doğal değişmeler yaşamıştır. Ancak özellikle XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren doğal iklim değişikliğinin dışında beşeri sebeplerden dolayı da iklimin olumsuz yönde değiştiği bir devreye girilmiştir.

İklim ortalamasında yaşanan farklılaşmalar olarak kabul edilen iklim değişikliği kavramı, 1988 yılında düzenlenen Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) ile ilk defa politik ve ekonomik bir problem olarak kabul edilmiştir (Kılıç, 2009). İnsan kaynaklı iklim krizi, 1994'te yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nde (BMİDÇS), "karşılaştırılabilir bir zaman periyodunda gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak, doğrudan ya da dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan etkinlikleri sonucunda iklimde

oluşan bir değişiklik" şeklinde ifade edilmiştir (Türkeş vd., 2000). IPCC'nin 2007'deki 4. değerlendirme raporunda iklim değişikliği, "iklim sisteminin temel özelliklerinde (sıcaklık, yağış) istatistiksel çalışmalarla uzun bir zaman sürecince (on yıl ya da daha fazla) tespit edilebilmiş doğal ya da insan etkili değişimler" olarak tanımlanmıştır. Aynı raporda, sera gazlarının sebep olduğu küresel ortalama sıcaklıklardaki artışa dikkat çekilmiştir (Doğan ve Tüzer, 2011).

Atmosfere salınan sera gazlarının atmosferde birikmesi, sera etkisinin oluşmasına ve kürenin ısınarak iklimsel sürecin değişmesine neden olmaktadır (Ediger, 2014). Küresel olarak gerçekleşmekte olan bu ısınma neticesinde değişen iklim koşulları ve yaşanan olumsuzluklar, uluslararası toplumun en acil ve önemli problemi olarak karşımıza çıkmaktadır (Vural, 2018). Gelinen son noktada insanlık bir küresel iklim kriziyle karşı karşıyadır. Teknik olarak gerçekleşen küresel ısınma ve iklimsel değişiklik, tüm küreyi etkisi altına alan iklim kriziyle sonuçlanmıştır.

İnsanlık tarihi boyunca iklim algısı "daha sıcak daha iyidir" düşüncesiyle şekillenmiş olsa da, Dünya yüzeyindeki değişen enerji dengesi ve bunun çok boyutlu etkileri, günümüz küresel toplumunun temel kaygısı olmuştur (Fleming, 2005). Sorunun temel nedenleri göz önüne alındığında, küresel iklim değişikliğinde "küresel" sadece ısınmanın kapsamını ifade etmekle kalmaz, aynı zamanda uluslararası toplumu küresel ısınmayla mücadelede toplu ve acil olarak iddialı stratejiler almaya davet etmektedir (Harris, 2013).

Artan uluslararası farkındalıkla birlikte hızlanan bilimsel çabalar, küresel iklim krizinin değişen toplumsal, ekonomik ve siyasi dinamiklerle somut ilişkisini vurgulasa da (Skolnikoff, 1990), siyasi otoritelerin harekete geçmesi biraz zaman almıştır. BMİDÇS ve iklim krizi sorununun küresel siyasi gündemde konsolidasyonundaki başarısı hala temel bir ölçüt olarak kabul edilmektedir. Sözleşmenin ve müteakip Kyoto Protokolü'nün çevresel etkinliği, ülkelerin istekli olmaması nedeniyle yetersiz kalmıştır. Resmi müzakerelerdeki siyasi çalkantı ve hayal kırıklıklarının ardından Paris Anlaşması, daha fazla geri dönüşü olmayan sonuçlardan kaçınmak için acilen gerekli olan küresel siyasi ivmeyi canlandırmak için önemli sinyaller vermiştir. Paris Anlaşmasının kabul edilmesiyle, BMİDÇS'nin

tüm tarafları artık kendi ulusal koşulları ışığında küresel iklim krizine karşı mücadeleye yönelik küresel çabalara katılabilir hale gelmiştir.

Küresel iklim krizi, insan kaynaklı diğer küresel çevre sorunlarından farklı olarak çevresel, ekonomik, sosyal ve politik yansımaları olan karmaşık bir sorundur. Bu nedenle, küresel iklim krizi siyasetinde var olan temel sorun, etkili iklim politikalarının uygulanması için nihayetinde yüksek ekonomik ve politik maliyetlere yol açan çeşitli belirsizlikler ve zorluklarla karşı karşıya kalan aktörlerin karar verme süreçleridir (Skolnikoff, 1990). Öte yandan, konunun karmaşıklığı, aktörleri yeterli iklim stratejileri almaya yönlendirmek için yönetişim kabiliyetinde belirli sakıncaların bulunduğu iklim krizi rejiminin işleyişini ve etkinliğini de etkilemiştir. Bu anlamda, BMİDÇS'ye ısınmayı azaltma çabalarını artırmaya çalışan ek yönetişim girişimleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Sonuç olarak, tamamlayıcı yönetişim girişimlerinin çoğalması ve farklı uluslararası rejimler arasındaki ilişki, ortak bir konuyu yönetmeye çalışan bir rejim karmaşıklığının veya kurumsal karmaşıklığın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. BMİDÇS ve müteakip anlaşmaları, ancak aynı zamanda çeşitli ölçeklerde çeşitli resmi ve gayri resmi yönetişim girişimlerini de kapsamaktadır. Bu nedenle, farklı yönetişim organları arasındaki etkileşimler ağı, küresel iklim krizine karşı mücadelede hem avantajlı hem de dezavantajlı politika çıkarımları olan karmaşık bir işbirliği formları oluşturmuştur.

Türkiye, ulusal ekonomik öncelikleri ile iklim krizi rejimindeki konumu arasındaki dengeyi korumaya çalışan, orta gelirli, gelişmekte olan bir ülke olarak, bugüne kadar tereddütlü bir aktör olarak görülmüştür (Şahin, 2016). Türkiye'nin iklim krizi müzakerelerine katılımının etkinliği, iklim krizine karşı mücadele, fosil yakıt ağırlıklı enerji profili ve yüksek karbonlu kalkınma stratejileri tarafından ağır basmaktadır. Türkiye'nin bugüne kadar BMİDÇS ile ilişkilerinde ulusal ekonomik önceliklerini ilk sıraya koyması nedeniyle, ülkenin iklim değişikliği politikaları nihayetinde gelişmiş ülkelerden finansal ve teknolojik destek arayışı etrafında şekillenmiştir. Türkiye, uzun süredir BMİDÇS tarafından tanınan özel koşullarını öne sürerek mali ve teknolojik yardım mekanizmalarına ulaşmaya uygun hale gelmeyi amaçlarken, iddialı azaltım taahhütlerinden kaçınmaya da devam etmektedir.

Türkiye'nin BMİDÇS rejimindeki konumu sıkışmış olsa da, iklim krizinin karmaşık yönetişim ortamında aktif bir oyuncu olmak için belirli işaretler göstermiştir. Bu anlamda, Türkiye'nin iklim krizi politikalarındaki öncelikleri ve küresel ısınmayla mücadelede tamamlayıcı mekanizmaların artan önemi dikkate alındığında, Türkiye'nin iklim krizi politikalarının çevresel etkinliğini artırması ve bakış açısını geliştirmesi için bir fırsat doğabilir. Bu bağlamda Türkiye'nin BMİDÇS ve Avrupa ilişkileri çerçevesinde küresel iklim değişikliği konusunda attığı adımların incelenmesi ve değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi; Bu çalışma, küresel iklim krizi rejim kompleksi hakkındaki akademik araştırmaya ve son yıllarda gelişen iklim kulüpleri literatürüne katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle çalışmada, iklim krizi konusunda yürütülen çalışmalara ve Türkiye'nin iklim krizi politikalarında önemli bir kolaylaştırıcı rol oynayabilecek konulara odaklanılmaktadır. Bunun yanı sıra çalışmada Türkiye'nin özellikle Avrupa Birliği (AB) ile olan yakın ilişkileri çerçevesinde ne durumda olduğunun da tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Küresel iklim krizi rejimi kompleksindeki iklim kulüpleri başta olmak üzere tamamlayıcı politika oluşturma girişimleri, iklim kriziyle mücadelede önemli seçenekler olarak kabul edilmeye başlanmıştır. BMİDÇS, iklim krizi yönetişimi içinde hala bir çapa olmaya devam etse de, ortaya çıkan rejim karmaşıklığının potansiyel olumlu etkileri hafife alınamaz. Bu nedenle, BMİDÇS dışındaki stratejik fırsatlar, iklim krizi politikalarının güçlendirilmesi ve rejim içindeki konumunun güçlendirilmesi açısından Türkiye'ye pratik ve stratejik avantajlar sunabilecektir.

Araştırmanın Metodolojisi: Bu çalışmada, betimleyici yaklaşım benimsenerek sosyal bilimlerde geniş bir uygulama alanına sahip olan bir yöntem kullanılmıştır. Tezin literatür taramasında, çalışmanın konusu ile ilgili güncel gelişmeler açıklanmaya çalışılmıştır. Bu nedenle, küresel iklim krizinin itici güçleri ve olumsuz etkilerine ilişkin güncel bilimsel bulgular ve konunun küresel siyaset gündemindeki yükselişine odaklanan açıklamalar; akademik makaleler, kitaplar, bilimsel raporlar gibi birincil kaynaklar aracılığıyla incelenmiş ve tartışmalı bir yaklaşımla ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE SONUÇLARI

1.1. KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

Yakın kavramlar olarak algılanan hava ve iklim kavramları aslında birbirinden farklı anlamlar ifade ederler. Hava, yerkürenin herhangi bir bölgesinde ve herhangi bir kısa zaman dilimi içerisinde gerçekleşen veya gözlenen atmosferik vakaların tamamıdır (Türkeş, 2001). İklim ise "World Meteorological Organization (WMO)" tarafından belli bir zaman aralığında minimum 30 sene şeklinde belirlenmiş ve rastgele bir alanda gözlemlenen hava olaylarının ortalaması şeklinde ifade edilir (Kılıç, 2009).

Hava ve iklim, insanların yaşam ve faaliyetlerini farklı şekillerle etkiler. İnsanlar tarih süresince, barınak, enerji ve yiyeceklerinin ihtiyaçlarını çevre ve iklim şartlarıyla uyum sağlayacak şekilde düzenlemiş ve uygulamışlardır (Türkeş, 2001). Hava ile iklim kavramlarının birbirlerine ne şekilde etki sağlayabileceklerine ilişkin yapılan son araştırma ve çalışmaların neticesinde, öncesinde tahmin edilen duruma kıyasla bu kavramların daha baskın olabileceğine, çevreyi ve insanlığı daha derinden etkileyeceğine işaret etmiştir. İklim değişikliğini değerlendirmek için kurulan IPCC, 2007 tarihindeki rapor neticesinde gelecek zamanlardaki iklim değişikliğiyle birlikte şehirlerde hava kalitesi genelinde azalmalar olabileceğini öngörmüş bulunmaktadır (Avrupa Çevre Ajansı, 2013).

Küresel iklimin, atmosfer, hidrosfer, litosfer, biyosfer ve buz küre olarak isimlendirilen başlıca beş bileşenden oluştuğunu söyleyebiliriz. İklim sistemi olarak da adlandırılan küresel iklime, saydığımız beş bileşen arasında bulunan karşılıklı etkileşimleri de kapsayan oldukça karmaşık bir sistem diyebiliriz (Türkeş, 2012). İklim sistemi, doğal bir değişim döngüsü içerisindedir. İklimsel değişebilirlik, doğal kaynaklı dış zorlama etmenlerindeki süreçlere ve/veya iklim sistemi içerisindeki doğal iç oluşumlara bağlı olarak oluşabilir. Genel olarak yer kabuğu üzerindeki levha hareketleriyle, güneş etkinliklerindeki ve yerküre ile güneş arasındaki astronomik ilişkilerdeki değişiklikler, iklim değişikliğinin dış nedenlerini içermektedir. Atmosferin bileşiminde ve yerkürenin yüzey özelliklerinde bulunan doğal

değişiklikler kapsamınınsa, iklim değişikliklerinin iç nedenlerini içerdiğini söyleyebiliriz (Türkeş, 2008). Ancak iklim değişikliğini etkileyen ve insanla ilişkisi olan en önemli parametre atmosferin bileşimi ile ilgilidir. İklim yönünden çoğunlukla belirleyici olan atmosferin alt kısımlarında bulunan su buharı ve karbondioksittir (CO_2). Sis, bulut, yağış gibi hava olaylarının oluşmasını sağlayarak, yeryüzünün aşırı ısınıp soğumasını önleme durumunu su buharı sağlamaktadır. Yağış, bulut, sis gibi hava olaylarının oluşmasını sağlar. CO_2 miktarının artmasıyla sıcaklık artar, azalmasıyla ise sıcaklığı düşürücü bir etki ortaya çıkmaktadır. Ayrıca atmosferdeki güneş ışınlarını emerek saklama özelliğini de artırmaktadır (Kayhan, 2007).

Günümüzde küresel iklimde bir bozulmanın yaşandığı yadsınamaz bir gerçek haline gelmiştir. Bilhassa fosil yakıtların kullanılmasının artışıyla, küresel ölçekte, sınır tanımayan hava ve deniz kirlilikleri, sera gazlarının birikmesiyle de küresel bir ısınma süreci başlamıştır (Özel & Kılıç, 2006) . İnsanların gerekli önlemleri almayıp, etkinliklerini bu şekilde sürdürmeleri durumunda atmosferdeki sera gazı birikimlerinde artış yaşanacak ve doğal çevre daha fazla tahrip olacaktır. Tüm bunlar küresel boyutta sıcaklık artışına ve küresel ısınmaya bağlı iklim değişikliklerinin yaşanmasına ve iklimdeki bu bozulma sürecinin artarak daha olumsuz sonuçlar doğurmasına sebep olacaktır (Öztürk, 2002). İklim değişikliğinin yerel bir tehlike olarak kalmayıp tüm küre üzerinde tehdit oluşturması, onu küresel bir sorun haline getirmiştir. Bu nedenle, küresel iklim krizi insanlık tarihinin karşı karşıya kaldığı en önemli problemlerden biri olarak değerlendirilmektedir (Başoğlu, 2014).

1.1.1. Dünyada Hava Kirliliğinin Artması

Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte modern yaşamda da hava kirliliği bir yan ürün haline gelmiştir. Günümüz koşullarında yaşanan bütün çevresel sorunların neredeyse başında gelmekte ve birçoğunun tetikleyicisi olarak faaliyet göstermekte olan toprak, hava ve su kirliliği; katı, sıvı ve gaz atıklarından kaynaklanmaktadır. Tüm bunların arasında belki de en kısa sürede yaşamı etkileyecek olan kirlilik kategorisi hava kirliliği olmaktadır. Çünkü havada bulunan kirleticinin etki grubu hassasiyeti ve konsantrasyonuna göre nefes almamızla da birlikte etkisi hızlı bir şekilde görülebilecektir (Saral, 2011).

Hava kirliliği konusu esasında 13. yüzyıldan itibaren dikkat çekmeye başlamıştır. 13. yüzyılın ikinci yarısında, hava kirliliğini azaltmak için İngiltere Kralı I. Edward, deniz kömürü yakmayı bırakmadıkları takdirde Londralıları sert cezalarla cezalandırmak üzere fermanlar yayınlamıştır (Hopke, 2009). Ancak, kralın ve sonraki liderlerin düzenlemelerinin etkisi üst seviyelere çıkamamıştır (Brimblecombe, 2012).

Hava kirliliği dünya tarihinin akışını değiştirmiştir. Önemli teknolojik gelişmelerle birlikte, 19. yüzyılın ortalarındaki Sanayi Devrimi, yeni hava ve su kirliliği nedenlerini ortaya çıkarmıştır. 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın ilk yarısında, Sanayi Devrimi sırasında kömür büyük ölçekli kullanım alanı bulmaktaydı. Ortaya çıkan duman ve kurum, büyüyen şehir merkezlerinin sakinleri üzerinde ciddi sağlık etkilerine neden olmuştur. İlk olarak 1850'lerde keşfedilen asit yağmuru, kömürle çalışan santrallerden kaynaklanan bir başka sorundu. İnsan tarafından üretilen kükürt ve azot bileşiklerinin atmosfere salınması bitkileri, balıkları, toprağı, ormanları ve bazı yapı malzemelerini olumsuz etkilemiştir (Bell, 1988).

1952'deki Büyük Smog'da, fabrikalardan ve ev şöminelerinden gelen kirleticiler hava yoğunlaşmasıyla karışmış ve birkaç gün boyunca Londra'da en az 4.000 kişinin ölümüne neden olmuştur (Polivka, 2018). Bunun birkaç yıl öncesinde, 1948'de, şiddetli endüstriyel hava kirliliği, Donora, Pennsylvania'da 20 kişinin ölmesine ve 7.000 kişinin de hastalanmasına sebep olan ölümcül bir duman dalgası yaratmıştır (Schwartz, 1994).

20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, bu değişikliklerin etkileri tüm dünyada hissedilmeye başlanmıştır. 1960'larda, gezegenin ekosistemlerine akan kirleticilerin dalgasını durdurmaya çalışan bir çevre hareketi ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu hareketten Dünya Günü gibi olaylar ve Temiz Hava Yasası (1970) ve Temiz Su Yasası (1972) gibi yasama adımları gelmiştir. Hava kirliliğinin neden olduğu küresel ısınma, dünyadaki bilim adamlarının ele almak için yarıştığı bir tehdit olmaya devam etmektedir.

1.1.2. İklim Değişikliğinin Nedenleri

İnsanoğlu büyük ölçüde Dünya'ya ve onun doğal kaynaklarına bağımlı olduğundan, tarih boyunca insani gelişme ve ekonomik büyüme, doğal kaynakların kullanım düzeyi ile örtüşmüştür (Richardson, Steffen & Liverman, 2011). Sanayi öncesi sosyo-ekonomik faaliyetlerin teknolojik ve organizasyonel gelişiminin eksikliği, büyük kitlesel olayların olumsuz sonuçlarına rağmen, doğayı yeterince hırpalama kapasitesine sahip değildi (Steffen, Crutzen & McNeill, 2007). Bununla birlikte, insanlığın bugün karşı karşıya olduğu küresel çevre krizi, jeolojik ve ekolojik faktörlerden değil, sistematik sosyo-ekonomik faaliyetlerden kaynaklanmaktadır. Böylece, toplumsal ilişkilere, teknolojik zorunluluklara ve demografik eğilimlere dayanan insan kaynaklı faktörlerin bu duruma sebep olmaya başladığı söylenebilir (Foster, 1999). Sanayi Devrimi ve onun sosyal, ekonomik ve politik yansımaları antropojenik faktörlerin kapsamını ve alanını büyütmüştür (Newell & Paterson, 2010).

Bütün bunların yanı sıra küresel iklim değişikliğinin nedenleri konuyla iligili yürütülen çalışmalarda farklı alt başlıklarda ele alınmaktadır. Bu bölümde de bu alt başlıklara yer verilmiştir.

1.1.2.1. Doğal Etkenler

1.1.2.1.1. Güneş'in Etkisi

Paal Brekke (ESA bilim adamlarından); yıllar boyunca iklim bilimcilerin güneş benekleriyle ilgili 11 yıl süren döngüsel hareketiyle güneşin yüzyıllar süren parlaklığındaki değişim durumlarını inceleyip araştırdıklarını belirtmektedir. Bu olay neticesinde elektronlar ile protonlar şeklinde meydana gelen güneş rüzgarı ve güneşin manyetik alanının, güneş sisteminin çevresindeki kozmik ışımalara karşı kalkan görevi içerisindedir. Bu kalkan kozmik ışımaları geçirmekte ve Güneş'in değişken faaliyetleri ile zayıflayabilmektedir. Bulutlanmalar, kozmik ışımaların artışı ile olabilmektedir. Bu artış ile Güneş'ten gelen radyasyon oranı da değişerek küresel sıcaklık artışı ortaya çıkmaktadır.

1.1.2.1.2. Dünyanın Prezisyon Hareketi

Sırp araştırmacı olan Milutin Milankoviç'in 1930 yılındayken, her 95000 yıl içerisinde dünyanın güneş çevresindeki yörüngesinin gitgide daha da basıklaştığını savunduğunu görmekteyiz. İlaveten "her kırk bir bin yılda dünyanın ekseninde doğrusal bir kayma ve her yirmi üç bin yılda dairesel bir sapma bulunduğunu" da belirtmiştir. Günümüzdeki bilim adamlarının çoğunluğuna göre ise, dünya bu hareketler sebebiyle çoğu zaman soğuk dönemler yaşamış ve bu süreçler içinde ise 100 000 yıl zaman periyotları içerisinde 11 yıllık bir zamanla sıcak dönemler geçirilmiştir. Bunların sonucunda da küresel ısınma konusunda ana sebeplerden biri görülmektedir.

1.1.2.2. Beşeri Etkenler

Yerküredeki iklimsel değişiklikler, dünyanın olağan sürecindeki değişimler olabileceği gibi, insan faaliyetlerinden de kaynaklanabilir. Aslında, iklim değişikliğini kriz hâline getiren de tam olarak insan faaliyetleridir. İklim krizini doğrudan tetikleyen bu etkenler, yalnızca geleceğimizi değil bugünümüzü de tehdit etmektedir (Independent Türkçe, 2022).

İklimin doğal değişim sürecinin yanında insani etkenlerden dolayı da literatürde önce küresel ısınma sonra iklim değişikliği ve nihai olarak iklim krizi olarak tanımlayabileceğimiz süreç başlamıştır.

1.1.2.2.1. Küresel Isınma ve Sera Etkisi

İklim değişikliği ve küresel ısınma genelde birbiri yerine kullanılan kavramlar olmasına karşın farklı anlamlar ifade etmektedir. İklim değişikliği; sıcaklık, yağış, nem, deniz seviyesi, buzul miktarı vb. faktörlerdeki büyük değişimleri ve bu değişimlerin dünya üzerindeki yaşamı nasıl etkilediğini içermektedir (Vural, 2018). Küresel ısınma ise iklim değişikliğinin hem bir parçası hem de en önemli nedenidir.

Sanayileşme ile birlikte atmosfere salınan sera gazlarının atmosferdeki birikimlerindeki hızlı artışa bağlı olarak, doğal sera etkisinin kuvvetlenmesi sonucunda yaşanan sıcaklık artışına küresel ısınma adı verilir (Türkeş, 2006). Küresel ısınmanın ana nedeni, atmosferde biriken sera gazlarının normal değerlerinden daha fazla olmasıdır (Güner ve Turan, 2017). İklim değişikliğine ve

küresel ısınmaya neden olan sera gazları; başlıca fosil yakıtların yakılması, sanayi, ulaştırma, arazi kullanımı değişikliği, atık yönetimi ve tarımsal etkinliklerden kaynaklanır (Türkeş, 2012). Fakat burada en önemli kaynak enerji üretiminde kullanılan fosil yakıtlar (kömürr, petrol, doğal gaz vs.) ve sanayidir (Öztürk, 2002).

Küresel ısınma, sera gazlarının sebep olduğu sera etkisinin dünya enerji dengesinde meydana getirdiği değişimin doğal bir belirtisi olarak ortaya çıkmaktadır (Doğan ve Tüzer, 2011). Sera gazlarının sebep olduğu sera etkisi, küresel ısınmada en büyük etkiye sahiptir (Öztürk, 2002). Sera gazları Güneş'ten gelen ışınlara karşı geçirgenken, yeryüzünden geri yansıyan ışınlara karşı çok az geçirgen bir yapıya sahiptir (Türkeş, 2001). Güneş'ten gelen kısa dalga boylu ışınların dünya yüzeyine çarpıp yansımasının ardından, uzun dalga boylu ışınların atmosferdeki sera gazları tarafından tutulup yeryüzüne geri yansıtılmasına sera etkisi denilmektedir (Aksay vd., 2005).

Sera etkisine sebep olan başlıca sera gazları su buharı, karbondioksit (CO2), ozon (O3), metan (CH4), diazotoksit (N2O), halokarbonlar ve diğer endüstriyel gazlardır (Doğan ve Tüzer, 2011). Küresel ısınma ve bağlantılı olarak ortaya çıkan aşırı doğa olaylarının sebebi sera gazlarının mevcudiyeti değil, insan faaliyetleri neticesinde atmosferde haddinden fazla birikmesidir (Akın, 2006).

Sera etkisine neden olan atmosferdeki sera gazı birikimlerindeki artış Sanayi Devrimi'nden bu yana artarak devam etmiştir (Türkeş vd., 2000). XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren sera gazlarında yaklaşık olarak CO2'de %35, CH4'de %152 ve N2O'de %17 artış gözlenmiştir. Sera gazlarının emisyon hacimlerinde gerçekleşen bu artış, atmosferin kimyasal yapısının bozulmasına ve buna bağlı olarak küresel ısınma ve iklim değişikliğine sebep olmaktadır (Kılıç, 2009).

Küresel ısınmada, sera gazları arasında en çok dikkat çeken CO2'dir. İnsan kaynaklı sera etkisinin %50-60'ı bu gazdan kaynaklanmaktadır (Aksay vd., 2005). CO2 miktarındaki hızlı artışın devam etmesi durumunda, XXI. yüzyılın ortalarına doğru küresel sıcaklıkta yaklaşık olarak 1,5 ile 4,5 derece arasında bir sıcaklık artışına sebep olacağı tahmin edilmektedir. Atmosferdeki CO2 miktarı, başlıca fosil yakıtların çeşitli alanlarda kullanımı neticesinde, hızlı bir şekilde artmaktadır. İlave

olarak ormansızlaşma ve yağmur ormanlarındaki aşırı tahribatta bu artışa katkıda bulunmaktadır (Öztürk, 2002).

Atmosferin bileşimindeki insan kaynaklı bozulmadan dolayı, yeryüzünün sıcaklıklarında 1800'lerin sonlarında başlayan ısınma, XX. yüzyılın sonuna doğru daha da belirginleşmiş ve sürekli artış göstermiştir (Türkeş, 2006). Ölçümler son yüzyılda yerkürenin sıcaklığının 0,6 santigrat derece, sanayi devriminden önceki dönemlere göre de 0,8 santigrat derece arttığını göstermektedir (Ediger, 2014). Ölçümlerde gözlenen ısınma, son 1000 yılda yaşanan bütün iklim değişimlerinin çok ilerisindedir. Bilhassa 1990'lar, sıcaklık artışında kırılmanın yaşandığı yıllar olup, bu süreçte ayrı bir yere sahiptir (Demir, 2009). 1990'larda yapılan ölçümlerde üst üste sıcaklık rekorları kırılmış, bin yılın en sıcak yılının 1998 yılı olduğu tespit edilmiştir (Godrej, 2003). Son olarak da Dünya Meteoroloji Örgütü, 2019 yılı sonu itibarıyla biten 10 yılın dünya tarihinin en sıcak 10 yılı olarak kayıtlara geçtiğini açıklamıştır (BBC, 2020).

Önümüzdeki dönemde sıcaklığın artarak devam edeceği tahmin edilmektedir. Küresel sıcaklığın, endüstri öncesi döneme göre 2,0–2,5 °C artması halinde, iklim değişikliğinin canlı hayatı üzerinde telafisi zor ve başa çıkılması olanaksız sonuçları olacaktır (Ediger, 2014). Yeryüzündeki ortalama sıcaklık artışıyla beraber, iklimde, bölgesel ve küresel anlamda farklı değişimler yaşanacaktır (Vural, 2018). Küresel iklim değişikliğinden dolayı son dönemde yaşanan hava ve iklim parametrelerinde gözlenen değişimlerden bazıları şunlardır: Buharlaşma ve yağmur miktarının artması, yağmurun büyük kısmının sağanak şeklinde olması, mercanların beyazlaşması, buzulların erimesi, denizdeki buzulların küçülmesi ve deniz su seviyesinin yükselmesi, orman yangınlarının artması, fırtına ve sel hasarlarının artmasıdır (Özmen, 2009).

Sıcaklık düzeylerindeki artış, farklı bölge ekosistemlerinde farklı değişimlere neden olur. Örneğin, 2,7 C°'lik bir bölgesel artış, Grönland buzul örtüsünün erimesine neden olurken, küresel sıcaklıkta ortalama 1 C°'lik bir artış yaygın mercan beyazlamasına sebep olur (Demir, 2009). Sıcaklık artışı kaynaklı değişimlerden, küresel ısınmanın en önemli belirtisi kutup bölgelerinde görülen buz kitle ve örtüsündeki değişim ve azalmadır (Pamukçu, 2006).

1978'den beri takip edilen uydu gözlemleri, Kuzey Buz Denizi'ndeki deniz buzunun hacimsel yayılışında her 10 yılda ortalama %2,7 oranında bir azalma olduğunu tespit etmiştir (Türkeş vd., 2000). Ayrıca, ABD'nin tespit ettiği sonar verilerine bakıldığında, Kuzey Buz Denizi'ndeki deniz buzlarının kalınlıklarında da, geçen 20-30 yıllık dönemde ciddi bir azalma yaşandığı gözlenmiştir. Tespit edilen incelme ortalama 2-3 metre arasında değişmektedir (Türkeş, 2001). Artan sıcaklıkla eriyen buzların, deniz seviyesini yükseltmesi beklenmektedir. Dünya nüfusunun yarıdan fazlasının kıyı bölgelerinde yaşadığı düşünüldüğünde, oluşacak çevresel, ekonomik ve sosyal tahribat tahmin edilenden fazla olacaktır (Pamukçu, 2006).

Buzulların erimesi küresel ısınmanın bir sonucu olmakla beraber ilerleyen zamanlarda, küresel ısınmanın nedenleri arasında da yerini alacaktır. Kutup bölgelerindeki donmuş toprakların ısınmaya bağlı erimesiyle tuttuğu önemli sera gazlarından olan CO2, atmosfere bırakılacak ve küresel ısınma etkilerinin artarak devam etmesini sağlayacaktır. Aynı döngü denizler içinde geçerlidir. Denizlerin ısınmasıyla bünyesinde barındırdığı erimiş CO2 yine gaz halinde atmosfere salınacak ve küresel ısınma etkilerini artıracaktır (Akın, 2006). Küresel ısınmayla birlikte küresel iklim değişikliği ve nihai olarak küresel iklim krizi süreci yaşanmaktadır.

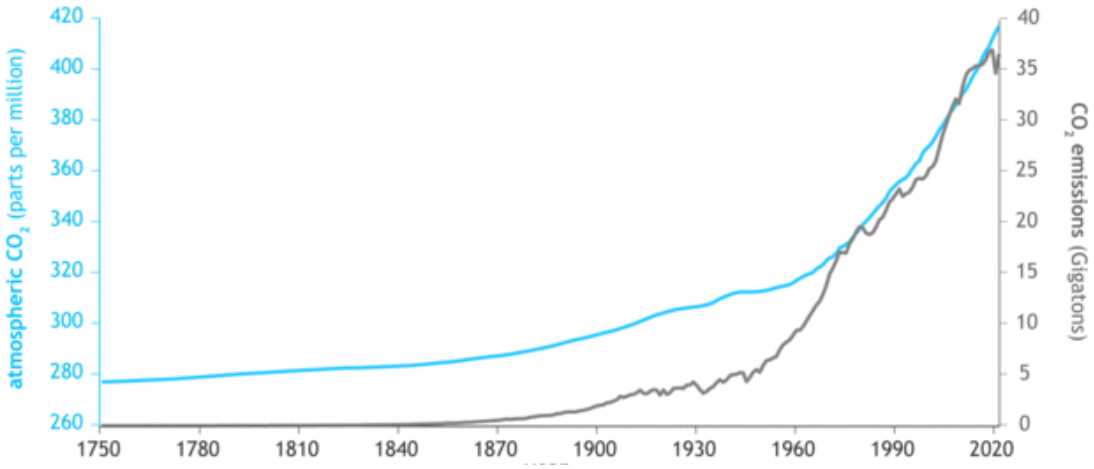
1.1.2.2.2. Artan Sanayi Üretmi

Sanayi Devrimi sürecinden bugüne kadarki süreçte iklim değişikliğinin farklı nedenleri mevcut olsa da iklimin büyük ölçüde insan faaliyetlerinin bir sonucu olarak değişimlere uğradıkları görülmektedir (Kılıç, 2009). Küresel sıcaklık, büyük ölçüde insanların sanayileşme sürecini başlatmasıyla açığa çıkardığı başta CO_2 gibi sera gazları ile doğru orantılı bir şekilde artmaktadır. Dünya üzerinde, sıcaklık ve CO_2 değişimleri son 400 bin yıl üzerinden incelenmiştir. Yaklaşık "80 bin ile 110 bin yılda bir CO_2" şeklinde bir artışın olduğu ve bu duruma bağlı şekilde sıcaklığın değiştiği gözlenmektedir. Ancak günümüzde doğal nedenler dışında ve daha baskın bir şekilde insan kaynaklı olarak CO_2 artışı yaşanmaktadır. Gelinen noktada, fosil yakıt kullanımına bağlı olarak atmosfere salınan CO_2 gazının miktarı giderek artmıştır (Kayhan, 2007).

Yapılan ölçümler sanayi devrimi öncesi dönemde 280 ppm (parts per million) seviyelerinde olan CO_2 yoğunluğunun, günümüzde 400 ppm seviyesini aştığı

görülmüştür. Bu seviye, son 650 bin yıldır doğal sınırları 180-300 ppm arasında değişen CO_2 yoğunluğu aralığının üstündedir (Ediger, 2014). Sanayi Devrimi sonrasında atmosferde özellikle CO_2 olmak üzere, diğer sera gazlarının birikmesiyle, yerden yansıyan uzun dalgalı ışınlar atmosfer içerisinde kalmakta ve yüzey sıcaklıklarında bir artış görülmektedir (Öztürk, 2002). Sera gazlarının birikmesi ve çevrenin tahribi küresel ısınmayı tetikleyen etmenler olarak görülmekte ve bunun sonucunda buzulların erimesi, temiz suya erişimde sıkıntı, hava kirliliğinin artması gibi problemlerin yaşanması öngörülmektedir.

Şekil 1: Yıllara Göre CO2 Emisyon Miktarları (1750-2021)

Kaynak:https://www.climate.gov/news-features/understanding-climate/climate-change-atmospheric-carbon-dioxide, (Erişim tarihi, 04.12.2022)

IPCC 4. Değerlendirme Raporu'na göre de deniz seviyesinin, atmosferde bulunan CO_2 birikiminin ve yüzey sıcaklıklarının artış göstereceği; buzulların ise hacimsel olarak azalacağı belirtilmiştir (Türkeş, 2008).

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan Sanayi Devrimiyle beraber insanlar, "tüketiyorum öyleyse varım" anlayışıyla daha fazla sanayileşmeye, doğaya hükmetmeye ve en üst seviyede ondan faydalanmaya çalışmışlardır (Bayhan, 2011). Parabolik nüfus artışı, sanayileşme, çarpık kentleşme, arazi ve ormanların tahribi

doğal iklim değişiminde istikrarı bozmuştur. Bunun neticesinde geri dönüşümü çok zor olan "küresel ısınma ve küresel iklim değişikliğinin" yaşandığı kompleks bir süreç başlamıştır (Demir, 2009). 1992 "Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi" içerisinde yaşanmış olan süreç ele alınmıştır. Sözleşme kapsamında, "iklim değişikliği, karşılaştırılabilir bir zaman diliminde gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak, doğrudan ya da dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan etkinlikleri sonucunda iklimde oluşan bir değişiklik" şeklinde ifade edilmiştir (BMİDÇS, 1992).

1.1.3. İklim Değişikliğinin Mevcut ve Olası Sonuçları

Küresel iklim değişikliği ile beraber birçok çevresel, sosyal ve ekonomik sorun ortaya çıkmıştır. Yaşanan iklimsel değişim, deniz seviyesi, su kaynakları, tarım, bitki örtüsü, insan sağlığı, enerji, canlı çeşitliliği vb. kapsamında hayatî problemlerin yaşanmasına yol açmıştır. Yaşanan çevresel krizlerle bağlantılı olarak, sosyal ve ekonomik hayatta da bazı zincirleme etkilerin yaşanması kaçınılmazdır (Doğan ve Tüzer, 2011). Küresel ısınmanın giderek artmasıyla bağlantılı olarak potansiyel problemlerin artarak devam edeceği, belirli bir eşiğin aşılmasından sonra da telafisi mümkün olmayan ve tüm canlıların varlığını dahi tehlikeye düşürecek sorunlarla karşı karşıya kalınacağı tahmin edilmektedir (Akın, 2006).

Küresel iklim değişikliği, zincirleme olarak birbirini etkileyecek süreçlerin oluşmasına neden olmaktadır. Küresel ısınmayla birlikte, dünya çapında hidrolojik döngüde önemli değişiklikler, iklim kuşaklarının yer değiştirmesi, buzullarının erimesi, deniz seviyesi yükselmesi gibi ekolojik dengeyi bozacak önemli değişiklikler gözlenmektedir (Türkeş vd., 2000). Kuzey Kutup Buzullarının erimesi ve bunun neticesinde deniz yüzey su sıcaklıklarındaki artışla "Labrador soğuk su akıntısı" ile "Gulf-Stream sıcak su" akıntılarının kuvvetinde zayıflamaya bağlı olarak Tropikal Kasırgalarda önemli ölçüde artışlar yaşanmıştır (Kayhan, 2007).

Bölgesel kasırgalarla kuvvetli yağışların neticesinde görülen sel ve taşkın benzeri afetlerin şiddetlerinin ve sıklıklarının arttığı görülmektedir. Farklı birtakım bölgelerde de yaygın çölleşme olaylarının sebepleri de uzun süren şiddetli kuraklıklar olmaktadır. Görüldüğü üzere iklim değişikliğinin etkileri tüm kürede aynı şekilde dağılmamıştır. Geçmiş dönemlerdeki iklim değişikliklerinde yaşandığı gibi,

bölgesel ve zamansal farklılıklar oluşabilecektir (Türkeş vd., 2000). IPCC tarafından yapılan 2030 yılı senaryosunda farklı bölgelerde gözlenebilecek sıcak hava dalgaları, orman yangınları, şiddetli yağışlar, su kaynaklarının üzerindeki etkiler ve tarımsal haşereler gibi farklı iklimsel tehlikelerden bahsedilmiştir (Özmen, 2009).

Küresel iklim değişikliğinin neden olduğu olası etkiler daha ayrıntılı bir şekilde şu şekilde ifade edilebilir;

•En başta gelen etkisi dünyanın ortalama sıcaklığının artmasıdır. Sıcaklıkların belli bölgelerde ortalama sıcaklıkların üzerine yükselmesi ve sıcak hava şiddetinin artması da bu artışla meydana gelmektedir (Kurnaz, 2016).

• Küresel ısınmanın etkisiyle okyanus sularının üstlerindeki hava kütlelerinin ısınmasıyla fırtınaların sıklık ve şiddeti değişecektir. Bundan dolayı yağış rejimleri, toprak nemi ve diğer iklimsel olaylarda değişimler yaşanacaktır (Aksay vd., 2005). Fırtınaların sebep olduğu sel baskınlarından etkilenen insanların sayısında artış olması beklenmektedir (Kılıç, 2009).

• Değişen yağış rejimleri hidrolojik sistemleri değiştirmekte, su seviyesini ve hacmini etkilemesi sebebiyle bazı bölgelerde kuruma ve daralma yaşanmasına neden olmaktadır (Vural, 2018). Su havzalarının rezervlerinin değişimine bağlı olarak çevre kirliliğinde artış yaşanacaktır (Akın, 2006). Su kaynaklarının zarar görmesiyle meydana gelecek kuraklık, toprağın tuzlanıp çoraklaşmasına ve doğal yapısını kaybetmesine neden olarak canlı yaşamını tehlikeye atacaktır (Demir, 2009). Su kaynaklarında ortaya çıkacak sorunlar, kıyılarda tatlı su kaynakları içerisine tuzlu suların karışabilmesi, sıcaklıkların artması, nehirlerin debisinin azalması ve fırtınaların çoğalması gibi nedenlerle yaşanacaktır (Doğan ve Tüzer, 2011).

• Küresel ısınmadaki artışla beraber kutuplardaki buzulların erimesi hızlanmaktadır. Erimenin sonucunda deniz seviyesinin son 20 yıl içerisinde "15-20 cm" yükseldiği görülmektedir (Akın, 2006). Deniz seviyesindeki artışın bir diğer nedeni de ısınan okyanus sularının termal genleşmesiyle gerçekleşir (Aksay vd., 2005, s.37). Deniz seviyesindeki yükselme kıyı bölgelerinde toprak kayıplarına, sel ve taşkınlara, sahil bölgesi ekosistemlerinin tehlikeye düşmesine sebep olacaktır (Doğan ve Tüzer, 2011). Kıyı bölgelerindeki yaşam, değişimden daha derin bir şekilde etkilenecektir (Kılıç, 2009).

• Küresel iklim değişikliğinin etkisiyle XXI. yüzyılın sonunda balıklar ve diğer deniz canlıları için yaşam alanı olmasının yanında büyük dalgalara, fırtınalara ve sellere koruma sağlayan mercan resiflerinin oluşumuna elverişli doğal ortam kalmayacaktır (Hürriyet, 2020). Mercan resiflerinin beyazlaması bunun göstergesidir.

• İklim değişikliğinden ekonomik açıdan etkilenecek en önemli sektörler tarım, turizm ve enerji sektörleridir. Bunlardan tarım ve turizm direkt, enerji ise dolaylı olarak etkilenecektir (Başoğlu, 2014, s. 179).

• Küresel iklim değişikliğinin gıda üretim sürecine etkisi kaçınılmazdır. Birçok bölge ve ürün üzerinde yapılan çalışmalar, iklim değişikliğinin ürün verimliliği üzerinde çok fazla olumsuz etkisinin olduğunu göstermiştir (Vural, 2018, s. 64). İklim tipinin ve su rejiminin değişmesiyle tarımsal alanlarda ve dünya gıda üretiminde azalmalar yaşanacaktır (Aksay vd., 2005, s. 29). Sıcaklık artışı, yağış seviyesindeki değişiklik ve CO2 düzeyi bitkilerde verimi ve hasat zamanını değiştirmektedir. Kuraklık veya aşırı yağışlar tarımsal kayıpları artmakta ve bu nedenlerle üretim miktarındaki düşüşlerle tarımsal ürün fiyatları etkilenecektir (Başoğlu, 2014, s. 179).

• Yaşanacak iklimsel değişimler, başta kıyı bölgelerinde olmak üzere yaz ve kış turizminde olumsuz etkilerin ortaya çıkmasına sebep olacaktır (Kılıç, 2009, s. 37). Kış şartları, canlı çeşitliliği, ormanlar, su seviyesi ve kalitesi gibi turizm faaliyetlerinde önemli yer tutan doğal kaynaklar, iklimden ve iklim değişikliğinden doğrudan etkilenmektedir (Başoğlu, 2014, s. 183).

• Klasik enerji tüketiminde çevreye verilen zarar, enerji politikalarında değişime sebep olacaktır. Ağırlıklı olarak kullanılan fosil yakıtların yerine, çevre dostu enerji kaynaklarının kullanımı artacaktır. Bu minvalde, küresel ısınmayla beraber enerji kullanımında sera gazı salınım miktarının azaltılması yönünde çalışmaların yapılması beklenmektedir (Doğan ve Tüzer, 2011, s. 26). Ayrıca küresel ısınma neticesinde soğutma amacıyla kullanılacak enerji talebi artarken, ısıtmaya yönelik enerji ihtiyacında bir azalma yaşanması beklenmektedir. Yaşanacak değişim bölgelere ve iklim değişikliği senaryolarına göre farklılık gösterecektir (Kılıç, 2009, s. 28). 11

• Ozon tabakası güneşten gelen zararlı ışınları büyük oranda emerek canlıları korumaktadır. Beşeri faaliyetler neticesinde atmosfere bırakılan halokarbon gazları, ozon tabakasının incelmesine ve sera etkisi nedeniyle küresel ısınmaya sebep olmaktadır (Akın, 2006, s. 36). Kloroflorokarbon gazları, ozon ile tepkimeye girerek ozon tabakasının incelmesini sağlamaktadır (Demir, 2009, s. 41).

• İklim değişikliği ve küresel ısınma sebebiyle biyolojik çeşitlilik tehdit altındadır (Aksay vd., 2005, s. 38). Gerek su eko-sistemleri gerekse karasal ekosistemler üzerinde birçok olumsuz etki beklenmektedir (Demir, 2009, s. 48). Birçok canlı türü, coğrafi bölgelerini ve dönemsel faaliyetlerini değiştirmiş ve yaşanan iklim değişikliğine uyum göstermede sorun yaşayıp azalma göstermiştir (Vural, 2018, s. 62). Küresel ortalama sıcaklıkların 1.5°C'yi geçmesi ve artışların devam etmesine bağlı olarak mevcut canlı türlerinin %20-30'unun tükenme tehlikesi yaşayacağı beklenmektedir (Kılıç, 2009, s. 27).

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESEL İKLİM KRİZİ İLE MÜCADELE VE YASAL ÇALIŞMALAR

2.1. KÜRESEL İKLİM KRİZİ İLE MÜCADELE

"Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC)"; IPCC kullanımındaki iklim değişikliği, iklimin durumunda, ortalama ve/veya özelliklerindeki değişikliklere ve bunun uzun bir süre, tipik olarak on yıllar veya daha uzun süre devam ettiği tanımlanabilen bir değişiklik anlamına gelmektedir (IPCC, 2007). İklim değişikliğine insan etkisi veya doğal faktörler neden olabilir. Bunun kullanımı BMİDÇS'dekinden farklıdır. Buna göre iklimdeki değişim, doğrudan veya dolaylı olarak insan kaynaklı faktörlerden ileri gelmektedir (Albritton vd., 2007).

Genel olarak çevre sorunlarının gelişimi, özel olarak iklim değişikliği, uluslararası siyasetin seyri ile paralellik göstermektedir. Aktörlerin algıları, devletlerarası ilişkilerin kapsamına ve uluslararası toplumdaki olayların niteliğine paralel olarak farklılık göstermektedir. Bu durum, güvenlik çalışmaları kapsamında hangi unsurların yer alacağını da belirlemektedir. 1940'lı yıllarda stratejik çalışmalar adı altında ortaya çıkan "Güvenlik Çalışmaları" yıllarca "realist uluslararası ilişkiler teorisinin" egemenliğini yansıtmıştır. Dolayısıyla güvenlik çalışmalarının konusu uzun süredir devlet merkezli ve askeri konularla sınırlandırılmıştır. 1970'lerde, iki kutup arasındaki nükleer gerilimin azalmasının ardından askeri temelli konular popülerliğini nispeten kaybetmiştir (Oberthür ve Ott, 1999). Bu dönemde askeri güç karşısında karşılıklı bağımlılık ve refah konuları da önem kazanmıştır. Bu, güvenlik çalışmaları alanlarında kaymalara yol açmıştır. Yeni güvenlik konularının güvenlik gündemine yerleşmesiyle ortaya çıkan konularından biri çevre güvenliği kavramıdır. Bu konu 1972 Birleşmiş Milletler İnsan Çevre Konferansı'nda gündeme getirilmiştir. İlk uluslararası çevre hareketi, petrol sızıntıları ve denizdeki tehlikeli atıklar gibi bölgesel, akut ve geri kazanılabilir kirliliklere odaklanılmıştır. Bunun 1972 Stockholm Konferansı ve aynı yıl Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın (UNEP) oluşturulmasıyla sona erdiği düşünülmektedir. Daha sonraki dönemde, çevresel eylemler yalnızca çevrenin korunmasına odaklanmakla kalmamış, aynı zamanda ozon tabakasının incelmesi, seraların ısınması ve biyolojik çeşitliliğin bozulması

dahil olmak üzere daha uzun vadeli dünya çapındaki risklerle de ilgilenmektedir (Bodansky, 2001).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte güvenlik gündemiyle ilgili tartışmalar yürüten bilim adamları, güvenlik kavramını askeri tehditlerden ayrı belirtmişlerdir. Bu dönem itibariyle güvenliğin "çok boyutlu" bir kavram şeklinde karşımıza çıktığı görülmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra uluslararası alanda güvenlik algıları değişmeye başlamış ve enerji güvenliği, insan güvenliği, gıda güvenliği, su güvenliği ve çevre güvenliği şeklinde güvenlik kavramları ulusal güvenliğin tamamlayıcı unsurları olarak ortaya çıkmıştır (Wibben, 2008).

İklim değişikliği/çevre ve güvenlik kavramı arasındaki bağlantının kısa bir analizini takiben, son otuz yılda çevre konularının uluslararası gündemde giderek daha sık yer aldığı ifade edilebilir. Özellikle Batı ülkelerinde insanların sayılarının artmasıyla, beşerî, iktisadi ve toplumsal faaliyetlerin çevrenin tehdit edildiği görülmektedir. Küresel nüfusun artması, sanayileşmenin yaygınlaşması, hayat standartlarının yükselme arayışı, beşeri ihtiyaçların artması, kaynaklardaki sıkıntılar ve eşitsiz dağılım, çevrenin kötü yönde etkilenmesine sebep olan faktörlerdir.

2.1.1. Küresel İklim Krizi Politikasının Geliştirilmesi

Küresel iklim değişikliğine dair farkındalık, 1980'lerin sonlarında ve 1990'ların başlarında uluslararası iklim değişikliği politikasının ilerlemesi, bir çevresel eylem dalgasına egemen olmuştur. Bu eylemler 1987'de stratosferdeki ozon deliğinin keşfi ve Brundtland Komisyonu'nun (Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, 1987) Ortak Geleceğimiz raporunun yayınlanmasıyla başlamış ve "1992 Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı" kapsamında zirveye ulaşmıştır (Bodansky, 2001).

Küresel iklim değişikliği politikasının geliştirilmesi genel olarak göz önünde bulundurulduğunda dört döneme ayrılabilir:

- Bilimsel Farkındalık Dönemi
- 1985-1990 Erken Dönem Uluslararası Atılımlar
- Rio Konferansı, BMİDÇS Müzakereleri ve Kyoto Protokolü
- Paris Antlaşması ve Sonrası Dönem

2.1.1.1. Bilimsel Farkındalık Dönemi

Çevre bilinci ve çevre konusunda bilgi birikimi 19. yüzyılda bilimsel çalışmalarla başlamıştır. 1827'de Fransız matematikçi fizikçi Jean Baptiste Fourier ilk kez atmosferin gezegenden kaçan ısıyı kontrol ettiğini ve ısı farklılıklarını dengelediğini belirtmiştir. Bu bulguya paralel olarak atmosfer olmasaydı kürenin daha sıcak olacağının altını çizmiştir. John Tyndall daha sonra 1859'da Britanya'da metan ve karbondioksitin kızılötesi ve ısı radyasyonunu aldığını ortaya koymuştur.

Sonraki adımda, 1859'da fizikçi John Tyndall, atmosferin iki bileşeni olarak gezegenin ısınmasını sağlayan su buharı ve karbondioksiti keşfetmiştir (Dessler, 2021). Aynı yıl Tyndall, sera etkisini gösteren bir deney yapmıştır (Tyndall, 1861). 19. yüzyılın sonlarında çevre ve iklim hakkında bilgi birikimi hızla ilerliyordu. Yüzyıldaki gelişmeler ışığında, İsveçli kimyager Svante Arrhenius 1896'da yükselen C02'nin Dünya'yı daha sıcak hale getirebileceğini savunmuştur. Sanayi Devrimi'nden bu yana insan faaliyetlerinin muhtemelen Dünya'nın ikliminde değişikliklere neden olabileceği konusunda ilk uyarıyı vermiştir. Aslında, ana çalışma alanı buzul çağlarını anlamaktı. Ancak kömürün yakılmasının atmosferdeki karbondioksit miktarını artırdığını da belirlemiştir (Tyndall, 1861). Ayrıca, CO2 miktarı ile Dünya'nın yüzey ısınması arasındaki etkileşim hakkında önemli bir projeksiyon yapmıştır. Ona göre atmosferdeki CO2 miktarı iki katına çıkarsa, dünya yüzeyinin ısınması muhtemelen 4 ila 6 derece arasında olacaktır. 2007 "Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC)" raporunun 1,5 ile 4,5 derece arasında tahmin edildiği göz önüne alındığında, Arrheniu'nun projeksiyonu oldukça başarılı olarak değerlendirilebilir.

İklim değişikliği ile ilgili ilk farkındalık 1930'larda gerçekleşmiştir. Bu dönemde, jeolog Louis Agassiz ve arkadaşları, Avrupa'ya yayılmış buzul parçacıklarını fark ettiler. Kuzey Avrupa'nın daha önce buzla kaplı olması gerektiği sonucuna vardılar. Bu çok önemli bir keşifti, çünkü o zamana kadar herkes iklimin tam olarak her zaman olduğu gibi olduğunu ve kesinlikle her zaman olacağı gibi olduğunu varsayıyordu. Bu bulgular ve ortaya konulan gerçekler sonraki yüzyılda iklim üzerine yapılan bilimsel araştırmaların çoğuna ilham vermiştir (Pittock, 2013). 1938'de GS Callendar benzer bir uyarıda bulunmuştur. Bu uyarıda GS Callender,

küresel ısınma ile artan CO2 arasındaki etkileşime odaklanmış ve bunun şimdiden meydana gelmiş olabileceğini ifade etmiştir (Pittock, 2013).

San Diego'daki Scripps Oşinografi Enstitüsü'nden Charles Keeling, Güney Kutbu'nda ve Hawaii'de Mauna Loa'da ilk karbon dioksit izleme istasyonlarını kurmuştur (Dessler, 2021).

Petrol tankerlerinden yapılan tahliyeler gibi konular, 1950'lerde ve 1960'larda uluslararası anlaşmalara yol açmıştır. Bu konular, Gıda ve Tarım Örgütü gibi BM'nin uzmanlaşmış kuruluşlarında tartışılmıştır. Ancak o zamanlar bu tür konular BM Genel Kurulu'nda (UNGA) diplomasinin ana konuları değildi. Bu ihmal, akademik yazılara da yansımıştır. Hans J. Morgenthau'nun, doğal çevreyi yalnızca sabit bir bağlamsal faktör veya ulusal gücün bir bileşeni olarak gösteren iyi bilinen çalışması (1955) bunlardan biridir (Baylis, 2020).

Hava kirliliği çevre bilinciyle sonuçlanan çok önemli bir sorundur. Esasen en bilinen hava kirliliği vakası, 7 Aralık 1952'de Londra'daki katil dumandı. O günlerde Londra'da evlerin çoğu fosil yakıt, özellikle de kömür kullanılarak ısıtılıyordu. Aralık 1952'nin başlarında, bir sıcaklık inversiyonu, Londra'nın üzerinde kalın bir duman tabakasına neden olmuştur. Londralılar genelde fosil yakıtı, özelde kömürü kullandıkları için havayı yoğun kurum doldurdu. Karanlık sis ve yoğun kirli sis güneş ışığını engelledi ve bu da sıcaklığın hızla düşmesine neden olmuştur. Bu durum insanların ısınmak için daha fazla kömür yakmasına ve Londra'nın daha da fazla duman ve kuruma neden olmasına neden olmuştur. 7 Aralık'taki etkinliğin zirvesi sırasında görüş mesafesi 1 fit azalmıştır. Parçacıklar insanların sağlığına zarar vermiş ve yaşlıların çoğunun ölümüne sebep olmuştur. Sonraki günlerde hava değişmeye başlamış ve Londra'nın üzerindeki zararlı sis ve is kalkmıştır. Bu tür bir hava kirliliği ile insanların çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin dikkate alınması gerektiği görülmüştür (Dessler, 2021).

Bunun dışında 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik gerileme nedeniyle çevre sorunları uluslararası gündemin dışına itilmiş olsa da aynı dönemde yaşanan bir takım vakalar kamuoyunun bilincini artırmıştır. Vakalardan biri, süpersonik bir uçağın geliştirilmesi ile ilgilidir. 1970'lerde uzmanlar ve bilim adamları, süpersonik uçakların çevre üzerinde ciddi etkileri olabileceğinden bahsetmişlerdir. Bir uçak

motorunun egzozu ozonu bozabilecek kimyasal maddelerden oluşur ve süpersonik uçaklar etkinlik için daha yüksek irtifalardan seyahat ettikleri için uçak motorunun bu tür atık maddeleri doğrudan ozon tabakasına yayılır. Araştırmacılar ve uzmanlar, ozon tabakasının incelmesinin muhtemelen sonuçlanabileceğinden endişe etmeye başlamışlardır. Bir yandan süpersonik uçakla ilgili tartışmalar sürerken, diğer yandan 1973 ve 1974'te bilim adamları ilk kez ozon tabakasını incelten kloroflorokarbonlar (CFC'ler) olarak bilinen endüstriyel kimyasalları sınıflandırmışlardır. Süpersonik uçak tartışmasına paralel olarak, ozon tabakasındaki bozulma konusu kamuoyunu cezbetmiştir. 1970'lerin sonunda ABD, aerosol sprey kutularındaki itici gaz gibi gereksiz alanlarda CFC'lerin kullanımını yasaklamıştır (Dessler, 2021). Söz konusu bilimsel gelişmeler sırasında aynı dönemde uluslararası alanda da bir başka konu gündeme gelmiştir. Sorun, küresel soğutma modeliyle ilgiliydi. Bu soğuma eğilimi, 1950'ler ve 1960'larda gözlemlendiği gibi 0,5 °C'de gerçekleşmiştir. Bu soğuma endişeyi artırdı ve bazı bilim adamları bunun uzun vadeli bir soğumanın ve hatta yeni bir buzullaşmanın başlangıcı olabileceğinden bahsetmişlerdir. Soğutma ile ilgili çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Bunlardan biri, atmosferdeki soğuma ve artan partikül madde arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, bu etkinin artan kar örtüsü ile daha fazla soğutmaya dönüşebileceğinden de korkulmuştu (Pittock, 2013; Broecker, 1975).

Asit yağmuru aynı anda ortaya çıkan bir başka sorundu. Atmosfer, özellikle kömür yakan santraller tarafından yayılan çok miktarda kükürt dioksit ve azot oksitlerle kirlenir. Bu tehlikeli moleküller, atmosfere yayıldıktan sonra bulut damlacıkları tarafından emilir; yağmur damlaları tarafından emildikten ve suyla reaksiyona girerek sülfürik asit ve nitrik asit oluştururlar. Bu asit yağmurunun zemine ve çevreye verdiği zarar çok büyüktür. Bu asit yağmuru teorisi oldukça basittir. İlgili araştırmalar, enerji santrali emisyonları ile asidik yağış arasında her zaman bir bağlantı olduğunu göstermiştir. Bu araştırma ile ilgili olarak, asit yağmurlarıyla ilgili ilk uluslararası anlaşma olan Uzun Menzilli Sınır Ötesi Hava Kirliliği Sözleşmesi, 16 Kasım 1979'da 34 BM ülkesi tarafından imzalanmıştır (Dessler, 2021).

1980'ler boyunca ozon sorunu, politikacılar ve bilim adamları açısından önemli bir sorundu. Bilim adamlarının bir kısmında, ozon tabakasının CFC'ler

nedeniyle tükenmeye başladığına dair bir gözlem yapılmıştır. Antarktika'da bulunan ozonun yaklaşık % 90'ının her baharda yok edildiğine dikkat çekmişlerdir. Bu gözlem oldukça şok ediciydi ve daha sonra ozon deliği olarak anılmıştır. 1970'lerin diğer teorileri, ozon tabakasının incelmesi sürecinin ciddi bir tükenme ile sonuçlanmasının en az 50 yıl veya daha fazla süreceğine inanıyordu. Ancak, ozon tahmin edildiği gibi daha hızlı bir oranda tükendiği için Antarktika için durum böyle değildi. Bu gözlem, bunda insanların bir rolü olduğunu kanıtlamış ve direnci gün ışığına çıkarılmıştır. Bununla ilgili olarak, 1988'de Montreal Protokolü kabul edilmiştir. Bu taahhüt, gelecekteki yıllarda CFC'lerin aşamalı olarak kaldırılmasına hizmet etmiştir.

1980'lerde soğuma eğilimi sona ermiş ve bilim adamları daha sonra yeni bilgiler hakkında daha fazla düşünmeye, konu hakkında farklı fikirlere sahip olmaya başlamışlardır. Bilim adamları, özellikle sera gazlarında sürekli bir artış olduğunu ve karbondioksitin partiküllere kıyasla atmosferde daha uzun bir ömre sahip olduğunu fark ettikten sonra, küresel ısınmanın büyüklüğüne ve olasılığına artan bir ilgi duymaya başlamışlardır. Hükümet dışı Uluslararası Bilimsel Birlikler Konseyi ile 1985'te Avusturya'da Villach'ta bir bilim adamları konferansı arasında karşılıklı bir uzlaşma sağlanmıştır. Anlaşmaya göre, yüzyılın ilk yarısında küresel olarak ortalama sıcaklıkta bir artış olacak ve bu tarihte hiç olmadığı kadar şiddetli olacaktır (Dessler, 2021).

2.1.1.2. Erken Dönem Uluslararası Atılımlar 1985-1990

Uluslararası çevre toplantılarının amacı, çevresel hedefler dışında siyasi hedefleri tartışmak ve ortaya koymaktır (Belis ve Bruyninckx, 2013). Gelişmekte olan ülkelerin katılımına yardımcı olmak için çevre normlarının teşviki ve bilimsel anlayışın geliştirilmesi için uluslararası düzeyde bir eyleme ihtiyaç vardır. Küresel müşterekler için yönetişim rejimlerine sahip olmak için uluslararası işbirliğine sahip olmak önemlidir. Bunların, egemen yargı yetkisi altında kategorize edilmeyen kaynaklar ve alanlar olduğu, yani kimsenin onlara sahip olmadığı söylenir. Bir diğer önemli ortak alan ise modern telekomünikasyon, navigasyon, gözetleme ve yayıncılık açısından önemli olan dış uzaydır. Son olarak bir diğer ortak nokta ise küresel atmosferdir (Belis ve Bruyninckx, 2013).

Atmosferde bulunan sera gazlarının iklimde değişikliklere neden olduğu çok eski zamanlardan beri bilim insanları tarafından bilinmekteydi, ancak meselenin ciddiyeti 1985-1986 yıllarında anlaşılmaya başlamıştır. Uluslararası işbirliği, bilimsel bilgi üretme ve paylaşma işlevine sahiptir. Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi (NASA) ve WMO, diğer kurumlarla işbirliği içinde, 1986 yılında iklim değişikliğine dayalı üç ayrı ciltten oluşan bir rapor yayınlamıştır (Bağcı ve Kibaroğlu, 2015).

Küresel çevre sorunlarıyla ilgili olarak 1980'lerin sonlarında artan bir endişe vardı. Sorunlar arasında ormansızlaşma, stratosferdeki ozon tabakasının incelmesi ve okyanuslardaki kirlilik, biyolojik çeşitliliğin kaybı ve uluslararası ticarette tehlikeli atıklar yer alıyordu. Antarktika ozon deliğinin farkına varılmasından ve bunun kloroflorokarbonların bir sonucu olduğu ortaya çıktıktan sonra, insan faaliyetlerinin atmosferi nasıl etkilediği ve subjektif sorunun yükselişinde nasıl etkilediği doğrulanmıştır (Bodansky, 2001).

Uluslararası İklim Değişikliği Paneli (IPCC), UNEP ve WMO tarafından 1988'de düzenlenmiştir. Amacı, iklim değişikliği ile ilgili politikayı belirlemek ve müzakere etmek için ortak bir zemin oluşturmaktı. İlk Değerlendirme Raporu 1990 yılında yayınlanmış ve küresel ısınma nedeniyle dünya için ciddi bir tehdit olduğunu ortaya koymuştur. Isınmanın kapsamının iklim modelleri tahmini ile kalıcı olduğuna karar verilmiş, ancak aynı zamanda doğal değişkenliğin büyüklüğüne de vurgu yapmıştı. İnsan rolünün iklim değişikliğinin bir nedeni olduğu fikri, iklim bilimi açısından belirsizlikleri beraberinde getirmiştir. Bu belirsizliklere dayanarak, EL Nino/Güney Salınımını, iç ve güneş değişimini sera gazlarının ısınması konusuna bağlamak mümkün olmamıştır (Mitchell, 1994).

1988-1990 yılları arasında bir geçiş dönemi yaşanmıştır. Hükümet dışı aktörler, hala önemli etkisinin olduğu hükümetler üzerinde daha büyük bir etki ile hareket etmiştir. UNEP ve WMO tarafından 1988'de kurulan IPCC, belirsizliği dile getirmiştir. IPCC'nin en önemli çıktısı, 1990'da küresel ısınma üzerine yapılan bilimsel değerlendirmedir (Bodansky, 2001).

2.1.1.3. Rio Konferansı, BMİDÇS Müzakereleri ve Kyoto Protokolü

İklim değişikliğine yönelik uluslararası girişimlerin tarihsel süreci incelendiğinde üç önemli dönüm noktası vardır. Bunlar; 1992'de düzenlenip 1994'de

yürürlüğe giren “Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi”, 1997’de imzaya sunulan fakat 2005 senesinde yürürlüğe girmiş olan “Kyoto Protokolü” ve iklim değişikliği konusunda küresel boyut içerisinde atılmış bir adım olan “2015 Paris İklim Zirvesi” olmuştur (Güner ve Turan, 2017).

1992 yılında, Rio’da düzenlenen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı (Rio Konferansı), devletlerin çevreyi dikkate alan yönetim modeline geçiş için ilk ve en önemli adım olmuştur. Rio Bildirisiyle BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve BM Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi imzaya açılmıştır. Ayrıca, Konferans sırasında, Orman İlkeleri de kabul edilmiştir. Rio’da alınan kararlar doğrultusunda hazırlanan BM Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi ise, 1994 yılında imzaya sunulmustur.

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, “1992 Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı” kapsamında, BM tarafından imzaya sunulmuş, tarafların onaylamasıyla 21 Mart 1994 tarihinde yürürlüğe konulmuştur. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, BM önderliğinde kaleme alınan küresel ısınmayı hedef alan uluslararası ilk çevre sözleşmesi olarak kabul edilir.

BMİDÇS; beşeri kaynaklı çevresel kirliliklerin iklim üzerinde olumsuz etkileri olduğunu vurgulayarak atmosfere salınan sera gazlarını düşürmeyi ve bunların olumsuz etkilerini en alt seviyeye indirmeyi hedeflemektedir. Bu minvalde genel ilkeler, ulusların sorumluluklarını ve eylem stratejilerini belirlemektedir. BMİDÇS; uluslararası boyutta iklim değişikliğine yönelik ilk çevre mutabakatı olması sebebiyle önemli bir yeri olsa da yaptırım gücü düşüktür. Taraflar iyi niyet düzeyinde sözleşmeyi onaylamışlardır. Bu sözleşme; küresel ısınma problemine küresel boyutta çözüm sunmayı hedeflemektedir.

BMİDÇS’nin yürürlüğe girmesiyle beraber her sene dünyanın farklı yerlerinde “Taraflar Konferansı (COP)” düzenlenmesi başlanmıştır (Öztürk, M. ve Öztürk, A., 2019, s.527). Taraflar Konferansı, BMİDÇS’nin karar alma organıdır. Aldığı kararlar dışında verilen taahhütlerin takibini ve değerlendirmesini gerçekleştirir. Nitekim ülkeler tarafından verilen taahhütlerin güçlendirilmesi ve bağlayıcı olması gayesiyle 1. Taraflar Konferansı'nda (COP1) bir tartışma süreci başlatılmış ve iki yılın ardından Kyoto'da toplanan 3. Taraflar Konferansı (COP3) yeni bir dönemi başlatmıştır (Pamukçu, 2006).

Küresel iklim değişikliğinin olası risklerine yönelik olarak imzalanan, uluslararası seviyede uygulanabilecek politikaların en önemlilerinden birisi, BMİDÇS'nin bir parçası olan Kyoto Protokolü'dür (Kılıç, 2009, s.32). 1997 yılında Japonya Kyoto'da toplanmış olan "Üçüncü Taraflar Konferansı", "BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Üzerine Kyoto Protokolü" başlıklı protokolün kabulünü sağlayarak, iklim değişikliği ve küresel ısınma alanında mücadele sağlanmasına yönelik çerçeveyi oluşturmuştur (Ediger, 2014, s.140). Bu bakımdan Kyoto Protokolü, BMİDÇS'den farklı olarak sanayileşmiş ülkeleri sera gazı azaltımı konusunda bağlayıcı nitelik taşıyan ilk anlaşma olmuştur (Doğan ve Tüzer, 2011).

Kyoto Protokolü, sera gazı salımlarını düşürmeye yönelik hukuki düzenlemeleri tanzim etmektedir. Kyoto Protokolü'nde ülkelere karşılık listelenen sera gazı emisyon miktarları için azaltım veya ülkenin gelişmişlik durumuna göre artırım limiti hedefleri konulmuştur (Türkeş, 2006). Kyoto Protokolü'nü imzalayan ülkeler, sera gazı salımlarını 1990 yılı seviyesine düşürmeye yönelik yasal yükümlülük altına girmiştir. Ayrıca az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere teknolojik ve mali destekte bulunmayı kabul etmişlerdir. Antlaşmaya taraf ülkeler için ulusal sera gazları envanterlerinin tespit edilerek bildirimlerin yapılmasıyla emisyonun azaltımı amacıyla gerekli önlemlerin alınması, çerçeve sözleşmenin bağlayıcı hükümlerindendir (Özmen, 2009). Sera gazı emisyon miktarını azaltmak, ekonomisi hızlı büyüyen ülkeler bakımından önemli bir problem haline gelmiştir. Kyoto Protokolü'ne taraf olan ve emisyon azaltımı yükümlülüğü olan ülkelerin söz konusu hedeflere ulaşmada sıkıntı yaşadığı görülmüştür (Doğan ve Tüzer, 2011).

Kyoto Protokolü'nün çizdiği çerçeve ile sera etkisi oluşturan gaz emisyonlarının miktarını düşürmenin yanında sera gazı yutaklarının (orman, bitki örtüleri vb.) korunmasıyla genişletilmesi de hedeflenmiştir. Kyoto Protokolü ile ayrıca sürdürülebilir tarımın desteklenmesi, enerji verimliliğinin geliştirilmesi ve yenilenebilir enerjinin yaygınlaştırılması amaçlanmıştır (Özmen, 2009). Kyoto Protokolü, anlaşmayı imzalayan ülkelerin ulusal emisyon hedeflerini en uygun maliyetle gerçekleştirebilmeleri için birtakım esneklik mekanizmaları sunmuştur. Protokolün maddelerinde yer alan bu piyasa odaklı uygulamalar; "Emisyon Ticareti, Ortak Yürütme ve Temiz Kalkınma Mekanizması" dır (Pamukçu, 2006).

Emisyon ticareti ile antlaşmaya taraf ülkeler, emisyon miktarlarının düşürülmesi amacıyla ulusal düzeyde uyguladıkları önlemlere ilave olarak, hedeflerinde belirtilmiş emisyon sınırının üstüne çıktıkları miktarlar için, izin verilen fakat kullanılmayan başka ülke emisyon miktarlarını emisyon ticaretine girerek kullanabilirler (Doğan ve Tüzer, 2011). Başka bir değişle taraf ülkenin amaçlanan emisyon derecesinden daha fazla azaltımın yapılmasıyla, emisyon miktarındaki bu ekleme azaltımın başka bir ülkeye satılması gerçekleşebilir (Akkaya ve Uzar, 2012).

Ortak yürütme ise genel anlamda bir taraf ülkenin veya özel sektörünün, emisyon miktarlarının düşürülmesi amacıyla diğer bir ülkede uyguladığı projeye dayalı bir faaliyettir. Sera gazı emisyonlarının atmosferde birleşerek karıştığı, bu sebeple dünyada rastgele bir yerde yapılacak azaltmaların eşit küresel faydalar sağlayacağı varsayımı ortak yürütme mekanizmasının mantığını oluşturur (Türkeş vd., 2000). Ortak yürütme mekanizması ile katılımcı ülke "Emisyon Azaltma Birimi (ERU)" elde etmektedir. Kazanılmış olan ERU daha sonra ülkelerin "Kyoto hedefi" ne ulaşabilmesinde indirim olarak hesaplanmaktadır (Akkaya ve Uzar, 2012). Ortak yürütme mekanizmasının uygulanabilmesi için Kyoto Protokolüne taraf olmak ve ulusal sera gazı envanterinin çıkarılarak emisyon hedefinin belirlenebilecek nitelikte olması gerekmektedir (Komisyon Raporu, 2008).

Öte yandan Kyoto Protokolü ile birlikte devreye giren önemli mekanizmalardan en önemlisi de Taraflar Konferansı'dır (COP). Kyoto Protokolü taraflarının buluşmalarını sağlayan bir rutin toplantıdır. Bu, Kyoto Protokolü Taraflarının (CMP) buluşması olarak görev yapan Taraflar Konferansı olarak anılır. CMP, COP ile aynı dönemde yıllık olarak toplanır. Protokole taraf olmayan sözleşme tarafları, CMP'ye gözlemci olarak katılabilirler, ancak karar alma hakkı yoktur. Protokole ilişkin CMP'nin işlevleri, COP tarafından sözleşme için yürütülenlere benzemektedir (Onuma, 2009).

Kyoto Protokolü taraflarının ilk toplantısı, Taraflar Konferansı'nın (COP 11) on birinci oturumu ile birlikte Aralık 2005'te Kanada'nın Montreal kentinde yapılmıştır. İklim değişikliği konusunda gelecekteki uluslararası eyleme giden yolu özetleyen kararlar kabul edilmiştir. Kyoto Protokolü tarafları ayrıca, Protokolün uygulanmasına ilişkin çerçeveyi belirleyen Marakeş anlaşmaları olarak adlandırılan

1997 Kyoto Protokolü'nün kural kitabını da resmen kabul etmişlerdir (Lau vd., 2012).

Son olarak Temiz Kalkınma Mekanizmasına göre, emisyon azaltım hedefi olan ülke, emisyon azaltım hedefi bulunmayan azgelişmiş ülkeyle yutak görevi yapan ağaçlandırma projelerini gerçekleştirebilecek ve bu şekilde sera gazı emisyon azaltımı gerçekleştirilecektir. Bu uygulamayla emisyon azaltım hedefi olan ülke, azaltılmış olan emisyonun ölçüsüne bağlı olarak "Sertifikalandırılmış Emisyon Azaltım Kredisi (CER)" kazanarak kendisinin emisyon azaltım hedefi kapsamından bu ölçüde azaltma yapabilecektir (Binboğa, 2017). Temiz Kalkınma Mekanizması ile Kuzey-Güney arasındaki iklim değişikliği bakımından var olan farklılıkların azalması beklenmektedir (Can, 2018).

1997 Kyoto Protokolü'nün ardından küresel anlamda ülkeleri bir araya getirecek, tüm ülkeleri iklim değişikliğinin getireceği sorunlar karşısında ortak bir anlayışta buluşturacak uluslararası çabalar sonuçsuz kalmıştır (Karakaya, 2016). "Kyoto Protokolü'nde EK-1" de bulunan ülkelerin 2012 yılına kadar emisyon miktarlarını düşürmeleri hedeflenmiştir. Fakat sonrası için emisyon miktarlarını düşürmeleri hususunda gelişmekte olan ülkelerin de dahil edilmesi görüşü yapılan uluslararası girişimleri sonuçsuz bırakmıştır (Karakaya ve Sofuoğlu, 2015). Bu boşluğun doldurulması, 2015'te Paris'te gerçekleştirilen Taraflar Konferansı'nda (COP 21) küresel ısınmayla mücadeleyi sağlayacak, yasal bağlayıcılığı bulunan Paris İklim Değişikliği Anlaşması ile gerçekleşmiştir (Samsunlu, 2016).

2.1.1.4. Paris Antlaşması ve Sonrasındaki Dönem

Paris Anlaşması, iklim değişikliği konusunda küresel düzeyde yapılan ilk anlaşma olma özelliğini taşır (Karakaya, 2016). Paris Anlaşması, 2016 yılında yürürlüğe girmiştir ve 2020 sonrası için iklim değişikliğinin getireceği olası risklerle mücadelenin çerçevesini ortaya koymuştur (Tunçarslan, 2018). Uygulanması durumunda küresel ölçekte önemli bir dönüm noktası olacak olan Paris Anlaşması, iklim değişikliği ve küresel ısınmaya başlıca sebep olan sera gazlarınn salınımında önemli değişikliklerin gerçekleşmesini gerektirecektir (Damar, 2016). Bu anlaşmayı Kyoto Protokolü'nden ayıran hususlar, tarafları çeşitli gruplandırmalarla değil gelişmiş ve gelişmekte olarak sınıflandırması ve taraflara emisyon hedefi verilmeden

küresel ısınmanın kaç derecenin altında olması gerektiğini belirtmesidir. Ayrıca Paris Anlaşması, iklim değişikliğinin riskleri konusunda Kyoto Protokolü'nden daha geniş bir çerçeve sunmaktadır (Tunçarslan, 2018).

Paris Anlaşması ile "Ortak Fakat Farklılaştırılmış Sorumluluk İlkesi ve Azaltım Kapasitesi" ilkesine dayanılarak tüm tarafların kendi imkânları ölçüsünde ''Ulusal Katkı Beyanlarını'' sunmaları beklenmektedir (Karakaya ve Sofuoğlu, 2015). Ulusal Katkı Beyanı (INDC), anlaşmayı kabul eden ülkelerin taahhütleri olarak ifade edilir. Anlaşmanın geçerlilik kazanabilmesi için ilgili ülkenin ulusal yetkili makamları tarafından onaylanması gerekir (Damar, 2016).

IPCC'nin yayınladığı raporlarda sürdürülebilir bir çevre için 2°C'lik yerküre ısısı ve 2300 milyar tonluk bir CO2 emisyon eşiği bulunmaktadır. Bu sınırın geçilmesi halinde sonraki nesillere yaşanabilir bir dünya bırakmak olanaksız hale gelecektir (Karakaya ve Sofuoğlu, 2015). Bu minvalde Paris İklim Anlaşması, 2100'e kadar tarafların küresel sıcaklık artışını 2°C'nin altında kalmasını sağlayacak önlemleri almasını hedeflemektedir (Samsunlu, 2016, s. 30). Anlaşmaya göre, yerküre ısısının 2°C sınırını geçmemesi için fosil yakıt kullanımının azaltılması, çevreci ve sürdürülebilir yatırımların desteklenmesi ve insanlarda farkındalık oluşturulması gerekmektedir (Ekinci, 2019).

Paris Anlaşması ile tüm taraf ülkelerin sera gazı salınım miktarında azaltmaya yönelik sorumluluk altına girmesi hedeflenmiştir. Gelişmiş ülkelerin 2050 sonrasında ise sıfır emisyon hedefine ulaşmaları gerekmektedir (Karakaya, 2016). Emisyon miktarlarının azaltılması yönündeki tarafların ulusal planları, beş yılda bir kontrol edilecektir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin taahhütleri yerine getirebilmesi için yıllık en az 100 milyon dolarlık bir fon ayırmaları gerekmektedir (Samsunlu, 2016).

Paris'te 2015 yılında gerceklestirilen 21. Taraflar Konferansı (COP21) sonucunda, küresel iklim kriziyle mücadeleye yönelik yeni bir anlaşma olan Paris Anlaşması BMİDÇS'ye taraf olan 195 ülke (Türkiye dâhil) ve Avrupa Birligi tarafından imzalanmış olup, Anlaşma 2016'da yürürlüğe konulmuştur.

2.1.2. Küresel İşbirliği Yolundaki Engeller

Yapılan çalışmalar, küresel iklim değişikliğinin getireceği olası risklerin yoksul insanların yaşadığı az gelişmiş ülkeleri daha fazla etkileyeceği yönündedir.

Bu ülkelerdeki yetersiz ekonomik durum ve teknolojik kısıtlar iklim değişikliğinin getireceği olumsuzlukları engellemede yetersiz kalacaktır (Pamukçu, 2006). Bu ülkelerdeki toplumların mevcut zorluk ve problemleri iklim değişikliğinin etkisiyle daha da artacak ve zamanla önlenemez sosyal çatışmalara sebep olacaktır (Ediger, 2014). Bu minvalde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin daha fazla çaba göstermesi gerekmektedir. Uygulanacak tedbirlerin gecikmesi dünyayı gelecekte iklim değişikliğinin olumsuz etkileriyle mücadelesinde hazırlıksız ve güçsüz bırakacaktır (Türkeş, 2001). İklim değişikliğiyle mücadelede yetersiz durumda kalmamak için atılması gereken ilk adım uluslararası düzeyde yapılacak iş birliğidir.

İklim değişikliği ve küresel ısınmanın etkilerini göstermesi, devletleri bu konuda tedbirler almaya ve küresel iş birliğine yöneltmiştir. Bu tedbirlerin başında, beşeri faaliyetler sonucu ortaya çıkan sera gazı emisyonlarının sınırlandırılması ve belirli bir seviyenin altına düşürülmesi gelmektedir. Ancak küresel iklimde yaşanan değişimler uzun bir zamansal süreçle gerçekleştiğinden, iklim değişikliğinin sebep olduğu çevresel sorunları kısa vadede çözmek olanaksızdır (Türkeş, 2001). Kısa süreli politikalarla sonuç alınamayacağından, küresel iş birliğiyle yapılacak politikaların uzun süreli, kapsayıcı ve istikrarlı olması gerekir. Küresel olarak bu nitelikte çabalar göstermek elbette kolay değildir. Devletlerin değişen talepleri, liderlerin farklı bakış açıları, uluslararası mücadeleler, ülkelerin eşit olmayan eylem planı algısı küresel işbirliği yolundaki en büyük engellerdir.

Uluslararası düzeyde gösterilen çabalar üzerinde yapılan tartışmalardan biri, iklim değişikliği probleminin moral boyutunu oluşturan iklim adaleti kavramıdır. Kavram, iklim değişikliğinin kırılgan toplumlara olan orantısız etkisini merkeze almakta ve iklim görüşmelerinin üzerinde anlaşılamayan konularından birini oluşturmaktadır. Son gelinen noktada ilklim değişikliği üzerine oluşturulacak mutabakatların adalet ve eşitlik kavramlarını esas alarak oluşturulması genel anlamda kabul görmüştür (Kaya, 2017). Uluslararası düzeyde yapılan toplantı, konferans, protokol ve anlaşmalarda adaletli olmadığı düşünülen uygulamalar tartışma konusu olmuştur.

BM, BMİDÇS'nin ardından her yıl Taraflar Konferansı düzenleyerek tüm ülkelere kendilerini ifade etme ve kararlarda söz sahibi olma imkânı sunmuştur

(Öztürk, M. ve Öztürk, A., 2019). Ancak tüm bu konferanslara, yapılan mutabakatlara rağmen iklim değişikliği ile ilgili küresel olarak gelinen seviyenin, başta emisyon miktarlarının düşürülmesi konusunda yetersiz kaldığı söylenebilir. Yaşanan süreçte ABD, AB ve gelişmekte olan büyük ülkeler arasında yaşanan mücadele kamuoyunda hayal kırıklığı yaşanmasına sebep olmuştur (Ediger, 2014).

Kyoto Protokolü, küresel çevre mutabakatları bakımından devrim niteliğine sahip olsa da, gelişmekte olan ülkelerin yükümlülüklerinin yok denecek kadar az olması, ABD'nin protokolü onaylamaması gibi nedenlerle uluslararası iş birliği bakımından olumsuz olarak etkilenmiştir (Engin, 2010). ABD, küresel olarak bağlayıcı hükümlerin olmasına itiraz etmiş, emisyon miktarlarının düşürülmesinin ülkelerin kendi inisiyatifinde olmasını talep etmiştir. ABD, sera gazı emisyonlarının başlıca sebebi olan fosil yakıt tüketimini düşürmenin ekonomisini olumsuz etkileyeceğini ve iklim değişikliği probleminin teknolojik yöntemlerdeki gelişmelerle çözümlenmesinin daha uygun olacağını iddia etmektedir. Bu nedenle AB tarafından iklim değişikliği ile mücadele sürecini sekteye uğratmakla suçlanmaktadır (Ediger, 2014).

Kyoto Protokolü, emisyon miktarlarının düşürülmesi konusunda ortak fakat farklılaşmış sorumluluk ilkesini esas alması ve bağlayıcı olması bakımından iklim adaleti kavramıyla uyumlu olarak görülebilir. Fakat küresel sıcaklık hedefinin olması gereken seviyede olmaması, önemli ülkelerin yükümlülük altına girmemesi, kaynak transferinde kurumsal bir çözüm ve yapı sunmaması gibi sorunlar protokolün iklim adaleti arayışçıları tarafından eleştirilmesine sebep olmuştur (Kaya, 2017). Atmosfere salınan emisyon miktarlarına göre sıralama Çin, ABD, AB ve Hindistan şeklindedir. Ancak Kyoto Protokolü ile sadece AB yükümlülük altına girmiştir. ABD protokolü onaylamamış, Çin ve Hindistan ise anlaşma gereği kapsam dışı kalabilmişlerdir. Bu şekilde atmosfere bırakılan toplam emisyon miktarının ortalama yarısını oluşturan ülkeler Protokol dışında kalmıştır (Engin, 2010).

Kyoto Protokolü'nün ardından gerçekleşen bir diğer önemli aşama Kopenhag Taraflar Konferansı'nın (COP15) sonunda imzalanan Kopenhag Mutabakatı'dır. Konferans öncesinde oluşan konjonktür iklim adaleti anlayışının müzakerelere yansımasını sağlamıştır. İklim adaleti anlayışını benimseyen Bolivya Devlet Başkanı

Eva Morales, bu konuda konferansta ses getirecek bir konuşma yapmıştır. Fakat gelişmiş ülkelerin iklim borcu yükümlülüğü konusunda ABD temsilcisi, "suç ya da kabahat ya da tazminat anlamında bu sorumluluğu kesin olarak reddediyorum" ifadesini kullanmıştır. Konferans sonucunda katılımcılar arasında bir mutabakat yapılamamış ancak son anda ABD, Çin, Suudi Arabistan, Brezilya ve Hindistan'ın uzlaşısıyla bir mutabakat metni oluşturulmuştur (Kaya, 2017). Mutabakatın ABD'nin liderliğinde yapılması, AB'nin uluslararası çevre politikasındaki lider rolünü ABD'ye bırakmasına neden olmuştur. Yani uluslararası çevre politikalarında düzen, bağlayıcılıktan gönüllülüğe kaymıştır. Sözleşme, tarafların gönüllü emisyon azaltımı ilkesini temel alıp, Kyoto'nun ardından izlenecek yol haritası niteliğindedir. Fakat Kopenhag Mutabakatı'nın yasal bağlayıcılığının olmayıp, politik bir belge niteliğinde kalması Kyoto Protokolü'nün boşluğunu dolduramamasına neden olmuştur (Engin, 2010).

Politik bir belge niteliğinde olan Kopenhag Mutabakatı, COP 21'de yapılacak olan Paris Anlaşmasına kadar olan süreçte iklim değişikliği ile mücadelede yetersiz kaldığı yaygın bir görüştür (Öztürk, M. ve Öztürk, A., 2019). Mutabakatta özellikle ABD ve Çin çıkarları doğrultusunda sorumsuz bir tavır sergilemiş ve belgenin hükümlerini iklim değişikliğiyle mücadelede yetersiz bir hale getirmiştir. Konferansa AB'nin temsilcisi olarak katılan Andreas Carlgren, Mutabakatı felaket olarak nitelemiştir (Engin, 2010).

Kyoto Protokolü'nün bağlayıcı hükümleri 2020 yılına kadar sürmektedir. Kyoto'dan sonra gelişen süreçte gönüllülük esası ön plana çıkmış ve böyle bir ortamda COP 21'de Paris Anlaşması imzalanmıştır. Ancak anlaşma öncesi ülkelerin sundukları ulusal katkı beyanlarındaki taahhütlerin yerine getirilmesi durumunda bile iklim değişikliğiyle mücadele konusunda yetersiz kalınacağı bilim çevrelerince ifade edilmektedir (Öztürk, M. ve Öztürk, A., 2019).

Paris Anlaşması, iklim adaleti kavramını Kyoto Protokolü'nden veya BMİDÇS'den daha fazla dikkate aldığı şeklinde bir görüntü çizse de özünde iklim adaletinden oldukça uzaktır. Bu nedenle bazı iklim adaleti aktivistleri tarafından anlaşmanın içeriği sahtekârlık olarak nitelenmiştir (Kaya, 2017). Paris Anlaşması'nın imzalandığı 2015'de ABD Başkanı olan Obama, anlaşmayı esnetmeye çalışan Çin ve

Hindistan'ı daha fazla sorumluluk almaya yönlendirmeye çalışmıştır. Ancak Trump'ın Başkan olması ve Mayıs 2016'da Paris Anlaşması'ndan çekileceğini açıklaması süreci tersine çevirmiştir. Bu gelişmeler üzerine küresel iklim değişikliği politikalarının belirlenip uygulanmasında AB'nin etkinliği gözlenmiştir (Öztürk, M. ve Öztürk, A., 2019). AB uluslararası düzeyde etkinlik göstermeye çalışırken, ondan farklı politika yürüten ABD ise kendisinden beklenilen liderliği üstlenmemiştir. Bununla beraber ABD uluslararası inisiyatifi de bırakmak istememektedir. Diğer önde gelen ülkeler ise AB ve ABD arasındaki bu çelişkiden faydalanarak taahhüt etmeleri gereken yükümlülüklerden kaçınmaya çalışmaktadırlar (Ediger, 2014).

ABD eski Başkan Yardımcısı Al Gore iklim değişikliğiyle mücadele kilit rolün ABD ve Çin'e bağlı olduğunu ifade etmiştir. Bunun sebebi hem ABD ve Çin'in en büyük sera gazı üreticisi olmaları hem de izledikleri politikaların uluslararası sistemdeki diğer ülkeleri etkileyebilme kabiliyetidir (Ediger, 2014). İklim değişikliğiyle mücadelede uluslararası camianın iklim paradoksuna kapılmadan hareket etmesi gerekmektedir. Özellikle Çin, ABD, AB, Hindistan ve Rusya gibi önde gelen kirleticiler daha fazla sorumluluk almalıdır. Paris Anlaşması'nın başarısını başta ABD ve Çin'in anlaşmaya olan bağlılıkları belirleyecektir (Öztürk, M. ve Öztürk, A., 2019).

BRICS ülkelerinden Çin, Hindistan ve Rusya atmosfere salınan toplam emisyonunun %35'ini üretmektedir. Bu nedenle bu ülkelerin taahhütlerini yerine getirmeleri daha önemli hal almıştır. Bu ülkelerin nüfusu, yüzölçümü ve üretim kaynakları göz önüne alındığında emisyon salınımlarıyla iklim değişikliği konusuna olumsuz katkı sağladıkları görülmektedir (Tunçarslan, 2018). Bunlardan Hindistan gibi gelişmekte olan ülkeler yeni yatırımlar yapmak ve zenginleşmek için 22 emisyonlarını arttırmak zorunda olduklarını iddia etmektedirler (Yılmaz, 2014).

Farklı ülke grupları kendi ekonomik pozisyonlarını olumsuz etkilemeyecek taleplerle müzakerelere katılmaktadır. Ekonomisi petrole dayalı olan Suudi Arabistan, Meksika gibi ülkeler emisyon azaltım ve yenilenebilir enerjinin yaygınlaştırılması konularında gelirlerinin düşmesinden dolayı tazminat talep etmektedir. Papua Yeni Gine, Brezilya gibi yağmur ormanlarına ev sahipliği yapan ülkeler ise, yutak görevi gören bu ormanları korudukları için karbon kredisi

konusunda esneklik beklemektedir. Hindistan ve Çin ise aynı esnekliği yoksullukla mücadele etmeleri sebebiyle talep etmektedir (Pamukçu, 2006). Farklı ülkeler farklı nedenlerle iklim değişikliği ile mücadelede tavizler beklemektedir.

BMİDÇŞ'den günümüze devam eden iklim değişikliğiyle mücadelenin tam anlamıyla başarıya ulaştığı söylenemez. Sorunların güncelliğini koruması belki de son bir umut olarak gözleri Paris Anlaşması'nın uygulanmasına çevirmiştir. Fakat Paris anlaşması bağlayıcı hükümlerden ziyade gönüllülüğü temel alan bir anlayışı benimsemiştir. Bu minvalde gönüllü çabaların iklim adaleti konusunda etkin sonuçlar üretip üretmeyeceğini ise zaman gösterecektir (Kaya, 2017). Paris Anlaşması artısıyla eksisiyle iklim değişikliğiyle mücadele serüveninde önemli bir yere sahiptir. Gelinen noktadan ödün verilmemesi ve daha ileri gidilebilmesi için uluslararası topluma daha fazla sorumluluk düşmektedir (Öztürk, M. ve Öztürk, A., 2019).

2.1.3. Avrupa Birliği İklim Değişikliği Yasal Çerçevesi

Avrupa Birliği, küresel bir iklim rejimini uygulamaya koymak ve iklim değişikliğinin etkilerini frenlemek ve azaltmak için yoğun çaba harcamaktadır (Belis ve Bruyninckx, 2013). AB, "1992 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi" ve "1997 Kyoto Protokolü" gibi iki büyük anlaşmanın yürürlüğe konulmasında önemli bir rol oynamaktadır. AB'nin amacı, güvenlik ilkelerini vurgulayarak ve uluslararası hukuka güçlü bir bağlılık göstererek, sanayileşmekte olan ülkelere yüksek ve yasal olarak bağlayıcı azaltım hedefleri dayatarak BMİDÇS'nin yumuşak hukuk ilkelerini güçlendirmektir. Birliğin amacı, eşitliği dikkate alırken, aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerin emisyonlarını azaltma endişesi duymadan ekonomilerini geliştirmelerine izin vermektir. ABD, kendi adına, 2008 yılına kıyasla 1990'da uygulamaya konan basit emisyon kontrol düzeyi standardının devam ettirilmesini ve Çin veya Hindistan gibi ülkelerin emisyonları azaltacak eylemler yoluyla eşit sorumluluklar üstlenmesini istemiştir. Ayrıca, bu iki ulusun emisyon seviyelerinin önümüzdeki on yıllarda katlanarak artacağını savunmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin pozisyonunun ekonomik çıkarlara, özellikle de büyük endüstriyel güçlerden gelen emisyonlarla ilgili hiçbir düzenlemenin uygulanmadığı alanlarda rekabeti kaybetme korkusuna bağlı olduğu

çok açıktır. AB kendi adına, yerel önlemleri uygulamaya koymayacak, ancak emisyonları %15'e kadar azaltma yeteneğini gösteren bir emisyon azaltma önerisi getirerek müzakere için özel bir strateji geliştirmiştir. Bu nedenle AB, gerçekçi olmamasının yanı sıra, inandırıcılığı olmayan bir öneriyi ilerlettiği için eleştirilmiştir.

AB, emisyonlarını azaltmak için 1990'lara kadar ciddi çabalar sarf etmiştir. Örneğin Birlik, Topluluğun sera gazı emisyonlarını izleme tekniklerine yenisini eklemek ve ulusal emisyon azaltma programlarından gelen bilgileri paylaşmak için Nisan 1999'da 93/389/EEC Kararını uygulamıştır (Pallemaerts ve Williams, 2006). Şu ana kadar toplanan veriler ve yapılan tahminlerin tümü, AB üyelerinin Kyoto Protokolü'nün sera gazı emisyonlarını azaltma hedeflerine ulaşma çabasındaki ciddiyetinin kanıtıdır.

Komisyon, iklim krizinin etkilerinin en aza indirilmesiyle ilgili çok sayıda yeni politika ve önlemin benimsenmesine yardımcı olmaya yönelik 2000 yılında Avrupa İklim Değişikliği Programını (ECCP) uygulamaya koydu. AB, programa ek olarak, sera gazı emisyonlarını maliyet etkin bir şekilde azaltma çabalarında belirleyici bir an haline gelen Emisyon Ticareti Sistemini (ETS) geliştirdi. Avrupa Birliği Konseyi, orta ve uzun vadeli emisyon azaltımına yönelik strateji ve hedeflerin ne olması gerektiği konusunda 11 Eylül 2005'te karar almıştır. Konsey, belgede iklim kriziyle mücadele için yasal olarak bağlayıcı ilk belge haline gelen Kyoto Protokolü'nün yürürlüğe girdiği haberini memnuniyetle karşılamış ve üzerinde anlaşmaya varılan politika ve tedbirlerin aciliyetinin ve uygulamalarının ne kadar önemli olduğuna odaklanmıştır.

Konsey ayrıca, normalde kalkınma bankalarından geçen kamu finansmanının, iklim dostu yatırımların söz konusu olduğu alanlarda, özellikle düşük sera gazlarının salındığı enerji teknolojilerinde özel sektöre fon sağlanmasına yardımcı olmak için kanalize edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Avrupa Komisyonu, Ocak 2007'de, Kyoto Protokolü'nün hedeflerinin sona ereceği 2012'den sonra uygulanacak bir strateji planının oluşturulmasına yardımcı olacak dünya çapında bir anlaşmaya bağlı belirli teklif ve alternatifleri ortaya koymuştur. AB liderleri, bu vizyonu Mart 2007'de onayladılar. Bu vizyon, AB

üyelerinin 2020 yılına kadar emisyonlarını 1990 seviyesinin %30 altına düşürmeyi taahhüt etmelerini sağlamıştır.

Avrupa Komisyonu, Avrupa'da iklim değişikliğinin benimsenmesine yardımcı olacak ve iklim değişikliğinin etkileriyle ilgilenen eylem için farklı alternatifler hakkında önerilerde bulunacak Yeşil Kitap'ı hazırlamıştır. Yeşil Kitap, Avrupa Komisyonu'nun, iklim değişikliğine bağlı sel ve orman yangınları biçimindeki felaketlerin etkilerinin ve artan maliyetlerinin en aza indirilmesini sağlayan politika standardına ilişkin olarak halkla istişare başlatmasını sağlamıştır.

Avrupa Birliği Konseyi, 11 Haziran 2010 tarihinde, 3021. Çevre Konseyi Toplantısı sırasında kendisine yapılan bir sunumu kabul etmiştir. Bu sunum, "Orman Koruma ve Bilgilendirmeye İlişkin Yeşil Kitap" adını taşımakta ve AB Komisyonu tarafından yapılan bir sunumdur. İçerik itibariyle, ormanı herhangi bir iklim değişikliğini benimsemeye hazırlayan ve böylece iklim değişikliğine Uyum Üzerine Beyaz Kitap'ın bir güncellemesi olarak hizmet eden bir Yeşil Kitap sunumuydu. Ayrıca, AB'nin ormancılık stratejisinin bir kez daha takip edilmesi ve ormanların korunması ve bilgilendirilmesine ilişkin AB ilkelerine alternatifler üzerine tartışmaların başlatılması çağrısında bulundu. Orman koruma, baştan beri sürdürülebilir orman yönetiminin (SMF) ayrılmaz bir bileşeni olarak görülmüştür. SMF, Avrupa kıtasındaki çeşitli işlevlerinin korunmasına ve yerine getirilmesine yardımcı olan çeşitli, sağlıklı ve güçlü bir orman yapısının sürdürülmesi için esastır.

Ayrıca, bu toplantıda Konsey, orman biyoçeşitliliğinin iklim değişikliğine uyumda oynadığı rolü ve Natura 2000 deneyimini hesaba katarken orman biyoçeşitliliği ile ilgili bilgiyi artırmanın önemini vurgulamıştır. Konsey'in bu toplantıda aldığı bazı kararlar bulunmaktadır. Konsey, karbon kaçağı riskini değerlendirmenin yanı sıra, sera gazı emisyonunun %20 azaltılması hedefinin bile ötesine geçmek için Komisyon bildirimi tarafından başlatılan seçeneklerin analizini gözlemlemiştir.

Avrupa Birliği Konseyi, 3021. Çevre Konseyi Toplantısı'nda, iklim değişikliğinin yanı sıra su kıtlığı ve kuraklık konusuna özel önem vermiştir. Konsey, toplantı bağlamına göre Avrupa bölgelerinde su kıtlığı ve kuraklıkların ortaya çıkardığı ciddi sorunun ve iklim değişikliğinin kötü etkileri nedeniyle durumun daha

da kötüleşmesinin beklendiği ve bunun da su talebinin artmasına neden olduğunun zaten farkındaydı. Ayrıca su kaynaklarının kalitesi ve kullanılabilirliği ile ilgili olarak beklenen olumsuz etkilerin yanı sıra biyolojik çeşitlilik ve nüfus sağlığı üzerinde oluşturduğu olumsuz etkilere de dikkat çekmiştir.

Avrupa Birliği Konseyi 10 Ekim 2011'de, Taraflar Konferansı'nın (COP 17) 17. oturumunun hazırlıkları sırasında bazı sonuçları onaylamıştır. Buna dayanarak Konsey, 14 Ekim 2010, 14 Mart 2011 ve 4 Ekim 2011'de hazırlananları da bu onayları verirken göz önünde bulundurmuştur. O yıllarda, iklim değişikliğiyle mücadele edecek herkesin katılımıyla kaynak sağlayacak bir uluslararası rejim yaratmanın aciliyetine vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda Konsey, küresel sıcaklık artışının sanayi öncesi düzeyin %2'sinin altında tutulmasını sağlamak için mümkün olan en kısa sürede küresel ve kapsamlı yasal olarak bağlayıcı bir yapının oluşturulması konusunda fikir birliği çağrısında bulunmuştur.

23 Ekim 2014'te AB liderleri, 2030 yılına kadar 1990 seviyesinden %40 daha az nitelikteki yerel sera gazı azaltım hedefi konusunda anlaşmaya vardılar. Konsensüs ayrıca, Avrupa Komisyonu'nun Ocak 2014'te ileri sürdüğü iklim ve enerjiye ilişkin 2030 politika yapısının ana yapı taşları gibi diğer politikaları da içeriyordu. Politika çerçevesinin amacı, Avrupa Birliği'nin ekonomi ve enerji sistemini daha rekabetçi hale getirmektir (Böhringer, Rutherford ve Tol, 2009). Politika aynı zamanda 2030 yılına kadar elde edilecek yenilenebilir enerji ve enerji tasarrufu için minimum %27'lik bir hedef belirleyerek onların daha sürdürülebilir ve güvenli bir biçime getirilmesi hedeflenmektedir. Bu 2030 çerçevesi, 2014 yılında Komisyon tarafından yapılan bir öneriydi. Amacı, iklim ve enerjinin 2020 yapısından öğrenilen deneyim ve dersler üzerine inşa etmektir. Aynı zamanda, 2050 yılına kadar düşük karbonlu bir ekonominin kurulmasını sağlamak için yol haritası kapsamında Komisyon tarafından 2011 yılında ortaya konan daha uzun perspektifin yanı sıra Ulaştırma Beyaz Kitabı'nı da etkilemektedir. Tüm bu belgeler, Avrupa Birliği'nin sera gazı emisyonlarını 2050 yılına kadar 1990'daki seviyeden %80, %95 daha az seviyeye düşürmeye çalışırken koyduğu hedeflerin bir yansımasıdır.

2.1.3.1. Uluslararası Çevre Politikası Yapımında Avrupa Birliği

AB, bölgesel çevreyi küresel düzeyde yönetmeye hizmet etmektedir. Dünyanın diğer ülkeleri tarafından da kullanılabilecek mükemmel bir model olmasa da, yine de bir prototip olmaya hizmet edebilir. Dünyanın geri kalanı, AB ile benzer politika ve yaklaşımları benimsememeli, bunun yerine deneyimlerini kullanıp, bölgelerinin ihtiyaç ve taleplerine göre politikalar uygulamalıdırlar. Bu aynı zamanda bölgesel çevre işbirliğini güçlendirmeye de yardımcı olacaktır. Bununla birlikte, AB küresel çapta önemli çevre sorunlarından sorumlu olmaya devam edecektir. Bu nedenle 28 ülkeye yayılması, iklim değişiklikleri ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan yeni tehditler nedeniyle politikalarında ve uygulama planlarında değişiklik ve iyileştirmeler yapması gerekmektedir. Ancak, AB kuşkusuz son birkaç yılda büyük bir gelişim ortaya koymuştur. Konu başlıkları şu şekildedir:

• Çevresinin kalitesi önemli ölçüde iyileştirilmiştir.

• Hava kirliliği önemli ölçüde azalmıştır.

• Karbon emisyonları azaltılmıştır.

•AB vatandaşlarının sağlıklı ve kirlilikten arındırılmış bir çevrede yaşayabilmeleri için atık bertaraf prosedürleri daha sıkı hale getirilmiştir.

Bu gelişmeler ve diğer pek çok gelişme, AB'yi çevresel yönetişim konusunda tüm dünyaya rol model olmaya yöneltmiştir. Ayrıca, hedeflere ulaşmak için önemli birincil düzey stratejiler ve planlar kullanıldığında hiçbir şeyin imkânsız olmadığını dünyaya göstermiştir. Bilgi ve deneyim alışverişinin, ülkeler arasında dostane ilişkilerin güçlendirilmesine yol açacak karşılıklı sorunların çözümüne yardımcı olabileceğini doğrulamıştır. Avrupa çevre işbirliği, AB'nin stratejilerini daha geniş çapta kullanmasına izin veren böyle bir uzantıdır. Başlangıçta bu çevresel işbirliği ortaya çıktığında, AB, Roma Antlaşması ile kurulmuş bir ülkeler topluluğu olma konusunda zaten 15 yıllık bir deneyime sahipti.

2.1.3.2. AB'nin Küresel Çevre Politikasına Etkisi

Yönetişimin iç ve dış yaklaşımları birbirinden oldukça farklıdır. İç yönetişim, yalnızca ulusal siyasi yapılarla uyumlu düzenlemelerin oluşturulması ve uygulanması ile ilgilidir. Ancak, dış yönetişim, tamamen üye olmayan ülkeler tarafından

benimsenmesi beklenen AB düzenlemelerinin projeksiyonu ile ilgilidir (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2004). AB'nin küresel çevre politikalarını etkilemesi ve değiştirmesi için üç farklı faktör bulunmaktadır.

2.1.3.2.1. AB Normatif Yapısının Etkisi

AB'nin normatif yapısı, uluslararası düzeyde yapılan resmi diyalogların uluslararası anlaşma ve anlaşmalarla sonuçlanmasını sağlar. Bu şekilde, çevre standartlarıyla ilgili olarak tüm ilgili devletlerarasında düzenli ve tutarlı bir anlaşma yapılabilir. Tüm taraflar için benzer tarihlerde yürürlüğe giren belirli kuralların uygulanmasını içeren bir yapıya sahiptir. AB, birçok önemli uluslararası sözleşme ve zirvenin bir parçası olmuştur ve 30'dan fazla büyük veya uluslararası çevre anlaşması imzalamıştır. Uluslararası çevre diplomasisinin önemli bir savunucusu olarak kabul edilir ve örneğin birçok önemli konuda öncü bir rol oynamıştır. Son zamanlarda AB, Kyoto sonrası için müzakere platformlarının tutulmasında ve bu bağlamda yeni hedefler belirlenmesinde etkili bir aktör olmuştur.

2.1.3.2.2. Ekonomik ve Siyasi Şartlılık İlkesi

Ekonomik ve siyasi koşullar ve teşvikler yoluyla zorlama, ikinci etkileme yöntemidir. Genellikle üçüncü taraflar ve AB arasındaki siyasi ve ekonomik güçlerin asimetrileri kullanılır. AB standartlarına uymayan ülkelerden yapılan tüm ithalatın yasaklanması ve kalkınma alanlarında yardım verilmesine kısıtlama getirilmesi kullanılmaktadır. Normalde, sadece ağır vakalarda, bazı üçüncü ülkeler için, ülke AB'ye karşı tutumunu ve hissini değiştirene kadar o dönem için de zorlama kabul edilir (Kelemen, Jacoby ve Meunier, 2007). Genişleme programının başarılı olabilmesi için Avrupa Birliği'nin, çalışmaya ve üye olmaya talip olan üye ülkeleri etkileyecek iç politika ve kurumları daha istikrarlı ve güçlü kılacak gerekli reformlara başvurması gerekmektedir. AB şartlılığı, AB'nin, üyelerin şartlara uymasını sağlamak ve onları teşvik etmek için kullandığı temel araçtır. Ayrıca, sosyalleşme ve ders çıkarma gibi bazı yollarla çok daha zayıf ve daha değişken etkiye sahip olan siyasi şartlılık, üçüncü ülkelerde AB kaldıracı ve politika değişikliğinin en önemli aracıdır (Pollack, 2007). AB'nin koşulluluğa ilişkin üç dış yönetişim modeli vardır. Bunlar; sosyal öğrenme, dış teşvikler ve ders çıkarma modelleri. Yayılmayı açıklayan iklim değişikliğine ilişkin AB kuralları, sosyal

öğrenme modeli ve ders çizimi modellerinin iki modelinin kaynağıdır (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2004).

2.1.3.2.3. AB'nin Yüksek Yasal Standartlarının ve Politikalarının Yaygınlaştırılması

AB'nin yüksek yasal standardının yaygınlaştırılması üçüncü faktördür. AB, çevre politikalarını etkileme ve değiştirme yeteneğine sahiptir. Daha önce AB, çeşitli politikaları değiştiren ve Avrupa dışındaki ülkelere yayılan yüksek çevresel gereksinimleri getirmek için çeşitli yasalar çıkarmıştır. Politikaları değiştirmenin ve uygulamanın üç yöntemi birbirini tamamlamış ve etkileşim içinde olmuştur. Ancak bazı bağlantılar diğerlerinden daha güçlüdür. Bununla birlikte, zorlayıcı yöntemler, teşvikler sunarak veya ülkeleri uluslararası anlaşmaya katılmaya zorlayarak uluslararası müzakere yöntemlerinde yardımcı olabilir. Uluslararası bir rejimin olmaması durumunda, AB çevre politikalarının diğer ülkelerde yaygınlaştırılması gerçekleştirilebilir ve uluslararası düzeyde karmaşık ve zorlu müzakerelerin birleştirilmesinin yanı sıra, ilerlemede önemli bir rol oynayabilir. Yayılma, müzakere süreçlerinden daha hızlı gerçekleşebilir ve hatta fikir birliğine varılmasını sağlayacak gerçekler yaratabilir. Anlaşmalar uluslararası düzeyde yapılırsa, özellikle politikaların daha fazla ülkeye yayıldığı durumlarda onları daha meşru hale getirebilirler. Uluslararası anlaşmalar resmi olarak yapılırsa, durumları daha kabul edilebilir hale getirebilir ve ülkelerin sosyalleşmesi ve bilgi alışverişi yöntemleri bir politika yayılımı yaratabilir. Zorlayıcı önlemler de çevre politikası konularında politika yayılmasını destekleyebilir.

AB, düzenleyici politikaların başında yer alırsa, küresel çevre ile ilgili sorunları çözebilecek gibi görünmektedir. Mevzuatın yayılması ve politika normal bir süreç değildir. Tek taraflı mevzuatla belirlenen yüksek çevre standartları, diğer ülkelerin bunu kabul edeceğini açıkça göstermez. Doğası gereği karmaşık olan politika yayılımı sistematik olarak araştırılırsa, politikaları küresel olarak yönetmek bir dereceye kadar mümkündür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE KÜRESEL İKLİM KRİZİ

3.1. KÜRESEL İKLİM KRİZİ REJİM KOMPLEKSİ İÇİNDE TÜRKİYE

Türkiye, ulusal ekonomik ve siyasi öncelikleri nedeniyle BMİDÇS'de tereddütlü bir aktör olmuştur. Türkiye'nin Paris Anlaşması ve BMİDÇS'ye çerçevesinde attığı adımlar yetersiz görülmektedir. Ancak Türkiye, BMİDÇS dışında çok taraflı ve tek taraflı girişimlerde bulunmaya da çalışmaktadır. Bu angajman Türkiye'nin iklim politikaları için kolaylaştırıcı bir rol oynasa da oynamasa da BMİDÇS'nin Türkiye'nin dahil olduğu tek kurumsal mekanizma olmadığı söylenebilir. Bu nedenle, Türkiye'nin iklim değişikliğini ele alan çeşitli çok taraflı mekanizmalar ve belirli devlet kulüpleri ve politika forumları ile bağlantıları vardır. Bu nedenle, Türkiye'nin BMİDÇS'deki çıkmazı göz önüne alındığında, iklim değişikliği yönetişim ortamını genişletme yaklaşımını anlamak, Türkiye'nin küresel iklim krizi siyasetindeki yörüngesini sunmak için önemli bir araştırma alanı haline gelmektedir.

Türkiye, Akdeniz Havzasında yer alan bir ülke olarak, küresel iklim değişikliğinden kaynaklanan çok yönlü tehditlere doğrudan maruz kalmaktadır. MET Office'in çeşitli araştırma enstitüleri ve düşünce kuruluşları ile ortaklaşa yayınladığı bir raporda, Türkiye'nin 1960 yılından bu yana iklimi ile birlikte "serin gecelerin sıklığında yaygın azalmalar ve sıcak gecelerin sıklığında artışlar" olduğu gösterilmektedir (March ve Olsen, 2005). Ayrıca, Türkiye'nin sosyo-ekonomik refahı aynı zamanda iklim değişikliğinin olumsuz yerel ve bölgesel etkileri tarafından da tehdit edilmektedir. Tehdit edici etkilerle birlikte, karbon yoğun enerji politikalarına dayalı gelecek projeksiyonlarının tetikleyeceği artan toplam sera gazı emisyonları nedeniyle Türkiye'nin küresel ısınmayla mücadele konusundaki uluslararası ve ulusal sorumluluğu da elzem hale gelmiştir. Ancak, Türkiye'nin aktif bir aktör olması beklense de, ekonomik kalkınma motivasyonu ve ulusal enerji politikalarının yönlendirdiği ulusal çıkarlar, Türkiye'yi küresel iklim değişikliği rejiminde tereddütlü bir aktör haline getirmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin uluslararası iklim değişikliği rejimindeki konumundan duyduğu hoşnutsuzluk, ulusal koşullarıyla

birlikte ülkeyi bir çıkmaza da sürüklemiştir. Bu nedenle, Türkiye'nin çevresel işbirliğine yönelik çıkar algıları ve küresel iklim değişikliği rejimindeki duruşu daha çok ekonomik kalkınma, doğal kaynaklar üzerindeki egemenliği ve çevresel bozulmadan kaynaklanan güvenlik sorunları referans alınarak tanımlanmaktadır.

Türkiye, BMİDÇS'nin resmi müzakerelerinde uluslararası beklentiler ile ulusal öncelikleri arasında sıkışmış görünse de, küresel iklim krizinin yönetişim ortamının genişletilmesi ve derinleştirilmesi Türkiye'nin bu düşüncesinden kaçınması için pratik fırsatlar yaratabilir. Bu anlamda, küresel iklim değişikliği rejiminin genişlemesiyle birlikte ortaya çıkan stratejik fırsatlar, Türkiye'nin finansal ve teknolojik konulardaki tereddütünü aşmasına yardımcı olabilir. Ayrıca, bu fırsatlar, Türkiye'nin, özellikle iyi geliştirilmiş bir yasal çerçeveyle desteklenen yenilenebilir enerji üretimindeki olası kapasitesi açısından sahip olduğu potansiyeli ortaya çıkarmasına da yardımcı olabilir. Bu perspektifte, iklim krizi, Türkiye'nin iklim politikalarını büyütmeye yardımcı olabilir. Öte yandan, devlet düzeyinde daha iddialı politikalara sahip olmak için siyasi iradenin olmamasına rağmen, Ankara'nın ulusal ve uluslararası iklim değişikliği politikalarına devlet dışı aktörleri dâhil etme niyeti, Türkiye'nin ortaya çıkan kurumsal karmaşıklıkta fayda sağlayabileceği gelecekteki olasılıkları da yaratabilir.

3.1.1. İklim Değişikliğinin Türkiye Üzerindeki Etkileri

Küresel etkileri bulunan küresel iklim krizi kapsamının yerel etkiler de vardır. Öte yandan, ülkelerin sosyo-ekonomik yapıları ve altyapı yetenekleri de değişen iklim krizi kırılganlıklarında önemli belirleyicilerdir. Sorunun azalan kutup buzu ve deniz seviyesindeki yükselme gibi küresel etkileri zaten insanlık için ortak bir endişe yaratmış olsa da, zararlı yerel etkilere yüksek oranda maruz kalan belirli hassas ekolojik bölgeler bulunmaktadır. Daha yüksek kuraklık riski, aşırı hava olayları, su kıtlığı ve artan ortalama sıcaklıklardan kaynaklanan birbiriyle ilişkili çeşitli riskler, hassas ekolojik bölgelerin en sık karşılaştığı tehditlerdir. Bu nedenle, karmaşık iklim sistemleri ve bunların antropojenik ısınmaya karşı değişen tepkileri, farklı iklim tehlikelerinin ortaya çıkmasına neden olmakta ve sürdürülebilir kalkınmayı kritik bir şekilde baltalamaktadır.

İklim değişikliğinin olumsuz etkilerine yüksek oranda maruz kalan hassas ekolojik bölgeler arasında yer alan Akdeniz Havzası, zararlı tehditlerle karşı karşıyadır. Özellikle Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz'de yer alan ülkeler, iklim değişikliğinin çölleşme, su kıtlığı, gıda üretimi, yüksek oranda etkilenen ekosistemler, insan sağlığı sorunları ve kırılgan sosyo-ekonomik dinamikler açısından ciddi etkileriyle karşı karşıya kalmıştır. Akdeniz Havzası'ndaki ülkeler, küresel ısınmanın birbiriyle ilişkili etkilerinden potansiyel olarak zarar görmektedir. Bölgenin artan sıcaklıklara ve değişen yağış düzenlerine karşı savunmasızlığını vurgulayan bir gösterge olarak, dünyadaki su fakiri nüfusun % 60'ı Akdeniz'de bulunmaktadır. Ayrıca 12 Güney ve Doğu ülkesinden 8'i (SEMED ülkeleri: Cezayir, Kıbrıs, Mısır , İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya, Fas, Filistin, Suriye, Tunus ve Türkiye) yenilenebilir su kaynaklarının % 50'den fazlasını kullanmaktadır. Ayrıca iklim değişikliğinin ve atmosferik kuvvetlerin özellikle su kaynakları üzerindeki etkileri bölgenin gıda güvenliğini, insan sağlığını ve siyasi, ekonomik ve sosyal istikrarını tehdit eden çölleşme, deniz seviyesi yükselmeleri ve geri dönüşü olmayan ekosistem değişiklikleri, artan nüfus ve mevsimlik turistik faaliyetlerle daha da ağırlaşmaktadır (UNFCC, 2021).

Nüfusun çoğalması, hızlı kentleşme ve iklim değişikliğinin yağış düzeninin sebep olduğu tutarsızlık sebebiyle, güvenli su kaynaklarına ulaşım ve tarıma müsait yerlerin koruma altına alınması önem kazanmıştır. Ekilebilir toprakların gitgide yok olması, besin güvenliği hususunda kritik tehlikeler bulundurmaktadır. Türkiye'nin su kullanım indeksi 2010 yılında %21,3, 2012 yılında %23,9 ve 2014 yılında %21,6'dır. Bu gösterge için %20'nin üzerinde bir su kullanımı su kıtlığını, %40'ın üzerinde su kullanımı şiddetli kıtlığını göstermektedir (Çevre ve Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Yönetimi Çalışma Grubu Raporu, 2018). Bu koşullar altında Türkiye, Doğu Akdeniz'de yer alan ve Güney'den Akdeniz, Batı'dan Ege Denizi ile çevrili bir ülke olarak, Akdeniz Havzası'nın değişen enerji dengesine verdiği tepkilerden kaynaklanan olumsuz ekolojik ve sosyo-ekonomik etkilere doğrudan maruz kalmaktadır.

Türkiye'nin coğrafi konumu nedeniyle üç tarafını çevreleyen deniz iklim üzerinde oluşturduğu etki biyolojik çeşitliliği artırmakta bu durum da ürün çeşitliliğini arttırmaktadır. Deniz ülkemize önemli bir gelir sağlamaktadır. Bu

nedenle kıyı bölegeleri göç almıştır. Sanayileşme ve çok fazla avlanma ortaya deniz kirliliğini çıkarmıştır. Deniz kirliliği gerek hayvanlar gerekse tüm Dünya için bir tehdittir (Çevre ve Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Yönetimi Çalışma Grubu Raporu, 2018).

İklim değişikliği nedeniyle Türkiye'de turizm sektörünün sorun yaşaması olağandır. Türkiye'nin güney ve batı bölgelerinde Turizm İklim İndeksine (Tourism Climate Index) göre sıcaklığı 40 dereceyi aşacak gün sayısının artacağı göz önünde bulundurularak turizmin ciddi zarar görmesi beklenmektedir. Deniz seviyesinin yükselmesiyle kıyı çizgisinin değişme tehdidi ve kıyıdaki turizm yapılarının bundan olumsuz etkileneceği gerçeğinden hareketle kıyı planlamasına yönelik yaklaşımın gözden geçirilmesi gerekmektedir (Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2018).

AB'nin arsa yönetimi projelerinden CORINE'nın araştırmalarına göre; Türkiye'de 1990-2012 yılları arasında orman-yarı doğal alanlar 1.212.900 ha azalırken, yapay alanlar 424.867 ha, tarımsal alanlar 423.756 ha, su kütleleri 173.305 ha ve sulak alanlar 159.604 ha artış göstermiştir. Yükselen nüfus, şehirleşme ve sanayileşme tarım alanları için çok ciddi risktir. Türkiye'nin nerederse tamamında farklı erozyon çeşitleri gözlemlenir, en fazla gözlemlenen erozyon çeşidi ise su erozyonudur. Türkiye'de %61,2'sinde ileri derecede su erozyonu sorunu mevcuttur. (Çevre ve Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Yönetimi Çalışma Grubu Raporu, 2018).

İklim değişikliği ile en fazla zarar görecek olan sektörlerin başında tarım gelmektedir. Hava şartları tarımsal üretimi etkileyen en önemli etkendir. Kurak bölegelerin tarımsal verimliliği tamamen sulamaya bağlıdır. Suyu sağlayan en önemli şey yağmurlardır. Küresel ısınma tarımı ve gıda üretimini çok ciddi bir şekilde etkiler. Türkiye'de iklim değişikliğinin en fazla hissedildiği Akdeniz Havzasıdır. Bu nedenle toprak ve su kaynaklarının sürekli kullanıma yönelik çalışmaların artmasında yarar vardır. (Tarımda Toprak ve Suyun Sürdürülebilir Kullanımı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2018).

Türkiye'de kuraklaşmanın önemli faktörleri; toprak kayması, yanlış tarım uygulaması ve yanlış sulama sonucunda tuzlanma, ormansızlaşma vb. şeyler söylenebilir. Bunun yanı sıra çoğalan nüfusun git gide artan isteği kuraklaşmanın

önemli sebeplarinden biridir. (Çevre ve Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Yönetimi Çalışma Grubu Raporu, 2018).

Artan ortalama sıcaklıklarla birlikte yağış düzenleri de değişiyor. Meteoroloji Genel Müdürlüğü'ne göre, yağışların miktar ve yoğunluğunun artması, son yıllarda çok sayıda can ve mal kayıplarına sebep olan doğal afetlerin büyük bölümünü şiddetli yağış ve sellerin oluşturduğu bazı bölgeler için önemli riskler oluşturmaktadır (Bjørkum, 2005). Dolayısıyla, Türkiye'de karma iklim sisteminin bir sonucu olarak, ülkenin farklı bölgelerinin ekolojik ve jeolojik özelliklerine bağlı olarak çeşitli şekillerde ortaya çıkan iklim değişikliği ile ilgili ciddi zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır (Lewis, 2008).

Türkiye'de çevre için yapılan harcamalar 2016'da 31,8 milyar TL'yi bulmuştur. Aynı zamanda çevresel gelirler 24,9 milyar TL'yi bulmuştur. Gelirlerin %58,9'u kamu sektöründen kazanılmıştır (Çevre ve Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Yönetimi Çalışma Grubu Raporu, 2018).

Türkiye'nin gelişmekte olan başka ülkeler gibi uluslararası iklim rejminin finansal açıdan yararlanabilmesi menfaatleri bakımından oldukça önemlidir. Türkiye, Paris Anlaşması altında gelişen ülke olarak anılmayı ve bunun yanında diğer gelişmekte olan ülkelere özellikle Yeşil İklim Fonu'ndan (GCF) yararlanmayı uygun görmektedir (Çevre ve Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Yönetimi Çalışma Grubu Raporu, 2018).

3.1.2. İklim Değisikliği Eylem Planı

Türkiye iklim krizinin etkileriyle yüzleşmeye baslamış ve son dönemde cesitli adımlar atılmaya baslanmıstır.

2021 yılında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın adı Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı olmuştur. Aynı kararname ile; Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü, Bakanlık merkez birimleri içine, Meteoroloji Genel Müdürlüğü ise bağlı kuruluşlar içine eklenmiştir. İklim Değişikliği Başkanlığı ise Bakanlığa bağlı bir kuruluş olarak konumlandırılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2021).

Yüksek Planlama Kurulu tarafından 2010 yılında kabul edilerek Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi (İDEP) yürürlüğe konulmuştur. İDEP Ulusal Vizyon şu şekilde açıklanmıştır: İklim değişikliği politikalarını kalkınma politikalarıyla bütünleştirmiş; enerji verimliliğini genişletmiş; temiz ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını üst düzeye çıkarmış; iklim değişikliğiyle mücadeleye özel şartları çerçevesinde etkin katılım sağlayan ve yüksek yaşam kalitesiyle refahı bütün vatandaşlarına düşük karbon yoğunluğu ile sunabilen bir ülke haline gelebilmektir.

Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi ile Türkiye'nin iklim değişikliğiyle küresel mücadele kapsamındaki amacı, insanlığın ortak endişesi olan iklim krizini engellemeye yönelik uluslararası örgütlerle işbirliği ile bilimsel bulgular eşliğinde ortak akılla belirlenmiş küresel çabalara, devam ettirilebilir kalkınma politikalarına uygun olarak, ortak fakat farklılaştırılmış yükümlülükler prensibi ve Türkiye'nin özel şartları çerçevesinde dahil olmaktır.

İDEP'in amaç ve hedefleri, atık, bina, enerji, arazi kullanımı ve ormancılık, sanayi, tarım, ulaştırma, doğal afet risk yönetimi, insan sağlığı, ekosistem hizmetleri, biyolojik çeşitlilik ve ormancılık, su kaynakları yönetimi, tarım sektörü ve gıda güvencesi, gibi alanlarda iklim krizi ile mücadele kapsamında mesafe katetmektir. (Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2020).

3.1.3. İklim Krizi Rejimi

İklim kriziniTürkiye üzerindeki olumsuz etkileri hissedilir ve zararlı hale gelmiştir. Ülkenin iklim kırılganlığı hükümet faaliyetlerini yönlendiren dinamiklerden biri olsa da, Mazlum'un öne sürdüğü gibi Türkiye'nin iklim krizi politikaları, ağırlıklı olarak ekonomik kalkınma ve doğal kaynaklar üzerindeki ulusal egemenlik konusundaki öncelikli çıkarları tarafından şekillendirilmektedir (Minas, 2013). Aslında Türkiye'nin küresel iklim krizi rejiminde temel siyasi tutum, ulusal ekonomik ve siyasi önceliklerin yanı sıra iç politika eklemlenmesine ilişkin uluslararası kaygıları ile şekillenmiştir.

Türkiye'nin küresel iklim krizi rejimi ve resmi müzakere süreçlerindeki siyasi duruşu, güçlü azaltım çabalarından kaçınan çıkar algısına paralel olarak "Türkiye ne tam gelişmiş bir ülke ne de ekonomik geçiş sürecindeki bir ülke" savı etrafında dönmüştür (Hallding, 2011). Dolayısıyla Türkiye, 1992 yılından itibaren "BMİDÇS

Ek-I ve Ek-II" listelerinden adını silmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Türkiye, argümanlarını meşrulaştırmak için birkaç önemli sosyo-ekonomik gösterge kullanmıştır. Bunlar, Türkiye'nin OECD ortalamasına göre daha yüksek nüfus artış hızı, Türkiye'nin kişi başına sera gazı emisyonlarının OECD üyelerine göre daha düşük olması, Türkiye'nin BM İnsani Gelişme Endeksi'nde daha alt sıralarda olması ve Türkiye'nin kişi başına düşen GSYİH'sinin gelişmiş ülkelere göre daha düşük olmasıdır.

Ülkenin özel durumlarını tanıyan kararın ardından Türkiye, ne geçiş ekonomisi ne de gelişmiş ülke olarak anılan ilk Ek-I ülkesi olmuştur. Bu nedenle Turhan ve arkadaşlarına göre Türkiye, BMİDÇS'de "gelişmiş ülkeler arasında gelişmekte olan bir ülke" konumuna gelmiştir. Ayrıca Türkiye, 2004'te BMİDÇS'yi onaylamasıyla 2009 yılında Kyoto Protokolü'ne katılmasına rağmen, içinde bulunduğu özel koşullar nedeniyle herhangi bir sayısal emisyon azaltım hedefi taahhüt etmemiştir.

Türkiye'nin Ek-I'e dahil edilmesi, Türkiye'nin BMİDÇS'nin mali mekanizmasının faaliyet gösteren kuruluşu olan Yeşil İklim Fonu'ndan (GCF) mali yardım almasını engellemektedir. En önemlisi, Türkiye'nin İklim Baş Müzakerecisi (Minas, 2013) tarafından da kabul edildiği gibi, Türkiye'nin mevcut durumu, herhangi bir GCF payı olması durumunda herhangi bir iklim fonu almasını da engellemektedir. Bununla birlikte, Kyoto Protokolü kapsamında yasal olarak bağlayıcı azaltım taahhütleri almaktan kaçınmaya yönelik politika başarısına rağmen, Türkiye'nin siyasi çabaları, taraflar arasında resmi müzakereler devam ederken KÇB tarafından yönetilen mali ve teknolojik yardıma erişim sağlamaya devam etmektedir (Minas, 2013). Bu amaçla, Türkiye, durmaksızın diğer tarafları, kendisini gelişmiş değil, gelişmekte olan bir ülke olarak tanımaya ikna etmeye çalışan bir ülke olarak görülmüştür. Ancak, Türkiye OECD üyesi olarak Resmi Kalkınma Yardımı'nın (ODA) alıcı listesinde olmasına rağmen (Knight, 1996), iklim finansmanına uygunluk için BMİDÇS'deki müzakereleri tıkanmış görünüyordu. Bu nedenle, Türkiye'nin iklim krizi rejimindeki önceliklerinin, ülkenin ekonomik kalkınma konusundaki endişeleri üzerine kurulduğu ve nihayetinde Ankara'nın finansal ve teknolojik yardıma ulaşma ısrarı ile iç içe geçtiği söylenebilir.

Öte yandan, ülkenin kalkınma stratejisine uygun olarak, Türkiye'nin enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesindeki yüksek payı ve ekonomik kalkınma planıyla da ilgili olan milli kömür rezervlerini kullanma isteği, Türkiye'nin ekonomik kalkınma ve enerji güvenliği önceliğini vurgulamaktadır. Ekonomik kalkınmaya verdiği önemin yanı sıra, ülkenin küresel siyasette aktif rol alma isteği ve ülkenin uluslararası alandaki prestiji meselesi de Türkiye'nin iklim politikasının yönlendirilmesinde etkili olmuştur (Birleşmiş Milletler, 1992). Aslında Türkiye siyasi bir çaba içerisine girmiştir. Herhangi bir yasal sorumluluktan kaçınmak ve bir yandan finansal ve teknolojik yardım almak; ve diğer yandan rejimde gelecekteki gelişmeler için inandırıcılığa sahip olmak için iklim satranç tahtasının dışında kalmaya da isteksizdi. Bu bakış açısıyla, Türkiye'nin diğer küresel ve bölgesel çevre anlaşmalarındaki iyi huylu ve nispeten uyumlu rolü dikkate alındığında, küresel iklim politikalarında uluslararası yönelimini yorumlamak için yalnızca ülkenin iç koşullarına odaklanmak yanıltıcı olabilir.

Her ne kadar ülkenin iç öncelikleri ve uluslararası konumu dikkate alınarak oluşturulan küresel iklim krizi rejiminde Türkiye savunmacı bir duruş sergilese de, Paris Anlaşması ile iklim rejiminin yeniden yapılandırılması ve Türkiye ekonomisinin hızlı büyümesi ile birlikte artan toplam sera gazı salımları, küresel iklim krizine karşı bir duruş sergilemeye başlamıştır. Türkiye, özellikle 2000'li yıllardan başlayarak, ülkenin toplam sera gazı emisyonlarına da yansıyan büyük bir ekonomik kalkınma sürecinden geçmiştir.

Paris Anlaşması'nın kabulü ve rejimin yeniden yapılandırılması ile Türkiye, INDC'lerini sunan Taraflar arasına katılmıştır. Türkiye'nin kalkınma stratejileri ve enerji sektöründe fosil yakıtlara bağımlılığı, Türkiye'nin ortaya koyduğu taahhüt, sera gazı emisyonlarını 2030 yılına kadar 1175'ten 929 MtoCO_2e'ye düşürmeyi hedeflemektedir (Downie, 2014).

Ülkelerin iklim eylemlerini değerlendiren bağımsız bir bilimsel analiz sistemi olan Climate Action Tracker tarafından analiz edildiği üzere Türkiye, taahhüt temelinde “kritik olarak yetersiz” olarak nitelendirilmektedir. Nitekim 195 ülkeden 100’den fazla devlet lideri ve politikacının katılımıyla Mısır’da gerçekleştirilen COP 27’de, Türkiye’nin yeni iklim hedefi de Bakan Kurum tarafından açıklanmıştır.

Kurum, 2030 yılı için daha önce %21 olarak açıklanan artıştan azaltım emisyon hedefini %41'e yükselttiklerini, Türkiye'nin emisyon pik yılını 2038 olarak belirlediklerini ifade etmiştir. Uzmanlar, "%41 artıştan azaltım" hedefinin, 2030'a kadar %30'dan fazla emisyon artışına sebep olacağını belirtmektedir (İklim Haber, 2022).

Tesislere devlet sübvansiyonları ve özel işletmeler için uygun yatırım koşulları ile desteklenen Türkiye, yenilenebilir enerji söz konusu olduğunda ülkenin yetersiz azaltma planına kıyasla olumlu bir imaj çizmektedir. Düşen finansal ve teknolojik maliyetler ve yenilenebilir enerjiye yatırım yapma fırsatları Ankara'nın dikkatini çekmeye başlamış olsa da (Olsen ve McCormick, 2018), Ankara'nın fosil yakıtlara olan büyük bağımlılığı ve yenilenebilir enerjiye verilen devlet sübvansiyonlarının 2020 yılına kadar sona ermesi, yeşil yatırımcıların gözünde haklı endişeler yaratmaktadır (Oberthür ve Ott, 1999). Bununla birlikte, Türkiye'nin kömürle çalışan termik santraller (Bjørkum, 2005) ve yüksek yoğunluklu enerji sektörüne yönelik devam eden yatırımları ve teşvik edici siyasi teşvikler, ülkenin gelecekte azaltım çabalarına katılımı konusundaki hırsını engellemektedir (Harris, 2003).

Bu anlamda Türkiye, azaltım hedefleri almaktaki isteksizliği nedeniyle bugüne kadar küresel iklim krizi rejiminde kararsız bir aktör olarak görülmüştür. Öte yandan, Türkiye'nin bölgesel ve uluslararası enerji politikalarında çevresel sürdürülebilirlik yerine jeopolitiğe özel önem vermesi nedeniyle, Türkiye'nin diğer dış politika önceliklerinin iklim krizi konusunun siyasi gündemde daha fazla görünürlük kazanmasını engellediği söylenebilir (Minas, 2013). Bu anlamda, Türkiye'nin iklim krizi stratejisinin, ekonomik dönüşüm ve sürdürülebilir kalkınma için elzem olan uyumlu bir etkileşim yerine siyasi gündemindeki öncelikleri ile sorunlu bir ilişki temelinde oluşturulduğu söylenebilir. İklim krizinin Türkiye üzerindeki olumsuz etkileri ve ülkenin yetersiz iklim eylemi göz önüne alındığında, genişleyen ve derinleşen iklim krizi rejimi kapsamında ortaya çıkan alternatif politika oluşturma mekanizmaları ve diyalog forumları Türkiye için bazı avantajlar sağlayabilir.

3.1.4. Genişleyen İklim Yönetişimi

BMİDÇS içinde ve dışında tamamlayıcı yönetişim mekanizmalarının ortaya çıkmasıyla birlikte, küresel ısınma konusunu ele alan günümüzün kurumsal karmaşıklığı bir rejim kompleksi olarak anılmaya başlanmıştır. Ayrıca, küresel iklim krizi rejimi ile iklim krizi konusuyla bağlantılı farklı konu alanlarını ele alan çeşitli diğer uluslararası rejimler arasında açık etkileşimler ve bağlantılar ortaya çıkmıştır. 2016 yılında kabul edilen Montreal Protokolünde Kigali Değişikliği, farklı uluslararası rejimler arasındaki bu tür etkileşimin yakın tarihli açık bir örneği olarak görülebilir. Öte yandan, DTÖ ve DSÖ gibi çevre dışı rejimler de sorunun kapsamı genişledikçe iklim krizini ele almaya başlamıştır. Böylece küresel iklim krizi konusu çok sayıda kurumsal mekanizma tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Sorunun yönetişiminde devlet dışı ve ulus altı aktörlerin artan ağırlığı, yalnızca yönetişim ortamının genişlemesine değil, aynı zamanda yapının derinleşmesine de yol açmıştır. Küresel iklim krizi rejiminin bir rejim kompleksine evrilmesi, küresel iklim krizi politikalarına yansımaları hem avantajlı politika çıkarımları hem de bazı dezavantajlar doğurmuştur.

Her biri iklim finansmanı, uyum, hafifletme, kapasite geliştirme, teknoloji yardımı gibi belirli sorun alanlarına odaklanan kurumsal mekanizmaların karmaşıklığının, BMİDÇS müzakerelerinin merkezinde yer alan konularda önemli tamamlayıcı rol oynayabileceği iddia edilmektedir (Oberthur ve Ott, 1995). Ayrıca kurumsal mekanizmalar BMİDÇS dışında da, iklim krizi politikalarındaki önceliklerine ilişkin ulusötesi koordinasyonu ve bilgi paylaşımını geliştirmeyi amaçlayan politika ve diyalog forumlarından itibaren aktörler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle küresel iklim krizi sorununun içerdiği sosyo-ekonomik ve ekolojik karmaşıklık ile aktörlerin farklı çıkar algıları üzerindeki etkileri dikkate alındığında, artan sayıda resmi ve gayri resmi kurumsal düzenlemelerin beraberinde getirdiği stratejik ve pratik fırsatlar ortaya çıkmaktadır. Bu durum Paris Anlaşması'nın hedeflerine giden yolda daha önemli hale gelmiştir (Boyd, Corbera ve Estrada, 2008).

Türkiye, iklim değişikliklerinin olumsuz etkenlerine maruz kalan orta gelirli, gelişmesi sürmekte olan bir ülke olarak, etkin bir etki azaltma önlemi almaktan

kaçınsa da güçlü uyum politikalarına ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle, BMİDÇS dışındaki stratejik fırsatlar, iklim krizi politikalarının güçlendirilmesi ve rejim içindeki konumunun güçlendirilmesi açısından Türkiye'ye pratik ve stratejik avantajlar sunabilir. Dolayısıyla bu bakış açısıyla, Türkiye'nin küresel iklim krizi rejiminde uluslararası yöneliminin etkinliğini artırmak ve ulusal iklim politikalarının işlerliğini artırmak için çeşitli yönetişim mekanizmalarını ve gayri resmi kurumları devreye sokarak verimli bir politika alanı oluşturabileceği söylenebilir. Türkiye'nin İklim Değişikliği Baş Müzakerecisi'nin açıklamasıyla desteklendiği üzere, rejimdeki çıkmazdan bağımsız olarak BMİDÇS'den istediklerini elde etmek için yeni yollar tasarlayarak iklim krizi politikalarını büyütmeyi planlanmaktadır (Bjørkum, 2005). Bu amaçla, Türkiye'nin iklim krizi konusunda BMİDÇS dışında çok taraflı kurumlara, ikili ilişkilere ve mini-taraflı platformlara yaklaşımını keşfetmek ve anlamak önemlidir. Türkiye'nin küresel iklim krizi rejim kompleksindeki konumunu tartıştıktan sonra, Türkiye'nin katıldığı mini-taraflı organizasyonların ve diyalog forumlarının iklim değişikliğiyle mücadele konusundaki ilgileri açısından potansiyelinin de incelenmesi önem arz etmektedir.

3.1.5. Türkiye'yi İklim Krizi Rejimi Kompleksinde Konumlandırmak

Türkiye'nin daha geniş küresel iklim krizi yönetişimi ortamına yönelik yaklaşımı, büyük ölçüde BMİDÇS rejimindeki duruşunu şekillendiren öncelikler üzerine kurulmuş olsa da (Downie, 2014), uluslararası platformlarda da yer almaya ve bunlardan yararlanmaya çalışmaktadır. BMİDÇS'den ve müteakip anlaşmalarından farklı olarak belirli BM organları ve kurumları, rejimdeki iş bölümünü güçlendirerek iklim krizi politikalarında uzun süredir tamamlayıcı bir rol oynamaktadır. Türkiye de kurumsal kapasitelerini geliştirmek ve iklim krizi politikalarını büyütmek için bu kurumlardan bazılarıyla ilişki kurmuştur. Türkiye, devlet dışı ve ulus altı aktörlerle birlikte, iklim krizi ile ilgili yenilenebilir enerjiden su yönetimine kadar çeşitli tematik alanlarda UNDP'den kalkınma yardımı ve desteğinden yararlanmaktadır (Yi, 2011).

Türkiye, iklim krizi ve kapasite geliştirme projeleri konusunda Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO) ile de verimli ilişkiler oluşturmuştur. Gıda güvenliğine yönelik arazi kullanım planlaması ve iklime

dayanıklılık konularında FAO ve Türkiye Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından başlatılan proje, teknik ve kurumsal desteği yanı sıra, Türkiye'nin FAO ile bu konuyu ele alan ilişkilerini gösteren önemli bir örnektir (Yi, 2011). Türkiye'nin iklim krizinin ülke üzerindeki en yaygın etkilerinden ikisi olan ani sel ve heyelanlarla ilgili olarak WMO tarafından desteklenen ve devam eden iki kapasite geliştirme projesine katılımı, Türkiye ile işbirliğini gösteren bir başka örnek olarak kabul edilebilir (Downie, 2014).

Türkiye'nin kurumsal kapasitesini geliştirmesi ve gerekli mali ve teknik desteğe ulaşması için bazı pratik fırsatlar ortaya çıkmıştır (Tangen, Heggelund ve Buen, 2001). Ayrıca Türkiye, BM kurumlarıyla ve BM liderliğindeki çok paydaşlı platformlarla olan ilişkisi sayesinde, faydalı diplomatik ve kurumsal ağlar inşa etmek için stratejik fırsatlar bulmuştur (Bjørkum, 2005). Özellikle resmi müzakerelerde münhasır devlet gruplarının ve koalisyonların ortaya çıkması ve zorluklar söz konusu olduğunda. Türkiye'nin BMİDÇS'de faydalı diplomatik kanallar oluşturmasının engellenmesi dikkate alındığında, Türkiye'nin bu tür mekanizmalara aktif katılımı, rejime ilişkin kaygıları açısından daha işlevsel ve sonuç odaklı hale gelmektedir (Dessai, 2000). Ayrıca, bu tür çok taraflı kanallar aracılığıyla BMİDÇS'nin resmi müzakerelerinde aktörlerin savunmacı tutumlarının bulunmadığı durumlarda, aktörlerin iklim politikalarına "ortak yarar" ve "nesnel politika duruşu" benimsemeleri daha uygun hale gelmektedir.

Türkiye, Montreal Protokolü ve UNCCD'ye taraf olarak, küresel iklim krizi ile bağlantılı çeşitli konuları da ele almaktadır. Örneğin, iklim krizi ile ozon rejimleri arasındaki bağlantı ve Türkiye'nin iki rejim kapsamındaki çabalarının bağlantısı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bekleyen Kigali Değişikliği'nin onaylanmasına ilişkin yasa tasarısının gerekçesinde açıkça görülmektedir (Erbil ve Erbil, 2019). Kigali Değişikliğini onaylayarak, Protokol kapsamında gelişmekte olan ülke statüsüne sahip olan ve Çok Taraflı Fonun (MLF) mali yardımından yararlanmaya uygun olan Türkiye, 2040 yılı sonuna kadar HFC'leri %80-85 oranında azaltmayı taahhüt edecektir (Downie, 2014).

Tasarının gerekçe metninde vurgulandığı gibi, Türkiye, küresel iklim kriziyle mücadele taahhüdünün bir parçası olarak HFC'lerin, güçlü sera gazlarının

kullanımını aşamalı olarak azaltma çabalarını Montreal Protokolü ve Kigali Değişikliği kapsamında çerçeveliyor (Bjørkum, 2005). Türkiye, çölleşme konusu da iklim krizinin hem etkileri hem de nedenleri ile iç içe olduğundan, BMİDÇS'nin yetkisi altında iklimle ilgili çeşitli eylemlerde bulunmuştur. Türkiye, Arazi Bozulmasında Tarafsızlık (LDN) hedeflerini halihazırda sunmuş olan 122 sözleşme tarafı arasında yer almaktadır.

Türkiye'nin BM içindeki çok taraflı çabalarına ek olarak, Türkiye'nin BMİDÇS rejimindeki önceliklerini tamamlamak için kullandığı BM mekanizmaları dışında politika platformları da bulunmaktadır. Üyelerinin dünya GSYİH'si ve toplam sera gazı emisyonlarındaki önemli payı nedeniyle, OECD, iklim krizi politikalarını geliştirmek için üye ülkelerle diplomatik ilişkiler kurmaya çalışan önemli bir kurumsal mekanizmadır. Türkiye, kendi adına, BMİDÇS müzakerelerindeki durumunu desteklemek için uluslararası destek kazanmak için OECD toplantılarında aktif bir oyuncu olmaya çalışıyor ve bu da Türkiye'nin GCF'den yararlanmasını engelliyor. Türkiye'nin OECD'nin de yer aldığı bir politika forumu olarak kabul edilen Petersberg İklim Diyalogları'ndaki diplomatik faaliyetleri, Ankara'nın BMİDÇS'deki açmazına diplomatik çözüm arayışının önemli bir göstergesidir (Sağsen, 2017).

Türkiye'nin BMİDÇS'deki durumunu güçlendirmeye yönelik resmi diplomatik çabasının yanı sıra, ülkenin uluslararası kurumsal mekanizmalardan ve çok paydaşlı ortaklıklardan mali destek bulmaya yönelik çok taraflı ve ikili çabaları da bulunmaktadır. Türkiye'nin KGF'nin katkı sağladığı KÇB ve çok taraflı kalkınma yardımı projelerinden yararlanamaması, iklim eylemini büyütmesinin önünde önemli bir engel teşkil etmektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin iklim eylemlerini finanse etmek için alternatif kanallar bulmaya yönelik çok taraflı ve ikili forumlardaki çabaları, iklim krizi siyasetinde uluslararası yöneliminde öncelikli konulardan biri haline gelmiştir. Uluslararası finans kuruluşlarından IMF ve Dünya Bankası gibi ve Türkiye'nin finansal etkileşimi yürüttüğü bölgesel kalkınma bankalarının çokluğu dışında, Uluslararası İklim İnisiyatifi (ICI), İklim Yatırım Fonları (CIF) ve çeşitli AB kurumları bu konuda öne çıkan finansal mekanizmalardır (Chasek, 2018).

Türkiye, BMİDÇS dışındaki alternatif mali yardımlardan yararlanmaya yönelik çok taraflı çabalarının yanı sıra, ekonomik çıkarlarıyla uyumlu enerjiye özgü kurumsal mekanizmalara ve diyalog forumlarına da dahil olmaya çalışmıştır. Ülkenin ulusal ve uluslararası enerji politikalarındaki öncelikleri göz önüne alındığında, Türkiye'nin Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı (IRENA), IEA Enerji Teknolojisi Girişimleri, Küresel Metan Girişimi, Uluslararası Enerji Forumu (IEF) gibi enerji odaklı politika forumlarına ve yönetişim girişimlerine katılımı öne çıkan örnekler olarak gösterilebilir (Burkhanov vd., 2019). Konuya özel bu organizasyonlar ve politika forumları, gerek bilgi paylaşım faaliyetleri için uygun zemin sağlayarak, gerekse hem finansal hem de teknolojik yardım için yararlanıcı ağları sağlayarak Türkiye için önemli platformlar haline gelmiştir. Türkiye'nin bu tür düzenlemelere katılımı, çoğunlukla enerji işlemlerindeki hesap açığı konusundaki hassasiyeti ve uluslararası enerji politikalarındaki jeostratejik kaygıları ile şekillense de, ülkenin iklim krizi politikaları da bu ağlardan özellikle yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği teknolojileri. IRENA, Dünya Enerji Konseyi ve IEF, özellikle yenilenebilir enerji tesisleri ve enerji verimliliği teknolojileri ile ilgili olarak üye ülkelerdeki yabancı yatırım fırsatlarını teşvik etme gündemleri göz önüne alındığında önemli platformlar olarak gösterilebilir.

Türkiye'nin BMİDÇS dışındaki çabaları, özel sektör işletmelerinin ve yerel hükümet yetkililerinin ulus ötesi politika platformlarına ve diyalog forumlarına katılımıyla daha da desteklenmektedir. Bakanlık yetkililerinin de kabul ettiği gibi, Türkiye'nin devlet dışı aktörleri ve yerel otoriteleri iklim politikası oluşturma sürecine dahil etme eğilimi, iklim krizinin genişleyen yönetişim ortamındaki gelişmeleri takip etme açısından büyük önem taşımaktadır (Tahir, 2021). Öte yandan, devlet dışı aktörler, Türkiye'nin ulusal ve uluslararası iklim politikalarında proje yönetimi yardımı, sektörel bilgi ve teknik destek açısından önemli bir role sahip olmaya başlamıştır. Ayrıca, hali hazırda olduğu gibi Türkiye'deki bir sivil toplum kuruluşundan bir temsilci tarafından, BMİDÇS'nin resmi müzakerelerindeki konumunu güçlendirmek için Türkiye'nin, tarafların resmi müzakereleri üzerinde önemli etkiye sahip olan STK'lar ve kamu-özel ortaklıkları ile küresel ağını genişletmesi gerekmektedir (Zhenmin ve Espinosa, 2019).

Türkiye'nin BMİDÇS'nin resmi müzakerelerindeki konumu durmuş görünse de, Türkiye'nin BMİDÇS dışındaki kurumsal mekanizmalara ve diyalog forumlarına dahil olmaya çalıştığını da belirtmek önemlidir. Ancak rejim kompleksindeki çok sayıda platformla angajmanı da aynı kaygılarla şekillenmiştir. Dolayısıyla bu bakış açısıyla, Türkiye'nin iklim krizi rejim kompleksi içindeki konumunun, özellikle finansal mekanizmalara ve teknolojik yardıma uygunluk kaygılarıyla şekillenen BMİDÇS rejimindeki öncelikleri doğrultusunda şekillendirilebileceği söylenebilir. Türkiye'nin iklim kriziyle aktif olarak mücadele etmek için uluslararası fonlardan önemli miktarda finansal ve teknolojik yardıma ihtiyacı olduğu sürece, ulusötesi paydaşlarla finansal işlemlerin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Türkiye, çeşitli BM Kurumları ve organları ve OECD gibi devletlerarası kurumsal mekanizmaları, kendi ulusal koşullarını dikkate alarak konularda esnekliği onaylamaya ve iklim krizi rejimindeki çabalarını tamamlamaya çağırmaktadır. Öte yandan, UNCCD ve Montreal Protokolü'ne katılımı dikkate alındığında, farklı uluslararası rejimler arasındaki işbölümü de Türkiye'nin iklim krizi politikalarında rol oynamıştır.

3.1.5.1. Türkiye ve Mini Taraflı Diyalog Forumları: G-20 ve MIKTA

Genişleyen iklim yönetişimi ortamının diğer kurumsal bileşenleri arasında yer alan iklim kulüpleri, uygulanabilir küçük çevreli yönetişimleri göz önüne alındığında, konunun yönetişimindeki alakalarını artırmaya başlamışlardır. Belirli konu alanlarında deneysel uygulamalara ve aktörlerin sosyalleşmesine uygun platformlar sağlayarak, iklim kulüpleri uygulanabilir yönetişim düzenlemeleri olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Zhenmin ve Espinosa, 2019). İklim kulüplerinin yanı sıra, özellikle ekonomik kalkınmaya odaklanan bölgesel hükümetler arası kuruluşlar ve diyalog forumları da gündemlerinin merkezinde iklim krizi olmamasına rağmen konuyu ele almaya başlamışlardır. Bu nedenle, iklim krizi konusunun siyasi gündemlerinde artan önemi göz önüne alındığında, aktörlerin bu tür düzenlemelere başvurmaları yönünde artan bir eğilim ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, iklim krizi konusunda Türkiye'nin yararlanmaya çalıştığı bölgesel hükümetler arası örgütler ve mini-taraflı diyalog forumları da bulunmaktadır (Zhenmin ve Espinosa, 2019). Bu nedenle, çok taraflı ve ikili çabaların yanı sıra Türkiye, iklim krizi politikalarını

geliştirmek için bu tür ağlardan yararlanma konusundaki ilgisinin bir uzantısı olarak mini-taraflı platformlara da girişmiştir (Chasek, 2018).

On dokuz ulusal hükümet ve AB'den oluşan uluslararası bir siyasi forum olan G-20, konunun gündeminin merkezinde yer alan öncelikli konularla ilgisi nedeniyle iklim krizini ciddi şekilde ele almaya başlamıştır. G-20, finansal krizle yüzleşmek için kurulmuş olmasına ve odak noktası ağırlıklı olarak uluslararası ekonomik ve finansal konular olmasına rağmen, gündemi bunun ötesine geçmeye başlamış ve çevre, iklim değişikliği, tarım, küresel sağlık, ve uluslararası göç gibi konular, onu dünya siyasetinde önemli bir oyuncu yapan noktalar olmuştur (Chasek, 2018). G-20 üyelerinin küresel GSYİH'nın %90'ını, uluslararası ticaretin %80'ini, dünya nüfusunun üçte ikisini ve en önemlisi Türkiye gibi küresel ekonominin %84'ünü temsil etmesidir.

Sürdürülebilir kalkınma ve iklim krizi konuları, ilk olarak 2009'da Pittsburgh Zirvesi'nde dile getirilen önemli gündem maddeleri haline gelmiştir (Rissman vd., 2020). Somut sonuçların olmamasına ve yıllarca süren üst düzey toplantılar için umut verici bağlayıcı taahhütlere rağmen, uluslararası iklim krizi politikalarında fark yaratmak konusunda G-20 hala büyük bir potansiyele sahiptir. Bu anlamda, konuyla ilgili G-20 zirvelerinde ulaşılacak etkin taahhütler ve sağlam siyasi girişimler, herhangi bir ciddi hayal kırıklığı olsa bile, dünya çapındaki çabaların artmasında itici bir faktör olabilir.

Türkiye BMİDÇS rejimindeki öncelikleri doğrultusunda G-20 zirveleri ve Bakanlar toplantılarında aktif bir oyuncu olmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin G-20'yi diplomatik bir forum olarak kullanma konusundaki ilgisinin temel olarak iklim krizi rejiminde karşı karşıya olduğu çıkmazdan bir çıkış yolu bulma arayışından kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, Türkiye'nin 18 üyenin katıldığı 2017 Hamburg Zirvesi'nde Paris Anlaşması'na bağlılığını teyit eden, Türkiye'nin KÇF'ye erişim konusundaki öncelikli endişesini yineleyen ve Paris Anlaşması'nın onaylanmasını iklim finansmanı ile ilişkilendiren açıklaması bunun bir ifadesi olarak görülebilir.

MIKTA, G-20 gibi, güvenlikten sürdürülebilir kalkınmaya kadar çeşitli konuları ele alan başka bir mini-taraflı devlet kulübüdür. MIKTA; Güney Kore,

Meksika, Türkiye, Avustralya ve Endonezya arasında “gayri resmi bir anahtar ortaklık” şeklinde bir gruptur. MIKTA ilk olarak 2013 yılında, üyelerinin jeostratejik endişeleri ve terörizm, siber güvenlik gibi küresel zorluklarla yüzleşmek için ortak niyet temelinde başlatılmıştır. “Bölgeler arası danışma platformu” olarak tanınan üye ülkelerin Dışişleri Bakanları, G-20 zirveleri ve BM Genel Kurulu'nun oturum aralarında yılda iki kez düzenli olarak toplantılar düzenlemiştir (Rissman vd., 2020). 2015 yılında Paris Konferansı öncesinde kabul edilen İklim Değişikliği Ortak Bildirisi ile iklim krizi konusu da MIKTA'nın gündem konularından biri haline gelmiştir. Açıklamada, üye ülkeler iklim krizinin olumsuz etkilerinin ciddiyetini ve küresel eylem gereğini kabul etmişlerdir. Ancak, kendisini bir “problem çözme mekanizması” yerine bir “politika forumu” olarak kabul ettiğinden, üye ülkeler iklim krizine karşı eylem için herhangi bir azaltma veya uyum hedefi ya da somut politika hedefi taahhüt etmemiştir (Flisnes, 2019).

G-20 örneğinde olduğu gibi, MIKTA ayrıca BMİDÇS ve Paris Anlaşması'nı iklim krizi ile ilgili tek küresel mekanizma olarak kabul etmektedir ve iklim krizinin yaklaşımını üye ülkelerin “ortak ancak farklı sorumluluklar ve ilgili yetenekler” ilkesine ilişkin kaygıları temelinde oluşturmuştur (Rissman vd., 2020). Türkiye, diğer üye ülkeler gibi, MIKTA'ya BMİDÇS'nin resmi müzakerelerinde kullanılabilecek bir diplomatik kanal olarak yaklaşmıştır.

Üyelerinin küresel sera gazı emisyonlarındaki küçük payı nedeniyle çevresel etkisinin nispeten daha düşük olmasının yanı sıra, MIKTA üyelerinin iklim krizi politikalarında farklı ulusal öncelikleri, iklim değişikliğine karşı etkin eylem planının oluşturulmasına engel teşkil etmektedir (Flisnes, 2019). Dolayısıyla, gayri resmi olarak MIKTA, politika forumu, üye ülkeler tarafından ikili diplomatik ilişkileri geliştirmek ve özellikle enerji ve güvenlik gibi yüksek öncelikli konularda farklı bakanlıklar arasında bilgi paylaşımına uygun bir zemin hazırlamak amaçları doğrultusunda değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Küresel azaltım çabalarına etkin bir şekilde katkıda bulunan dönüşümcü kulüp olan MIKTA, somut hedefler ve zaman çizelgeleri ile herhangi bir bağlayıcı eylem planından yoksun bir diyalog forumu ve esnek bir diplomatik kanal olarak tanımlanabilir (Flisnes, 2019). Öte yandan, ülkelerin iklim eylemlerini büyütmeleri için herhangi bir teşvik mekanizmasına sahip olmadığı için MIKTA'nın iklim eylemi için uygun bir kulüp olma konusunda

organizasyonel zayıflıkları da bulunmaktadır. Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi, MIKTA katılımcı ülkeler arasında yalnızca gevşek bir ağ olarak düşünüldüğünden, üye ülkelerin böyle bir örgütsel mekanizma oluşturmaya yönelik açık bir niyetleri yoktur.

3.1.5.2. Türkiye ve Bölgesel Kuruluşlar: KEİ, ECO ve D-8

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİ), hem G-20'den hem de MIKTA'dan farklı olarak, 1992'de İstanbul Zirve Bildirgesi ve Boğaziçi Beyannamesi'nin imzalanmasıyla ortaya çıkan resmi bir hükümetler arası örgüttür. Olabileceği gibi örgütün adından yola çıkılarak tasarlanan KEİ, Karadeniz bölgesindeki çeşitli sosyal ve ekonomik sorunları ele alan ve Şartında ticaret ve ekonomik kalkınma, tarım, bankacılık ve finans, suçla mücadele, enerji, çevre, turizm olarak sıralanan bölgesel bir yönelime sahiptir. Ancak, KEİ üyesi ülkelerin "Karadeniz Ekonomik İşbirliğini bölgesel bir ekonomik örgüte dönüştürme" konusundaki kararlılıklarını belirtmeleri nedeniyle ekonomik kalkınmaya öncelik verilmiştir (Asadnabizadeh, 2022).

Çevre korumaya ilişkin ilk bakanlar toplantısı 2006 yılında Romanya'da gerçekleştirilmiş ve KEİ Üye Devletlerinin Çevre Koruma Bildirgesi ile sona ermiştir. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması ve çevre korumanın artırılması dikkate alınarak diğer uluslararası ve bölgesel kuruluşlarla ilişkilerin iyileştirilmesi Bildirge'de vurgulanan iki önemli konuydu; ancak, ne iklim krizi konusuna ne de BMİDÇS'nin öneminin yeniden teyit edilmesine doğrudan bir atıf bulunmamaktadır. İklim Değişikliği ile Mücadele Ortak Bildirgesi ile KEİ, işbirliğinin önemini vurgulayan ilk resmi belgesini 2010 yılında yayınlamıştır.

Türkiye, KEİ'nin kurucu üyesi olarak, özellikle üye ülkelerle verimli diplomatik ilişkiler kurma niyeti açısından da etkin olmaya çalışmaktadır. Türkiye'nin geniş bölgesindeki proaktif duruşu göz önüne alındığında, Ankara'nın iklim krizi konusundaki temel çıkar formülleri doğrultusunda bu tür resmi kuruluşlardan faydalanması daha uygun hale gelmektedir. Türkiye'nin fosil yakıt ithalatına olan sıkı bağımlılığını dikkate alan bütçe açığı da etkili ayrıca etkili olmaktadır.

Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Türkiye'nin kurucu üyeler arasında yer aldığı bir diğer bölgesel hükümetler arası kuruluştur. EİT'nin (Ekonomik İşbirliği Teşkilatı) tarihi kökleri 1964 yılında İran, Pakistan ve Türkiye'nin 1985 yılında ECO olarak yeniden adlandırılan Kalkınma için Bölgesel İşbirliği adlı bölgesel bir organizasyonu başlatmalarına kadar uzanmaktadır. Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Tacikistan ve Afganistan, EİT Asya'daki en büyük bölgesel girişimlerden biri haline gelmiştir. Kuruluşun kuruluş amacı, aynı zamanda ECO'nun eylem alanları için bir çerçeve oluşturan üye ülkelerin sürdürülebilir kalkınmasını sağlamaktır. Bu nedenle, uluslararası ticaret, enerji, turizm ve çevre ile ilgili konular, EİT Zirveleri ve Bakanlar toplantılarında ele alınan konuların başında gelmektedir (ABD İçişleri Bakanlığı, 2021).

Üye ülkeler ilk kez 1998 yılında Almatı Bildirgesi'ni kabul ederek çeşitli çevre sorunlarının önemini ve sürdürülebilir kalkınma üzerindeki olumsuz etkilerini vurgulamışlardır. Ancak, başta petrol ve doğalgaz olmak üzere zengin doğal kaynaklar göz önüne alındığında EİT bölgenin jeostratejik önemine daha fazla vurgu yaptığı için etki sınırlıdır (Downie, 2014). 2010 yılında kabul edilen İstanbul Deklarasyonu'na kadar iklim krizi konusu ele alınmamıştır. ECO tarafından ve çevre sorunlarına yaklaşımı çoğunlukla bölgesel çevre sorunları etrafında dönmekteydi. Üye ülkelerin enerji karışımında yenilenebilir enerji kaynaklarının önemine ve iklim krizi konusunda kapsamlı bir eylem planının oluşturulması ihtiyacına yapılan vurgunun yanı sıra İstanbul Deklarasyonu, ECO'nun siyasi gündeminde iklim krizi konusunu gündeme getirmiştir. İslamabad Deklarasyonu'nda da gösterildiği gibi, üye ülkelerin iklim krizine ilişkin politika çerçevesi uyum önlemleriyle sınırlandırılmış ve ciddi bir azaltma planı kabul edilmemiştir. 2025 yılına yönelik resmi eylem planında, iklim krizi ve buna bağlı küresel çevre sorunlarına ilişkin politika oluşturmanın omurgasını, kurumsal kapasite ve kapasite geliştirme ve risk değerlendirme tedbirlerinin sağlanmasına yönelik eylemler oluşturmaktadır. Uluslararası ve çok paydaşlı kurumlarla ilişkileri hızlandırmak için üye ülkelerin dış finansman fırsatlarını ve derinleşen bir işbirliği için teknolojik yardımları kullanma niyetleri ile açıklanabilecek vurgu da yapılmıştır (De Carvalho, 2020).

D-8 Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (D-8), 1997 yılında Devlet/Hükümet Başkanları Zirvesi İstanbul Deklarasyonu'nun kabul edilmesiyle kurulmuş

uluslararası bir organizasyondur. D-8 gelişmekte olan; Pakistan, Bangladeş, Endonezya, Mısır, İran, Türkiye, Nijerya ve Malezya'yı kapsamaktadır (Minas, 2013). Birçok uluslararası ve bölgesel konu arasında, üye ülkelerin ekonomik kalkınması ve refahı, D-8'in ana politika yönelimini oluşturmaktadır. 2006 yılındaki Bali Deklarasyonu ile örgütün temel amaçları, "ekonomik eşitsizlikler sorununu çözmek", "enerji ve yenilenebilir enerji kaynakları alanında işbirliğini geliştirmek", "ülkelerin ekonomik kalkınmasını sağlayarak küresel ticareti teşvik etmek" olarak sıralanmıştır.

D-8'de iklim krizi konusuna somut bir ilgi eksikliği bulunmaktadır. Ekonomik ve Sosyal İşbirliği için D-8 Yol Haritası'nın ana hatlarını çizen resmi belgesinde, "deniz çevresinin korunması" ibaresi dışında çevre sorunlarına atıfta dahi bulunmamaktadır. Ayrıca iklim krizi konusu D-8'in Vizyon belgesinde küresel ısınmaya karşı eyleme ilişkin özel bir açıklamanın olmadığı bir bağlamda yalnızca bir kez ele alınmıştır. 2008 yılındaki Kuala Lumpur Bildirgesi'nden itibaren iklim krizi gündemde olmasına rağmen, üye ülkelerin soruna yaklaşımı gevşek bir şekilde şekillendirilmiş ve sadece uyum önlemleri ile sınırlandırılmıştır.

3.1.5.3. Türkiye ve AB Çevre Alanındaki İlişkiler

AB'nin taraf olduğu BMİDÇS, Kyoto Protokolü ve Paris Anlaşması, Birlik müktesebatının bir parçasıdır. AB, Paris Anlaşmasına yönelik yenilenen maddesi (NDC) çerçevesinde, sera gazı emisyonlarını 1990 seviyesine kıyasla 2030 yılına kadar %55 oranında azaltmayı vaad etmektedir. Bu hedefin karşılanabilmesi için öngörülen mevzuat değişiklileri "55'e Uygun" (fit for 55) paketi kapsamında Komisyon tarafından 2021 yılında teklif edilmiştir. Paket, yenilenebilir enerji, enerji verimliliği, hafif araçlara yönelik yeni emisyon performans standartları, arazi kullanımının sebep olduğu sera gazı emisyonları, alternatif enerji altyapıları, enerji vergilendirmesi, emisyon azaltımında çaba paylaşımı, Emisyon Ticaret Sistemi gibi çeşitli alanlarda yenilenme ve yeni mevzuat tekliflerini ihtiva etmektedir. Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizmasına ait mevzuat önerisi de bu kapsamda bulunmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022). Bu minvalde yeşil etiketi bulunmayan ürünlerin ithalatı yapılmayacaktır. Bu durum Türkiye'yi doğrudan etkileyecektir.

AB'ye üye olmanın koşullarından biri, aday ülkelerin ulusal mevzuatının AB mevzuatına uyum saglamasıdır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022). Bu minvalde, AB Müzakereleri kapsamında "Çevre" faslı da 2009 tarihinde Brüksel'de gerçekleşen Hükümetler arası Konferans'ta açılmıştır.

Açıklanan AB Ortak Müzakere Pozisyon Belgesinde altı (6) adet bitiş maddesi belirlenmiştir:

Birincisi, Türkiye'nin Türkiye-AB Ortaklık Anlaşması Ek Protokolü'nden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmesi;

İkincisi, Türkiye'nin, AB'nin yatay ve çerçeve çevre müktesebatının aktarımına ait mevzuatını sınır aşan hususları da kapsayacak şekilde kabul etmesi;

Üçüncüsü, Türkiye'nin AB'nin su kalitesi alanındaki müktesebatının aktarımına yönelik mevzuatı, Çerçeve Su Koruma Kanunu'nu kabul etmesi, Nehir Havzası Koruma Eylem Planlarını hazırlaması, ayrıca uygulama mevzuatını da kabul ederek, sektöre ilişkin yasal uyumlaştırmada kayda değer bir ilerlemenin gerçekleşmesi;

Dördüncüsü, Türkiye'nin endüstriyel kirlilik ve risk yönetimi alanındaki AB müktesebatının aktarımına ait mevzuatı onaylaması;

Beşinci, Türkiye'nin faslın geriye kalan sektörlerinde, doğa koruma ve atık yönetimini de kapsayacak şekilde, Strateji Belgesi içeriğince müktesebata uyumu sürdürmesi ve katılım tarihinde AB yükümlüklerinin uygulama ve yaptırımının gerçekleşmesi yönündeki hazırlıklarını bitirmesi;

Altıncısı, Türkiye'nin Strateji Belgesi doğrultusunda bütün düzeylerde denetim hizmetlerini de kapsayacak biçimde idari kapasiteyi ve koordinasyonu geliştirmeye devam etmesi, bu fasıldaki bütün sektörlerdeki müktesebatın uygulama ve yaptırımını sağlayacak biçimde uygun idari yapıların katılım tarihinden itibaren yeterli bir süre önce hazır olduğunu göstermesi (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022).

Çevre sektörünün uyumlaştırma süreci, aynı zamanda kurumsal yapının yeniden biçimlendirilmesini de kapsamaktadır. Türkiye'nin AB'ye katılımına ilişkin fasıllar içeriğinde yer alan çevreye ait 27. fasıl, yatay mevzuat (çevresel etki değerlendirmesi (ÇED), stratejik çevresel değerlendirme (SÇD), çevresel

sorumluluk, çevresel bilgiye erişim) yanında, hava kalitesi, su kalitesi, atık yönetimi, doğa koruma, endüstriyel kirliliğin kontrolü, kimyasallar, gürültü ile iklim krizi alanındaki düzenlemeleri içermektedir. Bu fasılda 300'den fazla düzenleme yapılması gerekli olup ülkemizin bu düzenlemeleri yapıp ve belli yatırımları gerçekleştirmesi beklenmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022).

AB çevre müktesebatına uyumun sağlanması ve mevzuatın aktif bir şekilde uygulanması amacıyla gerek duyulan teknik ve kurumsal altyapı, gerçekleştirilmesi zorunlu çevresel iyileştirmeler ve düzenlemelerin neler olacağına ilişkin ayrıntılı bilgileri içermektedir. Bu doğrultuda UÇES kapsamında, Türkiye'de başta su, atık, hava, endüstriyel kirliliğin kontrol edilmesi, doğa koruma ve yatay sektörler olmak üzere çevre hakkında öncelik verilen alanlara yönelik amaç, hedef, strateji ve gerçekleştirilmesi amaçlanan faaliyetler ortaya konulmuştur. Bu çerçevede AB'ye uyum için yapılması gereken çevre yatırımlarının maliyeti yaklaşık 60 milyar Avro olarak hesaplanmıştır. Çevre alanında gerek duyulan söz konusu yatırımların %80'inin kamu sektörü, %20'sinin ise özel sektör tarafından yapılması öngörülmüştür. (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022).

SONUÇ

Sanayileşmeden sonraki süreçte insanlar çevreye daha fazla zarar vermeye başlamış ve bunun olumsuz sonuçlarıyla karşılaşmıştır. Çevrenin dengesinin bozulması ve başlıca fosil yakıtların kullanılması neticesinde atmosfere salınan zararlı emisyonlar, küresel ısınmaya ve küresel iklim krizine sebep olmuştur. Çevreye verilen zararlar, küresel ısınma ve iklim krizi bir döngü halini almış ve artarak devam etmiştir.

Küresel iklim kriziyle mücadele uluslararası iş birliğini zorunlu kılmaktadır. Bireylerin veya ülkelerin üzerine düşen sorumlulukları olsa da iklim kriziyle mücadele ancak uluslararası toplumun bir araya gelerek istikrarlı ve çevreye önem veren bir bakış açısıyla sergileyecekleri kolektif tutum ile mümkündür. İklim krizi ile mücadelede küresel bir tavır takınılmadığı sürece sonuç almak olanaksız olacaktır.

Küresel iş birliğini sağlanması uluslararası düzeyde gerçekleştirilen toplantı, konferans, protokol ve anlaşmalarla mümkündür. Bu bağlamda iklim krizi ile mücadele sürecinde önemli dönüm noktaları, BMİDÇS, Kyoto Protokolü ve Paris İklim Anlaşması olmuştur.

Yapılan müzakerelerde bazı zamanlar tarafların ulusal çıkarları öne çıkmış ve küresel iş birliğinin önü tıkanmıştır. Başta ABD ve Çin'in gönüllülük esasını benimseyip, müzakereleri esnetmeye çalışması iklim kriziyle mücadeleyi sekteye uğratmıştır. İklim kriziyle mücadelede üzerinde tartışılan bir diğer konu iklim adaleti kavramıdır. Bu anlayışla, uluslararası müzakerelerde eşit ve adil taahhütler beklenmiştir. Bunların dışında bazen sadece lider veya politikacıların görüşleri iklim krizi ile mücadelede engel teşkil etmiştir.

İklim krizinin önüne geçilebilmesi ve küresel iş birliğinin sağlanabilmesi için yapılan son anlaşma olan Paris İklim Anlaşması'nın güçlendirilmesi ve uygulanmasının sağlanması gerekmektedir. Her ne kadar yetersiz olsa da Paris Anlaşması belki de köprüden önceki son çıkış hükmündedir. Anlaşma yeni süreçte ilk aşama olarak görülmeli ve iklim kriziyle mücadele tüm ülkelerin katılımıyla ciddi bir şekilde küresel iş birliğiyle sürdürülmelidir.

On yıllardır süren siyasi çabalar ve çabalar, küresel ölçekte sera gazı emisyonları hala artarken hırslı aktörlerin beklentilerini hayal kırıklığına

uğratmaktadır. Dekarbonizasyon için etkili küresel toplu çabaları engelleyen birçok neden vardır. Ancak, sorunun doğasında gömülü olan çok boyutlu karmaşıklık, çıkmazın merkezinde yer almaktadır. Aktörlerin toplu eylemdeki motivasyonları, elde ettikleri bilgilerin eksiksizliğinden ve doğruluğundan doğrudan etkilendiği sürece, küresel iklimde yerleşik olan birbirine bağlı faktörler ve Dünya sistemi süreçlerinde sosyal ve biyofiziksel alanları birbirine bağlayan çoklu mekanizmalar küresel iklim krizini karşı karşıya kalınan zorlu bir meydan okuma haline getirir. Öte yandan, iklim krizi sorununun diğer çevre sorunlarıyla karmaşık bir şekilde bağlantılı olması, politika yapıcıların etkili ve kapsamlı yönetişim mekanizmalarını başlatmasını gerekli kılmaktadır. Bu anlamda, küresel iklim krizinin yönetişimi soruna açıktır. Dolayısıyla, insanlığın en büyük zorluklarından biri ile başa çıkmak için etkili politikaların ortaya çıkmasını engelleyen şey, küresel iklim krizi ile ilişkili risk ve tehditlerin hafifliği veya hafife alınması değildir; ancak, küresel ısınmanın doğasında var olan çeşitli jeofizik ve sosyo-ekonomik faktörlerin daha da alevlendirdiği şey, kamu yararını sağlama çabalarında aktörlerin çıkarlarının çeşitliliğidir.

Küresel iklim krizini küresel siyasi gündemin önde gelen konularından biri haline getiren ilk adımlar 1992'de BMİDÇS'de atılmıştır. Sözleşme, o zamanlar, küresel iklim krizine yanıt vermenin çevresel olarak etkili bir yolu olarak görülmese de, özellikle yasal olarak bağlayıcı azaltım yükümlülüklerinin olmaması nedeniyle pek çok kişi tarafından eleştirilmiştir. BMİDÇS tarafından ortaya konan ve ortak yön için gerekli bir temel sağlayan temel ilke ve normların önemi göz ardı edilemez. Bu nedenle, küresel iklim krizini azaltmak için etkin, meşru, adil ve kalıcı çabaları dikkate alan BMİDÇS'nin benimsediği ilkeler, hem resmi iklim krizini müzakereleri hem de gayri resmi mini taraflı müzakereler için referans noktası olmuştur, çünkü bu ilkeler aktörler için ortak bir vizyon öngörür. Ancak çalışmada ortaya konduğu üzere, Kyoto Protokolü'nün artan sera gazı emisyonlarını azaltmadaki başarısızlığı, çabaların etkinliğini sadece anlaşmanın hukuki niteliği üzerinden ölçmenin yanıltıcı olduğunu göstermiştir.

Verimsiz çevresel sonuçlarla ilgili hayal kırıklığından ve yakın gelecek için geleneksel aklın kasvetli beklentilerinden etkilenerek, alternatif ve tamamlayıcı politika oluşturma girişimleri ve kurumları ortaya çıkmaya başlamıştır. Öte yandan,

küresel iklim krizinin karmaşıklığı, BMİDÇS sisteminin böylesine kafa karıştırıcı bir konu ile başa çıkabilmesi için işlevsiz hale geldiğinden, konunun belirli alt başlıklarını düzenlemeyi amaçlayan çok sayıda yönetişim girişiminin ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Bu nedenle, çeşitli tema ve hedeflere sahip (azaltma, finans, politika forumları gibi) kurumsal mekanizmaların yaygınlaşmasının yanı sıra farklı konuları (ulaşım, havacılık, hava kirliliği gibi) ele alan küresel iklim krizi için yönetişim ortamı genişlemiştir. Devlet dışı aktörler ve yerel yönetimler tarafından yönetilen girişimler kurumsal karmaşıklığın büyük kısmını oluştursa da, devlet liderliğindeki kurumsal mekanizmalar ve ilgili BM organları, küresel iklim krizini ortak bir konu olarak ele alan bu yapısal olarak karmaşık kurumsal etkileşim ağının önemli bileşenleri olmaya devam etmiştir. Ayrıca, küresel iklim krizi rejiminin diğer çeşitli uluslararası rejimlerle (ticaret, biyolojik çeşitlilik, ozon, gıda, sağlık vb.) bağlantıları da yönetişim ortamını derinleştirmiştir.

Çalışmada ortaya konduğu gibi, küresel ısınma için kurumsal mekanizmaların yaygınlaşması ve yönetişim ortamının derinleştirilmesi, küresel iklim krizi için tüm bileşenlerin gevşek bir bağlantı içinde olduğu ve birbirleriyle etkileşime girdiği ve aynı zamanda iklimi yönetmeyi amaçlayan bir rejim kompleksi olarak adlandırılmaktadır. Bu nedenle, sürecin yönetiminde karşılaşılan zorlukları ve küresel iklim krizi rejiminin uzun yapısal evrimini göz önünde bulunduran bu çalışma, iklim krizi rejiminin sahip olduğu tamamlayıcı yönetişim girişimlerinin BMİDÇS'deki ve diğer sözleşmeler çerçevesindeki rolüne ilişkin bir inceleme üzerine yürütülmüştür.

Türkiye'nin iklim krizi siyaseti, uzun süredir ülkeyi rejimdeki diğer Ek-I ülkelerinden farklılaştıran özel koşullara aşırı vurgu yapmasıyla şekillenmiş ve bu durum ülke için BMİDÇS müzakerelerinde bir açmaza yol açmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin çok taraflı ve mini taraflı düzenlemelere yaklaşımı açısından BMİDÇS dışındaki uluslararası iklim politikası yönelimi, rejimdeki siyasi önceliklerinden de etkilenmiştir. Bu nedenle, iklim krizi politikaları BMİDÇS rejimindeki öncelikleriyle sıkı bir paralellikte ilerleyen bir ülke olarak Türkiye, çeşitli platformlardan yararlanmaya çalışarak çoğunlukla rejimin resmi müzakerelerinde müzakere konumunu güçlendirmeye yönelmiştir. Türkiye'nin kurumsal etkileşimi ve pratik ilişkileri, iklim krizine karşı mücadelede ülkenin kurumsal ve finansal kapasitesiyle

alakalarını artırmaya başlamış olsa da, Türkiye'nin karmaşık iklim krizi yönetişim ortamına dahil olmasının ana siyasi motivasyonu, çoğunlukla sosyo-ekonomik ve siyasi yapısı tarafından şekillendirilmiştir. Bu nedenle, iklim yönetişimi girişimlerinin yaygınlaşması ve farklı uluslararası rejimler arasında artan etkileşim ile birlikte ortaya çıkan stratejik fırsatlara rağmen, Türkiye'nin küresel iklim krizi rejim kompleksine yaklaşımı, iklim krizi politikalarının geliştirilmesine ilişkin etkili sorun bağlantılarından yoksundur.

Türkiye'deki politika yapıcılar nezdinde rejim kompleksinin politik etkilerine ilişkin somut ve kesin bir anlayışın olmadığı söylenebilir. Ancak, Türkiye'nin taleplerinin BMİDÇS taraflarınca onaylanmasını engelleyen resmi müzakerelerdeki yapısal zorluklar ve diplomatik engellerin Türkiye'nin BMİDÇS dışında destek arayışıyla çözülmesi olası değildir. Dolayısıyla, bu çalışma iklim krizi yönetişim ortamının genişletilmesinde Türkiye'nin konumunu açıklayıp tartışırken, sonuç olarak öne sürülebilecek üç önemli nokta vardır.

Birincisi, farklı kurumsal düzenlemeler arasındaki gevşek bağlantı dikkate alındığında, Türkiye'deki farkındalık düzeyine rağmen iklim krizi konusunu ele alırken, çeşitli platformlar arasında sorun bağlantılarının olmaması, uluslararası kuruluşlar ve BMİDÇS dışındaki çok paydaşlı kuruluşlarla olan siyasi ve ekonomik ağları göz ardı edilmemelidir.

İkinci nokta ise, Türkiye, genişleyen iklim krizi yönetişimi ortamında aktif bir oyuncu olmaya çalışmaktadır ancak iklim krizi rejimi kompleksindeki konumu, çoğunlukla, BMİDÇS'deki açmazıyla da bağlantılı olan sosyo-ekonomik öncelikleri tarafından şekillendirilmektedir.

Son olarak, iklim krizi politikalarında mini-taraflı yönetişimin artan önemi göz önüne alındığında; özellikle AB ve G-20, gelecekte verimli siyasi ve ekonomik fırsatlar yaratabilecek durumdadır.

KAYNAKÇA

ABD İçişleri Bakanlığı, (19 Haziran 2021). The climate crisis: working together for future generations. https://www.state.gov/policy-issues/climate-crisis/ adresinden edinilmiştir.

Akın, G. (2006). Küresel ısınma, nedenleri ve sonuçları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46 (2), 29-43.

Aksay, C.S., Ketenoğlu, O., Kurt, L. (2005). *Küresel ısınma ve iklim değişikliği. SÜ Fen Ed Fak Fen Dergisi*, 25, 29-41.

Albritton, D. L., Allen, M. R., Baede, A. P. M., & Church, J. A. (2001). Summary for policymakers. A report of Working Group I of the intergovernmental panel on climate change.

Asadnabizadeh, M. (2022). W poszukiwaniu sytuacji decyzyjnej (DMS) w stosunkach międzynarodowych. Przegląd nierozpakowanego porozumienia klimatycznego z Paryża. TEKA of Political Science and International Relations, 15(2), 59-77.

Avrupa Çevre Ajansı. (11 Mayıs 2021). İklim değişikliği ve hava. https://www.eea.europa.eu/tr/isaretler/isaretler-2013/makaleler/iklim-degisikligi-ve-hava adresinden edinilmiştir.

Bağcı, H., & Kibaroğlu, A. (2015). The European Union as a distinctive actor in global climate change policy. The European Union as a distinctive actor in global climate change policy.

Başoğlu, A. (2014). Küresel iklim değişikliğinin ekonomik etkileri. *KTÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 175-196.

Bayhan, V. (2011). Tüketim toplumunda bireyin ontolojik mottosu: "tüketiyorum öyleyse varım". Istanbul Journal of Sociological Studies, 0(43), 221-248.

Baylis, J. (2020). The globalization of world politics: An introduction to international relations. Oxford university press, USA.

BBC. (17 Ocak 2020). İklim değişikliği nedir, küresel ısınmanın kanıtı var mı? https://www.bbc.com/turkce/haberler-51144765 adresinden edinilmiştir.

Belis, D., & Bruyninckx, H. (2013). The governance of climate relations between Europe and Asia in the 'pivotal decade'(2010–2020): evidence from China and Vietnam. In The Governance of Climate Relations Between Europe and Asia. Edward Elgar Publishing.

Birleşmiş Milletler. (1992). Documentation, Reference, & Terminology Section. Environment and Development (Vol. 2). UN.

Bjørkum, I. (2005). China in the international politics of climate change: a foreign policy analysis. Fridtjof Nansen Institute.

Bodansky, D. (2001). The history of the global climate change regime. International relations and global climate change, 23(23), 505.

Boyd, E., Corbera, E., & Estrada, M. (2008). UNFCCC negotiations (pre-Kyoto to COP-9): what the process says about the politics of CDM-sinks. International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics, 8(2), 95-112.

Böhringer, C., Rutherford, T. F., & Tol, R. S. (2009). The EU 20/20/2020 targets: An overview of the EMF22 assessment. Energy economics, 31, S268-S273.

Broecker, W. S. (1975). Climatic change: are we on the brink of a pronounced global warming?. Science, 189(4201), 460-463.

Burkhanov, A., Bigozhin, U., Blum, D., Hanks, R. R., Insebayeva, S., Isaacs, R. & Zhussipbek, G. (2019). The Nazarbayev Generation: Youth in Kazakhstan. Rowman & Littlefield.

Chasek, P. (2018). Environmental Organizations and Multilateral Diplomacy: A Case Study of the Earth Negotiations Bulletin. In Multilateral Diplomacy and the United Nations Today (pp. 188-207). Routledge.

Çevre ve Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Yönetimi Çalışma Grubu Raporu. (2018). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Çevre ve Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Yönetimi. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı.

Dalby, S. (2008). Güvenlik ve çevre bağlantılarına yeniden bakmak. Uluslararası İlişkiler, 5(18), 179-195.

De Carvalho, B. (2020). Twisting Sovereignty: Security, Human Rights, and The Responsibility to Protect. The rise of responsibility in world politics, 35-54.

Demir, A. (2009). Küresel iklim değişikliğinin biyolojik çeşitlilik ve ekosistem kaynakları üzerine etkisi. *Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi*, 1(2) , 37-54.

Dessai, S. (2000). The Fifth Conference of the Parties to the United Nations Framework Convention on Climate Change: An advancement or derailment of the process. Colo. J. Int'l Envtl. L. & Pol'y, 11, 192.

Dessler, A. E. (2021). Introduction to modern climate change. Cambridge University Press.

Doğan, S., Tüzer, M. (2011). Küresel iklim değişikliği ile mücadele: genel yaklaşımlar ve uluslararası çabalar. Istanbul Journal of Sociological Studies, 0(44), 157-194.

Downie, C. (2014). The politics of climate change negotiations: strategies and variables in prolonged international negotiations. Edward Elgar Publishing.

Ediger, V. (2014). Küresel iklim değişikliğinin uluslararası ilişkiler boyutu ve Türkiye'nin politikaları. *Mülkiye Dergisi*, 32(259), 133-158.

Engin, B. (2010). İklim değişikliği ile mücadelede uluslararası işbirliğinin önemi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 71-82.

Erbil, T., & Erbil, A. (2019). A Review of the Climate Change Related Activities of Regional Development Agencies Between 2010-2017 in Türkiye. PLANLAMA-PLANNING, 29(1).

Fleming, J. R. (2005). Historical perspectives on climate change. Oxford University Press.

Flisnes, M. K. (2019). Where You Stand Depends on What You Sell–Saudi Arabia's Obstructionism in the UNFCCC 2012-2018. CICERO Report.

Foster, J. B. (1999). The vulnerable planet: A short economic history of the environment. NYU Press.

Godrej, D. (2003), Küresel iklim değişimi. Çev. Ohannes Kılıçdağı. İstanbul: Metis Yayınları.

Güner, E.D., Turan, E.S. (2017). Yenilenebilir enerji kaynaklarının küresel iklim değişikliği üzerine etkisi. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 3(1), 48-55.

Hallding, K. (2011). Together alone: BASIC countries and the climate change conundrum. Nordic Council of Ministers.

Harris, P. G. (2013). Introduction: Delineating global environmental politics. In Routledge handbook of global environmental politics (pp. 21-34). *Routledge*.

Harris, P. G. (Ed.). (2003). Global Warming and East Asia. Taylor & Francis.

The UNFCCC secretariat (UN Climate Change). (01 Ekim 2021). History of the convention. https://unfccc.int/process/the-convention/history-of-the-convention#Essential-background adresinden edinilmiştir.

The UNFCCC secretariat (UN Climate Change). (01 Ekim 2021). Party groupings. https://unfccc.int/process-and-meetings/parties-non-party-stakeholders/parties/party-groupings adresinden edinilmiştir.

Independent Türkçe. (04 Eylül 2022). 21'inci yüzyılın en büyük tehdidi: iklim krizi. https://www.indyturk.com/node/549021/haber/21inci-y%C3%BCzy%C4%B1l%C4%B1n-en-b%C3%BCy%C3%BCk-tehdidi-i%CC%87klim-krizi adresinden edinilmiştir.

IPCC, (2007). Climate change 2007: synthesis report (p. 104). Geneva, Switzerland: IPCC.

İklim Haber. (23 Kasim 2022). Dunyayi kurtaracak olan kar degil, insanlardir. https://www.iklimhaber.org/dunyayi-kurtaracak-olan-kar-degil-insanlardir/ adresinden edinilmiştir.

Kaya, Y. (2017). Paris Anlaşmasını iklim adaleti perspektifinden değerlendirmek. Uluslararası İlişkiler, 14(54), 87-106.

Kelemen, R. D., Jacoby, W., & Meunier, S. (2007). Europe and the management of globalization.

Kılıç, C. (2009). Küresel iklim değişikliği çerçevesinde sürdürülebilir kalkınma çabaları ve Türkiye. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(2), 19-41.

Knight, W. A. (1996). Reforming the United Nations: Achievements and Shortcomings. In New Security Challenges: The Adaptation of International Institutions (pp. 19-63). Palgrave Macmillan, New York.

Lewis, J. I. (2008). China's strategic priorities in international climate change negotiations. *Washington Quarterly*, 31(1), 155-174.

March, J. G., & Olsen, J. P. (2005). Elaborating the "new institutionalism". In The Oxford handbook of political science.

Minas, S. (2013). FPC Briefing: BASIC positions-Major emerging economies in the UN climate change negotiations.

Mitchell, R. B. (1994). Regime design matters: intentional oil pollution and treaty compliance. *International organization*, 48(3), 425-458.

Newell, P., & Paterson, M. (2010). Climate capitalism: global warming and the transformation of the global economy. Cambridge University Press.

Oberthur, S., & Ott, H. (1995). The First Conference of the Parties. Envtl. Pol'y & L., 25, 144.

Oberthür, S., & Ott, H. E. (1999). The Kyoto Protocol: international climate policy for the 21st century. Springer Science & Business Media.

Oberthür, S., & Ott, H. E. (1999). The Kyoto Protocol: international climate policy for the 21st century. Springer Science & Business Media.

Olsen, J., & McCormick, J. (2018). The European Union: politics and policies. *Routledge*.

Özel, M. & Kılıç, S. (2006). Küresel bir sorun olarak iklim değişikliği ve iklim politikaları. I.Ü. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 34, 137-169.

Özmen, M.T. (2009). Sera gazı - küresel ısınma ve Kyoto Protokolü. *İMO Dergisi*, 453, 42-46.

Öztürk, K. (2002). Küresel iklim değişikliği ve Türkiye'ye olası etkileri. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 47-65.

Öztürk, M., Öztürk, A. (2019). BMİDÇS'den Paris Anlaşması'na: Birleşmiş Milletler'in iklim değişikliğiyle mücadele çabaları. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(4), 527-541.

Pallemaerts, M., & Williams, R. (2006). Climate change: The international and European policy framework. EU climate change policy: The challenge of new regulatory initiatives, 22-50.

Pamukçu, K. (2006). Küresel ısınmaya karşı küresel işbirliği. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3(10), 181-215.

Pittock, A. B. (2013). Climate change: the science, impacts and solutions. *Routledge*.

Pollack, M. A. (2007). Rational choice and EU politics. Handbook of European Union Politics, 31-55.

Richardson, K., Steffen, W., & Liverman, D. (Eds.). (2011). Climate change: Global risks, challenges and decisions. Cambridge University Press.

Rissman, J., Bataille, C., Masanet, E., Aden, N., Morrow III, W. R., Zhou, N., ... & Helseth, J. (2020). Technologies and policies to decarbonize global industry: Review and assessment of mitigation drivers through 2070. Applied Energy, 266, 114848.

Sağsen, İ. (2017). Uluslararası İklim Değişikliği Müzakereleri: Çevre Duyarlılığı Mı Yoksa Yeni Bir Uluslararası Rekabet Alanı Mı?. *Alternatif Politika*, 9(Special), 46-69.

Sağsen, İ., Karaaslan, H. (2015). İklim değişikliği Fırat-Dicle Havzası'nda savaş sebebi olabilir mi? *Akademik Orta Doğu*, 10(1), 189-219.

Saral, A.,(2011). "Hava Kirliliği Nedir, Ülkemizdeki Durumdan Kesitler", Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, S. 135, , ss. 34-41.

Schimmelfennig, F., & Sedelmeier, U. (2004). Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe. Journal of European public policy, 11(4), 661-679.

Skolnikoff, E. B. (1990). The policy gridlock on global warming. *Foreign Policy*, (79), 77-93.

Steffen, W., Crutzen, P. J., & McNeill, J. R. (2007). The Anthropocene: are humans now overwhelming the great forces of nature. Ambio-Journal of Human Environment Research and Management, 36(8), 614-621.

Şahin, Ü. (2016). Warming a frozen policy: challenges to Türkiye's climate politics after Paris. *Turkish Policy Quarterly*, 15(2), 117-129.

T.C. Dısisleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (05 Aralık 2022). Fasıl 27: Çevre ve iklim değişikliği. https://www.ab.gov.tr/92.html adresinden edinilmiştir.

T.C. Dısisleri Bakanlığı. (15 Mart 2022). Avrupa Birligi ile cevre alaninda iliskiler. https://www.mfa.gov.tr/iv_-avrupa-birligi-ile-cevre-alaninda-iliskiler.tr.mfa adresinden edinilmiştir.

Tahir, F., Ajjur, S. B., Serdar, M. Z., Al-Humaiqani, M., Kim, D., Al-Thani, S. K., & Al-Ghamdi, S. G. (2021). Qatar Climate Change Conference 2021: A Platform for addressing key climate change topics facing Qatar and the world.

Tangen, K., Heggelund, G., & Buen, J. (2001). China's climate change positions: at a turning point?. *Energy & Environment*, 12(2-3), 237-252.

Tarımda Toprak ve Suyun Sürdürülebilir Kullanımı Özel İhtisas Komisyonu Raporu. (2018). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Tarımda Toprak ve Suyun Sürdürülebilir Kullanımı Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlıgı.

Tunçarslan, N. (2018). BRICS ülkelerinin iklim ve çevre politikaları: karşılaştırmalı bir analiz. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 36-50.

Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu. (2018). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı.

Türkeş M., (2006). Küresel iklimin geleceği ve Kyoto Protokolü. *Jeopolitik*, 29, 99-107.

Türkeş M., (2008). Küresel iklim değişikliği nedir? Temel kavramlar, nedenleri, gözlenen ve öngörülen değişiklikler. İklim Değişikliği ve Çevre, 1, 26-37.

Türkeş, M. (2001). Hava, iklim, şiddetli hava olayları ve küresel ısınma. Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü 2000 Yılı Seminerleri, Teknik Sunumlar, Seminerler Dizisi:1, 187-205, Ankara.

Türkeş, M. (2012). Türkiye'de gözlenen ve öngörülen iklim değişikliği, kuraklık ve çölleşme. *Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi*, 4(2), 1-32.

Türkeş, M., Sümer, U. M. ve Çetiner, G. (2000). 'Küresel iklim değişikliği ve olası etkileri', Çevre Bakanlığı, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Seminer Notları (13 Nisan 2000, İstanbul Sanayi Odası), 1-17, ÇKÖK Gn. Md., Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (25 Ocak 2020). T.C. iklim değişikliği eylem planı 2011–2023. https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/banner/banner591.pdf adresinden edinilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (19 Nisan 2021). Çevre, şehircilik ve iklim değişikliği bakanlığı'nın tarihçesi. https://csb.gov.tr/tarihcemiz-i-7012 adresinden edinilmiştir.

Tyndall, J. (1861). Vapours, and on the Physical Connexion of Radiation, Absorption, and Conduction. By JOIIN TYNDALL, JEsq., FRS, MIember of the AcadeLmies and Societies of Holland, Geneva, Gittingen, Ziirich, Halle, Marburg, Breslau, la Societe Philomathlilue of Paris, &c.; Professor of Natu, ral Philosophy in the Royal Instituttion, and in the Government School of Mines. Philosophical Transactions of the Royal Society of London, 151, 1-36.

Vural, Ç. (2018). Küresel iklim değişikliği ve güvenlik. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7(1), 57-85.

Wibben, A. T. (2008). Human security: Toward an opening. *Security Dialogue*, 39(4), 455-462.

Yılmaz, F. (2014). İklim değişikliği gündemi gerçeklerle örtüşmelidir. *Tesisat Dergisi*, 227. 72-78.

Yi, Y. (2011). Domestic Constraints and International Forces: Explore China's Position on International Climate Change Policy. *Canadian Social Science*, 7(6), 138-147.

Zhenmin, L., & Espinosa, P. (2019). Tackling climate change to accelerate sustainable development. *Nature Climate Change*, 9(7), 494-496.